

AKADEMIE MÚZICKÝCH UMĚNÍ V PRAZE

DIVADELNÍ FAKULTA

Dramatická umění

Dramatická výchova

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**VÁCLAV ČTVRTEK A JEHO TVORBA PRO DĚTI
PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU**

Jitka Míčková

Vedoucí práce: doc. Jaroslav Provazník

Oponent práce:

Datum obhajoby:

Přidělovaný akademický titul: MgA.

Praha, 2016

ACADEMY OF PERFORMING ARTS

THEATRE FACULTY

Dramatic Arts

Drama in Education

Diploma Thesis

VACLAV CTVRTEK AND HIS WORK FOR PRE-SCHOOL CHILDREN

Jitka Míčková

Thesis advisor: doc. Jaroslav Provazník

Examiner:

Date of thesis defense:

Academic title granted: MgA.

Prague, 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma

Václav Čtvrtek a jeho tvorba pro děti předškolního věku

vypracovala samostatně pod odborným vedením vedoucího práce a s použitím uvedené literatury a pramenů.

Praha, dne

.....

podpis autorky diplomové práce

Upozornění

Využití a společenské uplatnění výsledků diplomové práce, nebo jakékoliv nakládání s nimi je možné pouze na základě licenční smlouvy tj. souhlasu autora a AMU v Praze.

Poděkování

Ráda bych poděkovala panu docentu Jaroslavu Provazníkovi za odborné vedení mé diplomové práce, za jeho cenné rady a věcné připomínky. Také děkuji paní PhDr. Vladimíře Gebhartové za její spolupráci při vzniku této diplomové práce a své rodině za trpělivost a pochopení.

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá přínosem díla Václava Čtvrtka pro děti předškolního věku. Na základě literárního rozboru vybraných děl se zaměřuje na aspekty Čtvrtkovy tvorby, které jsou významné pro dramaticko-výchovnou práci v mateřské škole. Práce popisuje praktické využití metod a technik dramatické výchovy v realizovaných projektech. V závěru ukazuje možnosti postupů při plánování projektů s ohledem na potřeby cílené skupiny dětí.

Abstract

The diploma thesis deals with the benefits of Vaclav Ctvrtek's work for pre-school children. It shows the aspects of Ctvrtek's work which are important for the drama – educational methods in kindergartens on the basis of literary analysis of chosen books. The thesis describe the practical use of methods and techniques of drama education in realised projects. As a conclusion it displays the possibilities of planning specific projects considering the needs of the children group.

Úvod	1
1. Václav Čtvrtek a jeho tvorba pro děti	3
1.1. Pohádky	5
1.2. Pohádkové prózy a příběhy s dětským hrdinou	7
2. Knihy Václava Čtvrtka a předškolní děti.....	9
2.1. Děj	10
2.2. Postavy	14
2.3. Vypravěč	23
2.4. Témata a motivy	28
2.5. Jazykové prostředky	33
2.5.1. Rovina lexikální	33
2.5.2. Rovina zvuková	37
2.5.3. Obrazná pojmenování	39
2.6. Kompoziční výstavba	41
2.7. Ilustrace.....	47
3. Praktické příklady projektů a jejich realizace.....	51
3.1. Vodník Česílko.....	52
3.2. Obři, skřítkci a víly	58
3.3. Kolotoč v Africe	62
3.4. Pták Klabizňák	71
3. 5. Na moři.....	80
4. Postup při plánování dramaticko-výchovného projektu	92
4.1. Literární „zásobárna“	92
4.2. Skupina dětí	93
4.3. Metodika	94
Závěrem - plánování versus realita	96
Zdroje	98
Použitá literatura	98
Přílohy.....	101

Úvod

Pro učitelku v mateřské škole je literatura jedním z nejdůležitějších pomocníků na cestě k dětem. Práce s předškolními dětmi vyžaduje mít po ruce neustále velké množství podnětů, které dospělého člověka snadněji přesunou do světa dětské fantazie, do dětských představ a snů, starostí i radostí a které dětem pomůžou lépe se orientovat v reálném životě. A právě knihy tyto podněty nabízejí.

Každé malé dítě se nechá rádo pozvat do světa pohádek. Do světa, ve kterém ožívají obyčejné věci, zvířata i podivní tvorové. Do světa, ve kterém je samozřejmé držet palce statečnému hrdinovi a kde zlá bytost špatně končí. Do světa, který je dětem blízký, srozumitelný, spravedlivý, který dětem ukazuje možný směr jejich života.

Jako učitelce předškolních dětí mi rukama prošlo mnoho pohádkových knih určených malým dětem. Ať už šlo o pohádky lidové, klasické či autorské, veršované či prozaické, zaměřené na text či zajímavě výtvarně zpracované, každá v mé práci zanechala určitou stopu. Tak to bylo i s knihami Václava Čtvrťka. Díky jeho pohádkovým příběhům vzniklo několik dramaticko-výchovných lekcí, projektů i představení, které jsem realizovala s dětmi mateřské školy v Praze a ke kterým se občas jako pedagog také vracím. Proto jsem se více zaměřila na dílo tohoto autora a snažila se nalézt v jeho knihách další podněty vhodné pro práci učitelky mateřské školy.

Tato diplomová práce zkoumá dílo Václava Čtvrťka se záměrem využít jeho knih v předškolním vzdělávání. Je rozdělena na čtyři hlavní části.

První se zabývá dílem Václava Čtvrťka určeným dětem a mládeži.

Druhá část analyzuje některé knihy Václava Čtvrťka, o kterých si jako pedagog myslím, že stojí za to s nimi v předškolní výchově pracovat. Seznamuje s jejich obsahem, hledá, co které dílo nabízí námětově, tematicky, dějově či po jazykové a výtvarné stránce.

Třetí část je zaměřená na konkrétní práci v mateřské škole. Popisuje lekce a projekty dramatické výchovy, které vznikly na základě knih Václava Čtvrťka a které byly realizovány v práci s předškolními dětmi.

Poslední část této diplomové práce shrnuje praktické zkušenosti z pohledu pedagoga a popisuje význam literárních rozborů při plánování konkrétních projektů. Také upozorňuje na znalost skupiny dětí, pro které je projekt určen a porovnává plány s realizací.

1. Václav Čtvrtek a jeho tvorba pro děti

Rumcajs, Křemílek, vodník Česílko či víla Amálka – kdo by neznal alespoň jednu z těchto pohádkových bytostí. Autorem těchto a mnoha dalších literárních postav je Václav Čtvrtek.

Spisovatel, který se narodil 4. dubna 1911 v Praze jako Václav Cafourek a který za svůj život vymyslel a sepsal obrovské množství příběhů a pohádek. Původní povolání, finanční úředník, ho příliš netěšilo, ale již během této jeho životní éry vznikla řada povídek a pohádek, které publikoval ve studentských časopisech pod různými pseudonymy (Brvenca – přezdívka ze skautského oddílu, Hugo Prattler, Poledne, Neděle). Od roku 1945, kdy se mu narodil syn Petr, svou práci zaměřoval převážně na děti a mládež. Pod novým jménem Václav Čtvrtek (zvoleným prý z důvodu, že se narodil 4. dubna) psal krátké povídky a pohádkové prózy do dětských časopisů (např. Sluníčko, Mateřídouška, Ohníček, Pionýr), spolupracoval s Československým rozhlasem i s Československou televizí. V letech 1949 - 1959 byl zaměstnán v rozhlase jako vedoucí školního vysílání, později jako dramaturg pohádkových pořadů. K jeho významným počínům patří řada krátkých pohádek vytvořených pro pravidelné rozhlasové pořady *Nedělní pohádka* a *Hajaja*. Roku 1960 se stal spisovatelem z povolání, ale spolupráce s rozhlasem a s televizí trvala i nadále.

V druhé polovině 60. let jeho popularita narostla díky příběhům psaným pro televizní *Večerníčky* (*Rumcajs*, *Maková panenka* apod.). Jeho pohádky vycházejí v knižní podobě i v samostatných sešitech, objevují se na gramofonových deskách, v televizním i divadelním zpracování (scénáře z nakladatelství Dilia, 1970). Václav Čtvrtek zemřel 6. listopadu 1976, ale jeho dílo se dál těší veliké oblibě. Kromě již vydaných knih a rozhlasových nahrávek dochází k četným reedicím jeho nejznámějších pohádek, knižně vychází i značná řada zcela nových příběhů psaných tzv. „do šuplíku“ (*O Kateřince a tlustém dědečkovi*, nakladatelství Albatros, 2011), vydávají se nové soubory pohádek - výbor z raných poválečných pohádek psaných do časopisů *Kotě z Kocourkova* sestavený Vladimírou Gebhartovou, poprvé vydaný v nakladatelství Albatros v roce 1986 nebo soubor pohádek před usnutím nazvaný *Hajaja* (nakladatelství Vyšehrad, 2001).

Tvorbu Václava Čtvrťka ovlivňovalo mnoho faktorů. Velkou inspirací mu byla rodina a přátelé – dědeček Václav Fejfar, pracovitý, energický a podnikavý muž, který mu vyprávěl o pradědečkovi, ševcích, formanech a loupežnících; babička Anna, od které slýchal klasické pohádky; maminka Johana Cafourková, která si neustále prozpěvovala „*při práci, při odpočinku, z radosti, proti smutku, stále, písničky národní, lidové, popěvky z operet ... i ty předlouhé, ... kde se sloka bez konce navléká k sloce. Třeba o prstýnku, co plave od Vltavy do Dunaje, o převozníkovi a desítky jiných*“ (Bílková, 2002, s. 15). Otec Jan Cafourek, který navázal na dědečkovy dobrodružné příběhy o rytířích, obrech a Honzovi, Čtvrťka seznámil s příběhem na pokračování, kdy mu po několik měsíců vyprávěl o ševci Kramflekovi. Také syn Petr motivoval Čtvrťka k psaní příběhů pro děti. Na jeho přání, ať mu vymyslí novou pohádku, třeba „něco o lefovi“, vznikla v roce 1948 pohádková knížka *Lev utekl*. Čtvrtek říká: „*Ta obrovsky rozložitá rodina. Málem dvacet tet a strýčků. A každý mohl být tím, co jsem si pro ně vymyslel. Už tenkrát v Jičíně jsem žil mezi vousatými králi, rozumnými královnami, hladkolíci princy a nerozumnými princeznami, ale byl tam i loupežník a ježibaba. Pro sebe věřím, že matčiny písničky, otcova předlouhá pohádka a příbuzní, transmutovaní dětskou fantazií do pohádkových podob, mě determinovali jako pohádkáře*“ (1968, s. 613).

Také prostředí, ve kterém pobýval, se odráželo v jeho díle - v Praze na Letné, kde mnoho let bydlel, se odehrává příběh *Kosí strom* nebo *Neuvěřitelná příhoda práčete Leška*. O městě Jičíně a jeho okolí, kde po dobu 1. světové války malý Václav s bratrem a maminkou žili u dědečka, vyprávějí příběhy o Rumcajsovi, o vodníkovi Česílkovi, o formanu Šejtročkovi, o Kubovi a Stázině. Lesy okolo Dobříše, kam často chodil na procházky, jej vedly k zachycení světa skřítků a lesních mužíků. U řeky, kde často rybařil, objevil zase svět vodníků a víl.

Pohádky Václava Čtvrťka se také dočkaly překladů do cizích jazyků. Kromě *Rumcajse*, kterého vydalo jedenáct zahraničních nakladatelství (např. německé, maďarské a polské), byla roku 2013 do japonštiny přeložena i *Víla Amálka*, která se v této zemi stala velice oblíbenou pohádkovou postavou. Za svou tvorbu pro děti byl Václav Čtvrtek mnohokrát oceněn, a to nejen doma (československá výroční cena nakladatelství Albatros, titul zasloužilý umělec), ale i v zahraničí (Rakouská státní cena za dětskou literaturu, polský Řád dětského úsměvu,

zapsání na čestnou listinu IBBY), od roku 2006 nese městská knihovna v Jičíně jméno Václava Čtvrťka.

1.1. Pohádky

Pohádka je preventivní ochranné očkování dětí proti suchosti ducha, necitovosti, snížené citlivosti vůči kráse a proti tomu, aby člověk obklopený technikou se jí příliš zbytečně připodobňoval (Čtvrtek, 1968, s. 217).

Pohádka je jedním z těch literárních útvarů, které děti v předškolním věku nejčastěji vyhledávají. Pohádková vyprávění přinášejí dětem uvolnění i napětí, zábavu i poučení, jasně vymezují rozdíl mezi dobrem a zlem, chytrostí a hloupostí, odvahou a strachem, krásou a ošklivostí, nabízejí dětem humor, radost, strach i smutek, zavádějí je do nejrůznějších situací, ukazují jim cestu, jak se v nich zachovat, jak vyřešit nastolené problémy, jak si poradit s okolním světem a najít v něm svůj životní smysl.

Pohádky Václava Čtvrťka splňují všechny tyto znaky. Je to převážně tím, že ve svých vyprávěních vycházel z tradic lidových pověstí, báchorek a pohádek. Ve Čtvrťkových pohádkách platí jedno nejdůležitější pravidlo: dobré skutky vítězí nad skutky zlými, zlo či jiná špatná morální vlastnost bývá potrestána a poražena, někdy i napravena. Postavy nejsou rozporuplné, jsou jasně charakterově definované a vyhraněné. Svět, do kterého nás Čtvrťkovy pohádky vtahují, je svět nadpřirozených bytostí, který si je ale naprosto roven světu obyčejných lidí. Díky jasnému vymezení charakteru jednajících postav a zavedení do bezpečného pohádkového světa, díky smyslu pro spravedlnost se malé děti k jeho pohádkám s důvěrou vracejí a věří, že vše nakonec dobře dopadne, že *„každá voda nakonec steče shora dolů a Stázina se dostane Kubovi za ženu“* (Čtvrtek - Jak ševci zvedli vojnu pro červenou sukni, 1979).

Václav Čtvrtek svými příběhy navazoval na pohádkovou linii Karla Čapka, Josefa Lady, Ondřeje Sekory, Jana Drdy a Josefa Štefana Kubína. Svým autorským přístupem, jazykem, stylem zasazoval vyprávění do neurčité minulosti, do fiktivního světa zvířat a lidí. Jejich svět oživoval a ozvláštňoval antropomorfovanými bytostmi vycházejícími z lidového vypravěčství. Tyto pohádkové postavy však už nejsou jenom obecnými vílami, skřítky či obry, každá má své jméno a svůj pevný charakter a zcela přirozeně patří do světa lidí i zvířat.

K nejvýraznějším charakteristickým rysům pohádek Václava Čtvrťka patří: harmonická atmosféra všeobsažného pohádkového prostoru, optimistický přístup ke světu, situační úsměvnost a jazyková kultivovanost okořeněná jemným humorem (Šubrtová, 2013, s. 119). Václav Čtvrtek ve svých vyprávěních bravurně využívá nadsázky, humoru a ironie a jeho příběhy mají vždy přehledná morální poselství.

Mezi nejznámější pohádky převážně pro výtvarné zpracování kreslířem Radkem Pilařem patří trilogie *Rumcajs*, *Cipísek* a *Manka* (1975). Pohádky, ve kterých se míchá svět dobrých i špatných lidí, zvířat a pohádkových bytostí, ve kterých vždy vítězí dobro, humor, důvtip a pravda nad zlem, nenávisť, hloupostí a lží, jsou zasazeny do města Jičína a jeho okolí. Příběhy o Rumcajsovi vznikly původně pro televizní vysílání jako *Večerníček* (1967), který svému úspěchu vděčí nejen samotnému autorovi Václavu Čtvrťkovi, již zmiňovanému výtvarníkovi Radku Pilařovi, ale také hlasovému projevu herců Karla Högera a Eduarda Cupáka. Pohádka *Rumcajs* byla knižně vydána mnohokrát, poprvé v roce 1970 jako samostatná kniha, později se objevuje v různých pohádkových souborech, např. výběr pohádek uspořádaný V. Gebhartovou *Pohádkový rok* z roku 1980.

Podobně laděná nejen svým námětem, ale i prostředím Jičína, ve kterém se také odehrávají, jsou pohádky *Vodník Česílko* (1970, ilustrace Josefa Lamky), *Vodník Čepeček* (2000, ilustrace Radka Pilaře), *Cesty formana Šejtročka* (1977, ilustrace Zdeňka Milera) a pohádkový román *Jak ševci zvedli vojnu pro červenou sukni* (1979, ilustrace Jaromíra Jágra). Všechny tyto pohádky se před svým knižním vydáním či po něm objevily také v televizním vysílání – Česílko jako třináct osmiminutových loutkových pohádek nazvaných *Příběhy vodníka Česílka* (1968) v animaci Josefa Lamky a s hlasem Karla Högera, Čepeček (1985) v režii Stanislava Látala, Šejtroček (1993) ve výtvarném pojetí Zdeňka Milera a s hlasem Josefa Somra, ševci vedli vojnu na obrazovkách od roku 1988 díky výtvarníkovi Jiřímu Kalouskovi nejprve jako animovaný večerníčkový seriál nazvaný *O Kubovi a Stázině*, o rok později jako celovečerní pohádka nesoucí název stejný jako kniha Václava Čtvrťka. Pohádky o vodníkovi Česílkovi, formanovi Šejtročkovi a loupežníkovi Rumcajsovi vyšly společně v jedné knize v roce 2000 s ilustracemi Radka Pilaře nazvané *O Česílkovi, Šejtročkovi a jednom známém loupežníkovi*. Další velice známá pohádka *O hajném Robátkovi a jelenu*

Větrníkovi (1979, ilustrace Františka Skály) se již města Jičina nedotýká, ale svým námětem do Rumcajsova světa patří. Hajného Robátka mohli diváci televizních obrazovek spatřit roku 1978 v animovaném seriálu Bohumila Šaška a Ladislava Čapka namluveného Františkem Hanusem.

Další skupinu přírodních báchorek, ve kterých se objevují skřítkci, víly, obři či podobní lesní tvorové, tvoří již zmiňované *Pohádky z pařezové chaloupky Křemílka a Vochomůrky* (1970, ilustrace Zdeňka Smetany), *O víle Amálce a žabce Márince* (1973, ilustrace Olgy Čechové) a *O makové panence a motýlu Emanueli* (1970, ilustrace Gabriely Dubské). Oproti jičínskému vyprávění se vyznačují křehkostí, lyričností a někdy až naivitou hlavních hrdinů a zcela přirozeně zapadají do skutečného přírodního světa. I tyto pohádky byly původně psané jako Večerníčky a jejich výtvarné i zvukové zpracování také hraje velkou roli v jejich popularizaci. *Křemílka a Vochomůrku* jako animovaný seriál nazvaný *Pohádky z mechu a kapradí* (1968) zpracoval výtvarník Zdeněk Smetana, hlasy jim propůjčila Jiřina Bohdalová. *Makovou panenku* (1972) ztvárnila výtvarnice Gabriela Dubská, hlasem ji doprovází Vlastimil Brodský. *Vílu Amálku* (1975) již podle knižní předlohy oživil kresbou Václav Bedřich a hlasem Jiří Hrzán.

Po smrti Václava Čtvrťka vyšlo mnoho zcela nových titulů. Řadu z nich doplnili svými ilustracemi umělci, kteří se Čtvrtkem spolupracovali ještě za jeho života, tudíž i nadále dochází k jakési symbióze textu a obrazu. Objevují se dokonce díla, kde ilustrace převládají nad textem. Mezi ně patří *Podivuhodné vyprávění bývalého piráta Kolíska* s ilustracemi Jiřího Kalouska (1981) a *Pohádka o ptáku Klabizňákovi* s ilustracemi Gabriely Dubské (1988), japonské vydání tohoto titulu bylo zařazeno mezi nejkrásnější „bilderbuchy“ světa.

1.2. Pohádkové prózy a příběhy s dětským hrdinou

V první polovině 50. let psal Václav Čtvrtek původně také pro rozhlas příběhy s dětským hrdinou. Vzniklo mnoho povídek, novel, kronik i románů, mezi které mimo jiné patří *Doktor Ludva Faust a jiné povídky* (1956), historizující próza *Chlapec s prakem* (1961), později vydaná pod názvem *Neuvěřitelná příhoda práčete Leška* (1975), příhody městských dětí *Zlaté pero* (1962), *Kosí strom* (1963), *Zlatá lilie* (1964), chlapecký román *My tři a pes z Pětipes* (1958), Čtyři

Breberkos (1978), *Franta a já* (1978) nebo příběhy s dívčí hrdinkou Malá letní romance (1966) a *Lenka a dva kluci* (1978).

V době, kdy vedl v rozhlasě vysílání o vědě a technice, psal Čtvrtek i populárně naučnou literaturu (*Lidé, věci a dobrodružství*, 1949; *Směr vesmír – start!*, 1959).

V rozhlasě se také věnoval hudební složce a to dalo podnět k pohádkám, básním či písním zaměřeným na hudbu (*Pohádková muzika*, 1968; *Není klíč jak klíč*, 1969; *Zpívající psíci při měsíci*, 1970).

Do svých prozaických děl Čtvrtek přirozeně zařazoval i pohádkové motivy, čímž se ještě více přiblížil světu dětské fantazie. Mezi jeho první rozsáhlejší prózy patří *Kolotoč v Africe* z roku 1948. Později se objevuje poetická kniha o panáčkoví namalovaném křídou nazvaná *Čáry máry na zdi* (1961), která získala rakouskou státní cenu, *Duha a jelen Stovka* (1966) nebo *Jak si Slávek načaroval dubového mužička* (1976).

Václav Čtvrtek ve svých příbězích s dětským hrdinou vycházel z vlastních zážitků a zkušeností, dokázal jasně vykreslit dětský pohled na svět. V jeho prózách stejně jako v pohádkách nechybí napětí, dobrodružství, přátelství a fantazie. „Nevyhnul se sice zcela didaktizujícímu trendu příběhů padesátých let, přesto jeho prózy nejsou nápadně poplatné tehdejšímu zjednodušení. Tím, že k jevům dětského života nepřistupoval stereotypně a vycházel především z vlastní zkušenosti a ze znalosti dětské psychologie i společenské praxe, překonával postupně vnějšková schémata a nacházel vlastní pojetí tohoto typu prózy“ (Voráček, 1985, s. 77).

2. Knihy Václava Čtvrtka a předškolní děti

Literatura má mladé čtenáře seznamovat se světem, v kterém žijí, má jim pomáhat nalézt si v něm správné místo. (V. Čtvrtek, 1977, s. 8)

Pohádky Václava Čtvrtka se k dětem předškolního věku dostávají z knih, z televizního vysílání, z rozhlasu, z nahrávek, z vyprávění. Téměř v každé domácí či školní knihovně se najde minimálně jedna pohádková knížka tohoto autora. K pohádkovým postavám a vyprávěním Václava Čtvrtka se rády vracejí nejen děti, ale i mnozí dospělí – rodiče a prarodiče při večerním předčítání, učitelky ve školkách nebo školách, odborníci zabývající se autorskou pohádkou.

Čtenáři nejčastěji sahají po trilogii o Rumcajsovi, Cipískovi a Mance nebo po příhodách dvou skřítků z pařezové chaloupky, Křemílka a Vochomůrky. Otevřeme-li ale i další, méně známé knihy Václava Čtvrtka, najdeme v nich mnoho příběhů a postav, které řeší jiné problémy, dostávají se do zajímavých a napínavých situací a konfliktů, ale svou poetikou, jazykem a náladou do světa Čtvrtkových klasik rozhodně patří.

Každá kniha, každé vyprávění v sobě ukrývá něco, co se nám na první pohled nemusí ukázat. Chceme-li využít knihy Václava Čtvrtka při práci s předškolními dětmi, ať už k předčítání nebo i na různé obsáhlejší dramatické činnosti (plánování dlouhodobějších projektů, vzdělávacích plánů, rozvíjení nějaké konkrétní schopnosti a dovednosti, řešení problémů apod.), měli bychom je důkladně prozkoumat. Teprve poté objevíme věci, které nám při plánování konkrétních aktivit, her a cvičení a při plnění požadovaných cílů předškolního vzdělávání budou jen výhodou.

Ne vždy je vhodné pracovat s celou knihou tak, jak ji Čtvrtek napsal. Záleží na cílech i plánech, které si pedagog zvolí a vybere, na cílené skupině dětí, pro kterou lekci či projekt připravuje, na čase, který chce s dílem Václava Čtvrtka strávit, ale i na jeho vlastním vkusu a invenci. Pohádky Václava Čtvrtka rozhodně nabízejí zajímavá témata, někdy jsou inspirující postavy a prostředí, ve kterém se hrdinové pohybují. U některých pohádek může dojít i k propojení příběhů díky postavám – autorovi hrdinové se často sami objevují i v jiných pohádkových knihách. Důležité je konkrétní dílo znát. K tomu mohou sloužit následující kapitoly.

2.1. Děj

Když vymýšlím pohádku, přichází mi na pomoc ten dědečkův dům vždycky plný událostí, se zahradou, kde se stromy jmenovaly, a obrazem, na němž se každý večer dělo něco jiného. (Čtvrtek, 1984, s. 7)

Pro děti předškolního věku je děj spolu s hlavním hrdinou to nejdůležitější, co v pohádkách vyhledávají a potřebují. Aby udržely svou pozornost, aby šly s konkrétním příběhem až do konce, chtějí mít jasno právě v ději a v postavách, musejí se v těchto tematických složkách přesně orientovat a vyznat.

Václav Čtvrtek ve svých pohádkách využívá většinou chronologického řazení dějových událostí. Jeho příběhy mají jasný začátek, prostředek i konec, vyvolávají napětí, konflikty a téměř okamžitá řešení. Většina pohádek obsahuje jednoduchou fabuli a má přehledný syžet, což malým dětem usnadňuje porozumění příběhu.

Děj svých vyprávění Čtvrtek nejčastěji klade do uplynulých nespécifikovaných dob, na venkov či maloměsto (Jičín), do přírodního prostředí (louky, lesy, rybníky), ojediněle i do míst vzdálenějších (moře, Afrika).

Čas Čtvrtkových příběhů běží rychle, ale plynule. Děj, prostředí, postavy i situace jsou čtenáři popsány jasně a srozumitelně, Čtvrtek se vyhýbá rozsáhlejšímu líčení míst i hrdinů.

Mezi nejznámější Čvrtkovy pohádky patří pohádka **Rumcajs**. Příběh nás zavádí do města Jičína, do dílny pracovitého a rozumného ševce Rumcajse. Ten je pro urážku nohy místního starosty Humpála vyhnán z města do lesa Řáholce, kde se z něho stává poctivý a spravedlivý loupežník. Tam také potkává svou ženu Manku, se kterou prožívá radostné, ale kvůli nástrahám zlých a mocných bytostí, i zlé chvíle. Rumcajs je typickým představitelem kladně smýšlejícího hrdiny, který bojuje nejen s panskou mocností, nespravedlností, s lidskou hloupostí a pýchou, ale také s kouzly nadpřirozených postav. Mladí čtenáři po celou dobu vyprávění fandí hlavnímu hrdinovi, který si umí poradit v každé situaci a ničeho se nezalekne.

Podobně je laděn příběh z knihy **Jak ševci zvedli vojnu pro červenou sukni**, ve kterém se vypráví o lásce dvou chudých lidí, ševce Kuby a panenky Stáziny,

kterí musejí překonat řadu překážek, aby spolu nakonec mohli šťastně žít. Objevuje se tu opět město Jičín a jeho okolí, zlo je zde zastoupeno starostou, knížepánem, císařem a jeho dráby a vojáky, na pomoc přicházejí nejen hodní lidé, ale i antropomorfizované bytosti z lesů, luk a rybníků. Vzhledem k velice obtížnému jazyku – germanismus, zastaralá slova, hantýrka (jako příklad uvádím slova vyskytující se na prvních dvou stránkách knihy - kopist v díži, ordinér, piksla, pškálo v kolenou, kamrlík, kramflíček, repetýroval, tartasy), se četba hodí spíše pro starší děti. Příběh zaujme i děti předškolního věku, ale pro jejich lepší uchopení je vhodné některé pasáže převyprávět, popřípadě se u některých pro ně neznámých slov zastavit a vysvětlit je, nahradit je synonymem.

Láska, zloba a chamtivost se objevují také v další knize Václava Čtvrťka **O hajném Robátkovi a jelenu Větrníkovi**. Robátko zachrání svého přítele jelena Větrníka před smrtelnou ránou z pušky bohatého pana Kotrče, kterému dělal hajného. Nazlobený Kotrč vyžene Robátka z lesa a od té doby mu už nemůže nic odpustit a navíc se mu chce pomstít za nevydařený lov. Robátko s pomocí pracovité panenky Josefky a díky kouzlům jelena Větrníka vysází les nový a stává se tak opět myslivcem. Vše šťastně končí, pan Kotrč se kamsi „odkutálí“ (Čtvrtek, 1979, s. 122) a Josefka, jelen Větrník i napravená zvířata, která zprvu pomáhala zlému Kotrčovi, spolu spokojeně žijí v lese hajného Robátka. Vyprávění o myslivci, lesních zvířatech, hodné Josefce a zlém Kotrčovi příjemně plyne a děti ho rády čtou, poslouchají i sledují na televizních obrazovkách jako Večerníček.

Propojení lidského a nadpřirozeného světa se Čtvrťkovi podařilo také v **Říkání o víle Amálce**, kde se luční víla stará o lesní zvířata, chrání je před nebezpečím, setkává se i s lidmi, s obry, se skřítky. Celé vyprávění se odehrává během jednoho roku. Na jaře se Amálka probudí, v létě pomáhá beránkovi, pěnkavě nebo obrovi Hrompacovi, na podzim shazuje jablko ježkům nebo zachraňuje oříškového skřítky ze spárů veverčáka Pizizubky, v zimě se ukládá k zimnímu spánku.

Vyprávění **O vodníku Česílkovi** nás opět zavádí na Jičínsko. Seznamuje děti s životem hodného a skromného vodníka, který se stará o potoky, řeky a rybníky, a o svého přítele kapra Osmikiláče. Proti němu ale stojí starosta Humpál, který s pomocí zlého vodníka Kebule Česílkovi škodí, jak to jen jde.

K dalším velice známým pohádkovým příběhům patří **Pohádky z pařezové chaloupky Křemílka a Vochomůrky**. Vyprávění o dvou mužících, kteří se snaží vyhrát nad zlými, lstivými nebo hloupými lesními bytostmi, nás zavede do zcela fiktivního přírodního světa bez lidských bytostí. Život těchto malých nadpřirozených postav je naprosto reálný a velice se podobá lidskému světu. Oba skřítkové spolu bydlí v chaloupce, kde mají postele s peřinami, kde si vaří, topí v kamnech, zašívají kalhoty. Dělají běžné denní činnosti, které děti mohou znát z domova, z chalup nebo alespoň z vyprávění svých babiček a dědečků. Možná proto se tato kniha stala jednou z nejvyhledávanějších pohádek u malých dětí. Nejen životem, ale i některými povahovými rysy jsou tyto lesní skřítkové malým dětem velice podobní – rádi si hrají, běhají v lese, mlsají, Vochomůrka navíc občas neposlouchá, bývá líný a někdy udělá něco, o čem dobře ví, že se to nesmí. Během celého vyprávění si Křemílek a Vochomůrka prožijí také nástrahy i radosti ročních období, na jaře udělají houpačku, v létě vaří borůvková povidla, na podzim bojují proti rýmě šípkovým čajem, v zimě se vozí na sáňkách a slaví spolu také vánoce.

Kniha **O makové panence a motýlu Emanueli** čtenáře zavede na kraj makového pole, kde začíná přátelství obou hlavních hrdinů. Spolu prožívají veselé i krušné chvíle, setkávají se s dobrými i zlými bytostmi z lesa i louky. Poetické vyprávění jemně vykresluje svět nejmenších bytostí – víl, motýlů, lučních skřítků i lesních zvířat.

Do světa skřítků, obrů, ale i klasických pohádkových postav nás zavede kniha **Hrompac a Tancibůrek**. Hrompac, obr ze skal se spřátelí se skřítkem Tancibůrkem a domluví se, že spolu políčí na ptáčka s rezavým ocáskem, který se Hrompacovi neustále posmívá. Během čekání na tohoto posměváčka pomáhají kolemjdoucímu rytířovi nalézt ztracenou půlku jména, potěší smutnou princeznu, čarodějnici chytí ulítlé koště, čerta vrátí zpět do pekla. Situace, do kterých se oba přátelé dostávají, jsou často nepochopitelné a nečekané a tvoří spolu tak trochu nesourodé dílo. Pro rozsáhlejší práci s předškolními dětmi je kromě předčítání využitelné převážně téma dvou rozdílných světů – obra a skřítky, jejich přátelství a vzájemná pomoc při řešení některých problémových situací.

Pohádková série příběhů **Kočičiny kocourka Damiána** nám představuje svět koček, který se ale příliš neliší od světa lidí. Kočky zde mají lidská povolání

(sochař kocour Kucbaba, účetní kocour Kobliha, vedoucí Myšotechny kocour Pérko), ale i lidské vlastnosti (pyšná kočka Tereza, bitevní kočka Pitipačka, zlostná kočka Amálka). Hlavní hrdina Damián, zvědavý kocourek, prožívá s těmito postavami řadu veselých i napínavých dobrodružství, stará se o svého mladšího bratra Žužlíka, bojuje s bojovnou kočkou Pitipačkou a získává mnoho životních zkušeností. Nápadité vyprávění z kočičího života jemně a vkusně doplňují poetické ilustrace Gabriely Dubské.

V rozsáhlejší pohádkové próze **Kolotoč v Africe** se z malého města přesuneme s bodrým a nadšeným panem Pulkrábkem a jeho ženou na moře a pak i do africké divočiny. Tam jsou tito starší lidé pozváni velkým náčelníkem Bambambamem, aby se i se svým kolotočem, houpačkami a kolovrátkem účastnili křtu jeho synka, který je na počest slavného kolotoče pojmenován „Ko-lo-toč“. Toto vyprávění se liší od klasických Čtvrtkových pohádek v mnohém: hlavním hrdinou je starší majitel dřevěného kolotoče, prostředí českých lesů nahradila mořská hladina a africká džungle, jednoduchá a snadno vyřešitelná situace se rozvinula o propracovanější a neobvyklou zápletku, kterou ale malý čtenáři či posluchači srozumitelně pochopí. Velice zdařilými ilustracemi toto vyprávění doladil výtvarník Ondřej Sekora.

Na moře nás zavádí také bilderbuch **Podivuhodná vyprávění bývalého piráta Kolíska**. Opět velice pěkně ilustrovaná kniha tentokrát kresbami Jiřího Kalouska je vzpomínkou starého piráta ve výslužbě, Josefa Kolíska, na dobu, kdy ho ve škole nebavilo čtení. Proto si nedokázal v osmi letech přečíst knihu, kterou mu věnoval knihkupec Rotrekl a kterou si schoval pod postel. Poté se začíná odvíjet příběh o čtrnácti pirátech, lodi z postele, velrybě z peřiny a vlajce z trenýrek, o mluvícím papouškovi, který malého Josefa nakonec naučí číst a tím mu pomůže rozluštit tajemství ztroskotané knížky. Příběh o zlých pirátech, dobrém papouškovi a polepšeném chlapci doplněný řadou pirátských písní napjatě poslouchají nejen předškolní děti, ale i ty, které začínají se čtením.

Václav Čtvrtek často úzce spolupracoval s řadou výtvarníků. Mezi již zmiňované patří také Gabriela Dubská. Ta kromě Kočičin kocoura Damiána ilustrovala i další Čtvrtkův bilderbuch **Pohádka o ptáku Klabizňákov**. Klabizňáka, ptáka s tělem vrabce, hlavou vrány a ocasem páva, nikde nechtějí. Vrány se mu vysmívají, pávi jím pohrdají, vrabci ho odhánějí. A on tak moc touží mít přítele. Od měsíce a

moudré sovy se dozví, že ho jiní ptáci vidí tak, jak se vidí a chová on sám. A tak nerozhodný pták objevuje marnivost paví krásy a zlobu vran, až se nakonec přidá do hejna spokojených vrabců. Krátký příběh s morálním poselstvím nám vypráví o individualismu každého jedince, o důležitosti společnosti, o víře v samu sebe a pro své výtvarné zpracování upoutá i nejmenší děti.

Pohádky Václava Čtvrťka jsou optimistické a jejich děje končí vždy šťastně, ať už to bývá důsledkem hrdinových vlastností, příhodnými okolnostmi či pomocí kouzlených a nadpřirozených sil. *I když jejich poselství obsahují řešení, nikdy je nevysvětlují. Necháávají na představivosti dítěte, zda a jak použít pro sebe to, co příběh vyjevuje o životě a lidské přirozenosti* (Bettelheim, 2000, s. 47).

2.2. Postavy

Přesně si pamatuju, jak jsem se jednou vracel domů kolem malého rybníka Bzdinky a říkal jsem si: kdyby v tomhle rybníce žil s vodníkem ještě pořádný kapr, tak by se tam určitě pěkně pohádali a kdoví, co by z toho bylo. A jdu dál a vidím česla. Tak mě napadlo, že by se ten vodník mohl jmenovat Česílko. To bylo roku 1964 a tak začalo mé pohádkové období (Čtvrtek, 2002, s. 10 – 11).

Významnou složku pohádek Václava Čtvrťka tvoří postavy, které si malí a velcí čtenáři oblíbili pro svoji jasnou a jednoduchou charakteristiku. Svá vyprávění staví na tradičních pohádkových figurkách a bytostech, přidává k nim nové a rozvíjí příběhy s vlastní autorskou invencí. V jeho pohádkách vystupují obyčejní lidé, ale i bohatí a vysoko postavení pánové, ožívají v nich zvířata i věci, zjevují se i zcela vymyšlené antropomorfní tvorové a bytosti. Jejich povahy se čtenář dozvídá popisem od vypravěče, z přímé řeči, z jednání i z jejich vlastních jmen.

Hlavní hrdiny Čtvrtek dětským posluchačům představuje většinou hned na začátku úvodních kapitol. Vždy jednoduchým krátkým popisem vylíčí vzhled dané postavy, čtenář se dozvídá její jméno, v průběhu děje přichází i na její povahové vlastnosti.

V Jičíně, v krámku pod věží, dělal už devět let prtačinu švec Rumcajs. V řemesle se vyznal, a co dělal, bylo lidem pro radost (Čtvrtek - Rumcajs, 1979, s. 9).

V mlází se rozhrnuly větvičky a u Humpála stojí švec Rumcajs. Kdepak švec! Bradu má obrostlou hustými vousy, ve vousech mu hnízdí roj lesních včel. Na hlavě má klobouk z borové kůry. Kazajku má Rumcajs zplátovanou z kousíčků červené kordofánské kůže. Kalhoty jsou odřené, opasek je sotva drží, a za opaskem pistol jako kornout. Jen botičky má jedna radost (Čtvrtek - Rumcajs, 1979, s. 13).

A v tom chudém hospodářství rostla dcerka. Nejdřív s prutem v ruce jako husopaska, pak už s panenským věnečkem na hlavě. Tou dobou jí docházelo osmnáct (Čtvrtek - Jak ševci zvedli sukni pro červenou sukni, 1979, s. 15).

Stojí nad ní mládenec. A jako ze vsi, ale jako by už čas pobyl ve městě. Vesnické šaty se na něm shledávají s městskými. Usmívá se, na Stázinu jde od něho jako od sluníčka (Čtvrtek - Jak ševci zvedli sukni pro červenou sukni, 1979, s. 16).

Byl jeden rybníček pod Jičínem, spíš kalužinka to byla. Bydlel tam vodník Česílko a s ním kapr osmikiláč. Ti dva se spolu věčně hádali (Čtvrtek - Sedm pohádek o vodníkovi Česílkovi, 2000, s. 7).

To byl les, zelený a pěkný na všechny strany. Stála v něm hájovna, kde žil hajný Robátko. Byl to spravedlivý myslivec. Chodil v zelené kamizolce a v kloboučku s tetřevím pérem. V pušce měl čisto a mušku měl rovnou, než stiskl kohoutek, třikrát se rozmyslel (Čtvrtek - O hajném Robátkovi a jelenu Větrníkovi, 1979, s. 3).

To jednou byla na lesním paloučku mlha, zasvitlo do ní slunce a maličko zafoukal vítr. V mlze se hnulo a vzdychlo. A stojí tu panenka. Stojí na paloučku v šatech lehkých jako pára a diví se, kde se tu vlastně vzala. „Vždyť ani nevím, jak se jmenuju,“ špitá si. „A co,“ povídá nakonec, „budu si říkat víla Amálka“ (Čtvrtek - Říkání o víle Amálce, 1975, s. 7).

Na pasece stála pařezová chaloupka. V chaloupce byla světnice a v té světnici spali dva mužičkové. Ten, co byl přikrytý pod červenobíle pruhovanou peřinou, se jmenoval Křemílek. A tomu pod modrobíle pruhovanou peřinou říkali Vochomůrka. Anebo se to dá povědět i jinak. Křemílek byl spíš hubený a Vochomůrka spíš tlustý. Anebo se to dá říct ještě jinak. Zkrátka jak kdo chce, ale nikdy stejně (Čtvrtek - Pohádky z pařezové chaloupky, 1981, s. 7).

Na kraji rozkvetlého makového pole seděl motýl s malým černým cylindrem na hlavě. Skládal a zas rozkládal křídla, ale za chvíli toho nechal a povídá: „Proč vlastně rozkládám křídla, když tu nikdo není?“ Sotva dořekl, někdo až z prostředka makového pole zavolal: „Vždyť už jdu!“ A z máků jako z lesa vyšla panenka. Měla makokvítkovou sukni do zvonu a usmívala se. „Jsem maková panenka,“ povídá motýlovi (Čtvrtek - O makové panence a motýlu Emanuelovi, 1969, s. 27).

Jednou to v jedněch skalách luplo a ze země jako z vajíčka se vyvalil obr Hrompac (Čtvrtek - Hrompac a Tancibůrek, 1969, s. 7).

Jednou jeden kocourek se jmenoval Damián. Za mámu měl kočku Jepinku a za bratra kotě Žužlíka. Za jednu tetu měl bitevní kočku Pitipačku a za druhou tetu měl pyšnou kočku Terezu. Bydleli v kočičím městě, v prostřední ze tří ulic. A protože třikrát devět je dvacet sedm, bydlelo tam s nimi ještě dvacet sedm koček (Čtvrtek - Kočičiny kocoura Damiána, 1971, s. 5).

Kolotoč, houpačky a italský kolovrátek na Nedlážděném náměstí patří panu Pulkrábkovi. Div a div je kolotoč pana Pulkrábka... Kolotoč hraje, kolotoč se otáčí, zákazníci se střídají. Pan Pulkrábek obchází kolem. Je oblečen do pruhovaného trička, u pasu se mu kývá pytlík s penězi. Obsluhuje kolotoč a kolovrátek, občas si odskočí k houpačkám. Ale tam se nikdy dlouho nezdrží. Houpačky ohlídá jeho žena, matka Pulkrábková (Čtvrtek - Kolotoč v Africe, 1999, s. 5).

Jsem Josef Kolísko, pirát ve výslužbě. Už si jen vzpomínám na moře a na všechno, co jsem na moři zažil (Čtvrtek - Podivuhodná vyprávění bývalého piráta Kolíska, 1981, s. 5).

Byl jeden pták, říkal si Klabizňák. A já nevím, jak se to popletlo. Trochu to byl vrabec, trochu páv a trochu vrána (Čtvrtek - Pohádka o ptáku Klabizňákoví, 1988).

Tito hrdinové mívají mnoho vlastností, ale vždy jsou hodní, přátelští, ochotní pomoci, obětaví, oplývají zdravým humorem a zkušenostmi čerpanými ze života v přírodě. Je-li hlavní postavou člověk, patří také často do nižší sociální vrstvy, žije prostým a skromným životem - postava Rumcajse, hajného Robátka, ševce Kuby, majitele kolotoče pan Pulkrábka. Ačkoli si jsou tyto postavy v ledasčem

podobné, nejsou stejné. Autor jim vždy přidal něco, co je od druhých odlišuje. Švec Rumcajs je oproti hajnému Robátkovi a ševci Kubovi drsný chlap, který se nezalekne ani moci starostovy, ani kouzel vodníka Kebule a se vším si dokáže hned poradit. Pan Pulkrábek, bodrý vesnický chlapík, se nám představuje v roli všeuměla a nadšence, který, když je požádán, rád všem vyhoví.

Hlavní hrdinové zastoupeni nadpřirozenými bytostmi se vyznačují jistou křehkostí, něžností a starostlivostí (víla Amálka, maková panenka, vodník Česílko). Mužici Křemílek a Vochomůrka, obr Hrompac a skřítek Tancibůrek zase baví čtenáře svou hravostí, lajdačením, nápady a dalšími vlastnostmi tolik podobnými vlastnostem malých dětí. Kocour Damián objevuje radosti i nástrahy kočičího světa díky své zvědavé a odvážné povaze, se kterou se opět můžou ztotožnit děti mladšího věku.

Výrazným a kouzelným rysem jsou **jména Čtvrtkových postav**. S humorem své postavy pojmenovává často podle jejich fyzické podoby (vosa Otylka, náprstek Pichpic, veverčák Pizizubka, vodník Krapítko, pan Kotrč, hraboš Hrstička, výr Ouško, liška Metýnka) i podle charakterových vlastností (obr Hrompac podle slovního obratu Hrom ti dej pac; pirát Žvandra Žvanivý, který všechno „vyžvaní“; brouk Prskavec pro svou stále nabubřelou náladu; medvěd Hromburác, který, když jde, tak o tom všichni vědí; profesor Afrika pro své cizokrajné znalosti; kuchař Jehně pravděpodobně pro vynikající pečené maso).

Zaměříme-li se podrobněji na některé Čtvrtkovy bytosti, můžeme je podle jejich jednání dělit na již zmiňované hrdiny, dále se objevují i pomocníci a škůdci. (Propp, 2008, s. 66). Často již podle jména bezpečně poznáme, kdo se zhostí role pomocníka a kdo se stane škůdcem. **Roli pomocníka** představují postavy zvířat (jelen Větrník, čmelák Žumbarda, cvrček Makolíček, křepelka Julča, myška Filipka, beránek Kudrna, králík Šuchaj, bažantnice Hubertka), skřítků (oříškový skřítek), víl (Andulka, Růženka), vodníků (Čepeček, Volšoveček), lesních mužiků (ohnivý mužík, vodní mužík Vodenka, dědci Fujaváci), přírodních živlů (stříbrný měsíc, sluníčko, větřík, hvězdička), ale je vloženo i do postav obyčejných lidí (Manka, Cipísek, podučitel Očičko, Josefka, Kordulka, vdova Slamněná, Stázina, švec Kacmar, mlynář z Červeného, chalupník Kománek, profesor Afrika, kapitán Berenda, tesař Pecka, plavčík Pepík).

Postavy škůdců (Propp, 2008, s. 66) zastupují některá zvířata (veverka Barka, jezevec Burdych, kolčava, tchoř Šuperka, sumec Holdegrón, rak, kuna Dórinka, prase Karbous), vodníci (Kebule, Barbora), loupežníci (Jurásek, Vešmyška), muži (divý mužík Kazbunda, Trneček), draci, přírodní živly (turecký měsíc, tma, vítr), lidé vyššího sociálního statusu (starosta Humpál, rychtář Fištula, kněžna Majolena, císařpán, jenerál, pan Kotrč, knížepán, lokaj Fricek, komtesa, Elizabetka, oficiři, vojáci, drábové, africký náčelník Krababul, kouzelník Bibula) i lidé obyčejní (borůvková babka, myslivec Muška, ptáčník Sklopeček, široká bába, hospodský Půlsklenka, vinárník Kastl, pirát Šátek). Speciálními zlotřilými postavami jsou piráti z vyprávění pana Kolíska. Čtvrtek je čtenáři představuje: *A v té chvíli kolem mne stáli. Všech třináct. První měl dřevěnou nohu. Druhý pásku přes oko. Třetí měl levou nohu bosou a na pravé stěvíc s rozzívnutou špičkou. A čtvrtý, sedmý, devátý. Třináctý pirát začal ukazovat prstem umazaným od dehtu a všichni se dali do zpěvu.* (Čtvrtek, 1981, s. 11).

Ve Čtvrtkových pohádkách mají svou moc i postavy dárců a kouzelné předměty – kámen mutáček mění ošklivé lidi v krásné a zlé v hodné, lamželízkový kořen zachrání Amálku z ptáčnickovy klece, luční bylinky mohou jednoho očarovat, jinému pomoci (semínko kejchavice, hojíčkový list). Důležitou roli hrají také všemožná kouzla víl, skřítků, vodníků a dalších pohádkových bytostí nebo i čarovná africká noc v příběhu o kolotoči putujícím do Afriky. Děti kouzla milují a plně v jejich moc věří, proto je tak snadné proměnit je v rámci her dramatické výchovy v motýla či šišku, máte-li v ruce jen obyčejný kámen či kořen, kterému samozřejmě přisoudíte velkou kouzelnou moc nebo když použijete čarovné zaříkadlo.

Čtvrtek své postavy, ať už kladné či záporné, známé či zcela vymyšlené, lidské či kouzelné, navíc opatřuje svými vlastními osobitými atributy. Činí tak s velkým ohledem na cíleného dětského čtenáře a s pochopením jeho fantazijních představ.

Co se týká vzezření některých postav, to se dozvídáme přímo **od vypravěče** velice jasným a stručným popisem.

Vpředu kulhá srneček a za ním se žene myslivec Muška. Na hlavě klobouk s kančím zubem, zelená kamizola, kalhoty s lampáskem, červené botičky. Je to sama myslivecká pýcha (Čtvrtek, 2015, s. 9).

Amálka podává mutáček babce, ale vtom prasklo křoví a vyběhl z něho loupežník Vešmyška, takový naniciáš, co nezná pořádně ani to loupežnické řemeslo. Přes den se povaluje v lese a večer krade na polích tuřín (Čtvrtek, 2015, s. 21).

Byl to vodník Kebule, ta zlá žabí hubička. Co v něm bylo dobré, vešlo by se do loužičky. Zato zlé by přeteklo přes hráz (Čtvrtek, 2015, s. 27).

Collomeisna byl pravým jménem Kolomajzna. Jenže se udělala po německu, když ho jičínský knížepán vyzvedl na správce. Sedával v kanceláři za stolem, co odložil knížepán. V ruce držel psací brk a poroučel dál to, co mu napověděli kněžna s knížepánem. Pro písaře měl vždycky ostré slovo, na fořty a hajné houkal jako ozvěna, na poklasné zas pichlavě jako na strništi. Na jičínského starostu vždycky shora jako z věže. A rychtář jako by mu nebyl ani po kramflek. Přitom byl celý jako zvadlá švestka. Nedorostlý, scvrklý a neduživý. Kdo se mu ale opřel, jako by vzdoroval knížepánovi v tuplu s kněžnou (Čtvrtek, 1979, s. 12).

A šli k Vodenkovi. Byl to mužík, kterému vousy pořád plynuly jako potůček. Měl ve stráni komoru a v ní to byla samá roura a trubka z bezu a višně. A kohoutky a ventilky a kdovíco. Vodenka celý den chodí od kohoutku ke kohoutku, jeden utáhne a druhý povolí. To aby všechny prameny správně tekly (Čtvrtek, 1981, s. 55).

Dveře u skříně odskočily a stojí tam mužík Kazbunda. Na výšku ho není moc, ale síly má za čtyřicet. Sotva se na něco podívá, už se to začíná kácet (Čtvrtek, 1981, s. 60).

Leží tam drak. Tři hlavy má poskládané mezi pazoury a spí. Oči má zamčené a ze šesti dírek u nosu mu ohnivě hulí (Čtvrtek, 1979, s. 43).

A vtom před ní stálo hrozné zvíře, hubu mělo vousatou a zubatou, uši špičaté a štětinaté, pracky drápaté a ocas ohnivý jako kometa (Čtvrtek, 1969, s. 47).

Nejdříve vykoukl za rohem cípek bílých vousů. Pak se objevil celý profesor Afrika. Na nose mu sedí tlusté brýle. Oblečený je do dlouhého černého kabátu. Klobouk

zapomněl doma. Pod paží nese knihu. Bez knihy neudělá profesor Afrika ani krok (Čtvrtek, 1999, s. 12).

S lodníkem Šátkem mají na Vlaštovce zlé pořízení. Šeptá se, šeptá, že býval pirátem. Asi to bude pravda. Poslouchat neumí. Práci se vyhýbá. Líný je jak nejtěžší kotva. Na hlavě má šátek červený jako oheň. A to je podezřelé! V takových šátcích si libují piráti (Čtvrtek, 1999, s. 40).

Je zajímavé, že typické postavy klasických pohádek jako jsou princezny, králové, rytíři, ježibaby nebo čerti, se u Čtvrťka téměř neobjevují. Všechny tyto pohádkové bytosti se potkají pouze jednou a to v knize *Hrompac a Tancibůrek*. Postavu královny a krále najdeme také v jednom z příběhů víly Amálky.

Nejen jméno a popis, ale i **přímá řeč** jasně charakterizuje hlavního hrdinu, pomocníka i škůdce. Rumcajs hned v úvodu svých příběhů říká ševcovské vyznání a poukazuje na jednu ze svých vlastností, kterou je spravedlivost. V jeho řeči se často vyskytují hovorové výrazy, z čehož čtenář může vyčíst, že Rumcajs je postava lidová a obyčejnému člověku blízká: „*Dobrá bota, to je grunt spravedlivého světa. Nesmí být těsná, aby si v ní malíček nepřipadal jako přiskřípnutá dušička, ale taky zas ne moc veliká, aby se v ní ten malíček nepřipadal opuštěnej*“ (Čtvrtek, 1979, s. 9). Manku později upozorňuje na svou poctivost: „*Ted' se dobře dívej, Manko. Tohle je má poctivá vandrovní knížka. A tuhle je můj výuční list. Býval jsem švec a rovnou ti říkám, že na ševce loupežnickou rukou nesáhnu.*“ (Čtvrtek, 1979, s. 78).

V pohádce *O makové panence a motýlu Emanueli* se blesk Ámos představuje: „*Jmenuji se Ámos, na Á se nadýchnu, na mos spustím*“ (Čtvrtek, 1969, s. 39). Náprstek Pichpic, namyšlený a panovačný tvor, se představuje: „*Co koukáte? Jsem náprstek Pichpic a sloužil jsem u jedné kněžny. Jenže ona mě před sto lety ztratila, když vyšívala na zahradě. Svět je mnohem horší, než býval. Místo zahrady je tu obyčejné makové pole. Jste tak oškliví, že se mi z vás dělá na nic!*“ (Čtvrtek, 1969, s. 43). Leknín, na kterém se maková panenka a motýl Emanuel zachrání před potopením, se zamračí a povídá: „*Konec prohlídky. Zavírám*“ (Čtvrtek, 1969, s. 46), takže panenka i motýl tuší, že s ním nebude rozumná řeč. A pavouk, který chytil motýla do sítě, svými slovy naznačuje, že motýla jen tak nepustí: „*Už ten cylindr nebudete potřebovat. Líčím tady na motýly. Mám osm*

nohou, osm očí a sedm chutí. Až přijde osmá, tak vás sním" (Čtvrtek, 1969, s. 48).

Ke Křemílkovi a Vochomůrkovi příběhne tchoř Šuperka a směje se: „*Tak. A chaloupka je má a vy dva mně budete sloužit. Křemílek mi učeše fousy a Vochomůrka vyleští drápky*" (Čtvrtek, 1981, s. 43).

Beránek víle Amálce vysvětluje svou povahu: „*To víš, já mám tvrdou hlavu*" (Čtvrtek, 2015, s. 13). Rak mluví po račím: „*Ža šedub tavobeřtop, užůmop i tykat*" (Čtvrtek, 2015, s. 27). Lakotný a hamižný hospodský Půlsklenka říká: „*Mít ten pytel, nemusel bych kupovat led*" (Čtvrtek, 2015, s. 78).

Někdy jsou pro vyjádření postavy důležitá **citoslovce**, která často opakuje, loupežník Jurásek vykřikuje *hrom cíbaba prsk*, ohnivý mužík si stěžuje *cíprsk, achichi*, housličky jen říkají *tydlidajda tydlidajda*, rozbité kukačky volají *kruciš apod.*

Některým postavám Čtvrtek s jistou nadsázkou a humorem vložil do úst **zkomolená slova** opírající se o cizí jazyky. Nejvýrazněji se to projevilo v *Rumcajsovi* a v pohádce *Jak ševci zvedli vojnu pro červenou sukni*. S německým dialektem mluví hejtman Kárlitschek, císařpán (*Halt nebo tě střelím!, Sofort!, Hapták!*), francouzských výrazů používá kníže s kněžnou (*Atánsijon!, Mon šér!*), italštinou svou řeč prokládá vévoda z Taliánska a italský sochař (voasí, voalá, sisisi). Turecký měsíc líně volá na makovou panenku „*Tyrgykemalabrhélapakel!*"

Také **přirovnání** má při vykreslování pohádkových bytostí své místo. Malým čtenářům tím autor lépe naznačuje podobu dané postavy, probouzí jejich fantazii na základě konkrétní informace. Vochomůrku si snadno čtenář či posluchač představí, doví-li se, že byl *baňatý jako žalud*, pana Kotrče si lépe ve svých představách vykreslí jako *rostlého silně do koule*, obr Hrompac má zase *nohy jako sloupy, ruce jako válce, hlavu jako balvan, tělo jako skála a hlasem by mohl hřmít*, loupežník Jurásek, *malý, nenápadný človíček nebyl větší než větývka mechu* a víly mají *kůži jemnou jak omžení na jablíčku*.

Řečí postav, bohatostí Čtvrtkova slovníku a dalšími jazykovými prostředky v jeho pohádkách se podrobněji zabývá kapitola 2. 5. Jazykové prostředky.

Ve Čtvrtkových příbězích ožívají i **obyčejné věci** jako například pařez, kterého chce Křemílek s Vochomůrkou vytáhnout, se směje, že ho to lechtá a dělá si z obou skřítků legraci. Vejce, které Křemílek s Vochomůrkou dostanou od slepice, podřimuje na sáňkách a usmívá se. Lechtivá jehla, do které se skřítkci nemohou trefit nití, se chichotá a omlouvá: „*No ale promiňte.*“ I sen zdvořile zaťuká Vochomůrkovi na čelo se slovy: „*Můžu?*“ Z bedly se stává dáma osočující skřítku: „*Takový píďa, a jak ono to křičí! Tohle si odnesete, tohle si ale pořádně odnesete!*“ Makovice makové panence pomáhá uspat kosa. Vystrašený žalud přibíhá k motýlu Emanuelovi a prosí ho o zapůjčení cylindru, aby se schoval před loupežníkem Juráskem. Stará kopřiva vyhrožuje víle Amálce, že ji žahne. Vítr s rozumem vyfoukaným shazuje semínka šišek Amálce pro starost. Dub upozorňuje Rumcajse, aby jím neotřásal, že má žaludy ještě zelené. Boty si samy přiduply a sklouzly Rumcajsovi z nohou, otočily se a utíkají za svým pravým pánem. V příběhu *Kolotoč v Africe* se během jedné kouzelné africké noci probudí k životu dřevěná zvířata a černochoz z Pulkrábkova kolotoče apod.

Dalším rysem pohádek Václava Čtvrtka je **migrace jeho postav** do jiných příběhů. Pro malé děti je tato skutečnost velice vítaným prostředkem, jak je více vtáhnout do děje. Počítají s tím, že bytost, která již prve škodila, ublíží zase, a že musí být před ní na pozoru, a na toho, kdo již jednou pomohl, se mohou při řešení úkolu spolehnout a věřit mu. Lstivá veverka Barka, přechází z Makové panenky ke Křemílkovi a Vochomůrkovi, ve víle Amálce stejnou funkci zastupuje veverka Pizizubka, obr Hrompac se od Amálky přesune do své vlastní pohádky Hrompac a Tancibůrek, vodník Kebule škodí ševcům, Křemílkovi a Vochomůrkovi i víle Amálce. Jelen Větrník vozí hajného Robátka a také vílu Amálku. Víla Andulka je nápomocná nejen víle Amálce, ale i Stázině a Kubovi. Dokonce s hlavním hrdinou z příběhu o ševcovské vojně ševcem Kubou se setkáváme i v jedné kapitole o Rumcajsovi „*Jak se Rumcajs potkal s císařpánem*“. Vodníci Česílko a Čepeček pomáhají ve svých vlastních příbězích, ale také ševcům a Stázině, když vedou vojnu proti Kolomajzovi a knížepánovi.

S postavami často souvisejí i **motivy** týkající se převážně prostředí nebo související s typickou činností dané postavy. Nejčastější motiv lesa prohlubují postavy lesních zvířat a bytostí, postava hajného Robátka, loupežníka Rumcajse, myslivce Mušky, myslivce Pinskera a myslivce Lamuše. Svět rybníků, studánek,

potoků a řek obhospodařují vodníci, studánkové víly, ale i porybný Kotě. Motiv mořského prostředí zastupují námořníci plavící se na korábu Vlaštovka a piráti objevující se, jak při plavbě do Afriky s kolotočem pana Pulkrábka, tak i ve vyprávění Josefa Kolíška. Motiv řemeslné práce a maloměstského života do pohádek vnášejí postavy, jakými jsou sládek Kule, nadučitel Očičko, švec Rumcajs a Kuba, kovář Štancl, holič Ďoubalík, puškař Halíř, hodinář Semerád, apatykář Pulvr, obchodník Španihel, obuvnický tovaryš Hádátka, vinárník Kastl, mlynář, manšinfira Knotek, hejtman Kárlitschek, provazník Jokl. Motiv kočičího světa dokresluje postavy z Kočičin kocoura Damiána. Kromě hlavního hrdiny sem patří bitevní kočka Pitipačka, kotě Žužlík, lovecký kocour Konrád, účetní kocour Kobliha, umělecký kocour Kucbaba, učený kocour Divizna, kočka Jepinka (maminka Damiána), zlostná kočka Amálka, chronotechnický kocourek Pérko, vedoucí Myšotechny kocour Pastinák, bernadýn Havrda. Rumcajs, Manka a Cipísek, kočičí maminka Jepinka se svými kocouřími syny Damiánem a Žužlíkem, pan Pulkrábek a paní Pulkrábková představují motiv rodinného prostředí. V příbězích Václava Čtvrťka nalezneme mnoho motivů, které dětem formou pohádkového vyprávění ukazují špatné morální vlastnosti, s nimiž se mohou ve svém reálném životě potkat. **Chantivost** představuje pan Kotrč, správce Kolomajzna, hospodský Půlsklenka, borůvková babka, loupežník Vešmyška, panenka Anka, **pýchu** starosta Humpál, knížepán, správce Kolomajzna, náprstek Pichpic, motýl Ibrahim, pávi z ptáka Klabizňáka, **lenost** veverčák Pizizubka a veverka Barka. Často se stává, že jedna zlá postava má i několik špatných vlastností najednou. Typickým zloduchem, na kterém autor nenechal nit čistou, je postava správce Kolomajzny v příběhu *Jak ševci zvedli vojnu pro červenou sukni* nebo starosta Kule z pohádky *O hajném Robátkovi a jelenu Větrníkovi*.

2.3. Vypravěč

Události v pohádkách, ač často neobvyklé a nepravděpodobné, jsou vždy předkládány jako něco obyčejného, co by se mohlo stát tobě i mně nebo sousedovi, když šel do lesa. I o nejpozoruhodnějších zážitcích se v pohádkách vypráví nenápadným, téměř každodenním způsobem (Bettelheim, 2000, s. 38).

Čtvrťkovo vyprávění vychází z lidového vypravěčství a respektuje literární tradice pohádky. Vyprávění je navíc obohaceno autorovým osobitým smyslem pro

humor, citem pro mateřský jazyk a znalostmi dětského světa. Díky těmto dovednostem se ve Čtvrtkových pohádkách zrodil sympatický a spolehlivý vypravěč, kterému je možné důvěřovat, který čtenáře ujišťuje, že všechno nakonec dobře dopadne a že svět je spravedlivý a dobrý a stojí za to v něm žít. I když to v textu přímo nezazní, čtenář nebo posluchač z vyprávění vycítí, s kým Čtvrtkův vypravěč sympatizuje a kdo se mu nelíbí. Tak je tomu například v Podivuhodném vyprávění bývalého piráta Kolíska.

A našli lodníka Šátka! Ležel v kuchyni pod stolem. Jak kuchař Jehně přebíral hrozinky na náryp a držel hrnec mezi koleny, Šátek mu ten hrnec zpod stolu vzal. Pak nastavil ústa místo hrnce. Nešťastný kuchař Jehně! Přebíral hrozinky Šátkovi rovnou do úst. Pirát je ten Šátek! Pirát nad piráty! (Čtvrtek, 1999, s. 40).

U většiny pohádek se vypravěč stává fokalizátorem, předává čtenáři děj příběhu prostřednictvím vyprávění, na které nahlíží zvenku. Do fiktivního světa je čtenář vtahován vyprávěním ve třetí osobě (er – formě).

Všecko se zatřásl, v kredenci se hrnečky rozehrály jako muzika, z bečky vyletěla mouka a u pece se rozkutálela polena. A nebyla tam už ani konvice s čajem, ani Růženka. Křemílek s Vochomůrkou chvíli smutně kroutili palcem, a že půjdou Růženku hledat (Čtvrtek, 1981, s. 15).

U Podivuhodných vyprávění bývalého piráta Kolíska se fokalizace zaměřuje na postavu hlavního hrdiny – zpočátku osmiletého chlapce Josefa Kolíska, který vypráví o tom, co zažil kdysi na moři. Podle Genetta jde o vypravěče „homodiegetického“ (Rimmon – Kenanová, 2001, s. 102), účastněného v příběhu, děj je vyprávěn v první osobě (ich – formě). Vypravěčem je Josef dospělý, který vzpomíná na mládí, fokalizátorem se stává Josef osmiletý, dvanáctiletý, dvacetiletý, tedy postupně v příběhu stárnoucí.

Doma jsem knížku prolistoval, abych aspoň podle obrázků věděl, o čem asi je. Zahlídl jsem v ní loď s třinácti chlapy na palubě. A jak mi ty listy běžely pod palcem, taky velrybu, co s pěkným vodotryskem nad nosem plavala za lodí. V hustém pobřežním porostu jsem zahlídl papouška (Čtvrtek, 1981, s. 9).

Přestože Čtvrtekův vypravěč zaujímá k vyprávěnému příběhu pozitivní postoj, čtenáři je děj předkládán objektivní způsobem, sám vypravěč se v ději nijak neúčinkuje (tedy kromě piráta Kolíska), dívá se na příběh zvenku, podle Genetta je tzv. „heterodiegetickým“ vypravěčem (Rimmon – Kenanová, 2001, s. 102). Čtenář či posluchač Čtvrtekových pohádek má dostatečný prostor na vlastní uchopení příběhu, líčené situace i jednání jednotlivých postav. Jeho představy se ale bezpečně opírají o konkrétní informace poskytované vypravěčem, což malým dětem poskytuje „pevnou půdu pod nohama“ ve světě jejich fantazie.

Byl podvečer, kdy to u rybníka voní puškvorcem. Vodník Česílko seděl v rákosinách a už chtěl zavolat žáby, aby začala muzika. Ale vtom si to přes třasovisko přitancovala od Cidliny k rybníčku jemná panenka. Byla samý závoj a taky dost uplakaná (Čtvrtek, 2000, s. 14).

Vypravěč ve většině Čtvrtekových pohádek je vypravěčem vševědoucím, který vidí, co se děje na různých místech.

Jenže ti dva si nevšimli, že rak už chvíli stojí za nimi (Čtvrtek, 1981, s. 56).

A včely rovnou na knížepána. Žihadel do něho nasypaly kopy, v Jičíně se říkalo, že zedník musel z obou stran brány ubrat po sloupku cihel, aby knížepán mohl vůbec do zámku. Taky kněžna Majolena se vztekala, když hosti místo bažantů museli polykat hovězí (Čtvrtek, 1979, s. 91).

Své příběhy psal Čtvrtek cíleně pro děti, vypravěč má tedy jasného adresáta a tím je dítě. Díky této skutečnosti promluvy vypravěče plní převážně funkci narativní, kdy se příběh plynule vypráví, nic zásadního se nepřeskakuje, nevynechává a ani se děj nezdržuje rozsáhlým popisem místa, situace či postavy. Pokud přeci jen vypravěč cítí potřebu danou postavu či prostředí vylíčit, popíše to vždy stručně a srozumitelně.

Ve vesnici mají Bambamové domky z hlíny. Podobají se homolkám. Na vršku každého domku sedí veselá čepice ze zelených palmových listů. Před domky stojí ženské, báby, dědové a děti. Všechno je to černé jako boty. Vyvalují oči na matku Pulkrábkovou, která se vede za ruku s náčelníkem (Čtvrtek, 1999, s. 69).

Některé postavy či situace popisuje tak, že z toho čtenář nabývá pocitu, že je dobře zná již z minulosti.

Hned jim ukázala svou strašně tvrdou tlapku, nasmolenou od samého lezení po borovicích. Tak tam u ní museli zůstat a Pitipačka jim předváděla takový loupežnický kejklata, až z nich opravdu trochu byli loupežníci. Damiána tohle všecko trápilo a chtěl utéct a Žužlíka vzít s sebou. Jenže Pitipačka měla strážní sojku Pepičku. Jak se Damián se Žužlíkem jen trochu hnuli od loupežnických pěšinek, sojka Pepička se dala do křiku a prozradila je Pitipačce. Bleška s počítadlem jim už nemohla proti Pitipačce pomoci, před časem přeskočila z Damiánova ocásku na ocas jedné angorské kočce, protože tam měla větší byt (Čtvrtek, 1971, s. 53).

Promluvy vypravěče jsou téměř vždy zřetelně odlišené od promluv postav jasnými grafickými znaky v podobě přímé řeči. Postavy hovoří kultivovaně, živě, nestylizovaně, často si pohrávají s jazykem a využívají i citoslovečných zvolání.

„Cu befél! Když vojenská kobyla potká svého císařpána, zahledí se mu nadšeně do očí a zvolá íhaha!“ (Čtvrtek, 1979, s. 134).

„Korma, rumpál, vratiráhno!“ ulevil si kapitán Berenda (Čtvrtek, 1999, s. 59).

„Necháme je jít ještě kočtvrt hodiny. Ať si aspoň ještě jednou mňouknou.“ (Čtvrtek, 1971, s. 65).

V pohádkách V. Čtvrťka nalezneme v menší míře nevlastní přímou řeč postav jako *„Šestý šimlíček tak divně zaržál brekeke“ (Čtvrtek, 2000, s. 18), „Kočka Pitipačka se jen loupežnický smála mecheche“ (Čtvrtek, 1971, s. 53), Jenže Žužlík se dost prospal při chytání much ve dne a najednou si vzdychne, jejkote, já už víc spát nedovedu“ (Čtvrtek, 1971, s. 23) a vnitřní monolog „Kocour Pozlátko vyndá barvy a plátno a štětce. Nerušit, teď jsem umělec a maluji!“ (Čtvrtek, 1971, s. 58).*

Promluvy postav zastávají většinou funkci akční, což je pro dětského čtenáře jedna z nejpřirozenějších návnad při vnímání literárního textu. Často tempo příběhu popohánějí nebo naopak brzdí, zvyšují tím jeho napětí a u dětí vzbuzují zájem.

A pospíchá s telegramem k vozu pod kaštany, kde bydlí. Vyběhl nahoru po schůdcích, zabouchl za sebou dveře. Ale za chvíli vystrčil hlavu z okýnka: „Zastav, matko, kolovrátek! Chci mít chvíli ticho! Telegram v neděli není“

maličkost!" Sedl si za stůl, vyhledal brýle. Posadil brýle na nos. Položil telegram na stůl, uhladil jej dlaní. Pak četl adresu:

- PULKRÁBEK – KOLOTOČ –

Víc ani slovíčko! A přece telegram došel.

Uvedená ukázka z *Kolotoče z Afriky* pokračuje postupně gradující scénou předávanou vypravěčem, kdy si pan Pulkrábek snaží přečíst telegram.

Čte telegram. Čte nejprve zticha. Pak zabručel. Zabručel a zakroutil hlavou. Zamrkal očima a čte znovu. „Ať jsem!“ zaklíná se. Sundal z nosu brýle a vyhledal si jiné, silnější. Mají skla tlustá jako dno skleničky. Čte teď telegram těmi tlustými brýlemi. A zase bručí, krouť hlavou, potřásá rameny. Obrátil telegram vzhůru nohama, otáčí jím na všechny strany. Pak vyskočil od stolku! Utíká k okýnku, volá: „Zastav, matko, kolotoč! Zaraz houpačky! A v tu chvíli ať jsi u mě ve voze! Stala se divná věc!“ (Čtvrtek – Kolotoč z Afriky, 1999, s. 7).

Čtvrtekův vypravěč umí zručně pracovat s gradací, která přitahuje pozornost čtenáře. Když se v příběhu pan Pulkrábek konečně dozví od profesora Afriky, co stojí v telegramu, čeká vypravěč ještě téměř celou kapitolu nazvanou *Co psali černoši*, než v jejím závěru čtenáři konečně poskytne překlad telegramu. Navíc v průběhu dané kapitoly vypravěč promluvami pana Pulkrábka čtenáře neustále napíná.

„Budeš se divit! Budeš vyvalovat oči... Ba ne, matko. O tak vážné věci nemůžeme hovořit vestoje na trávníku... Jak se to vezme, matko. Telegram nám přinesl od každého trochu. Radost, ale i starosti. Však uvidíš... Matko, pojedeme do Afriky... Musíme tam být nejpozději od středy za týden. Přeper mi kapesníky a vysprav ponožky. Chci přijet do Afriky jako slušný člověk!“ (Čtvrtek, 1999, s. 17 – 18).

Vypravěč zde hovoří také jako zkušený a znalý, vyprávění zpestřuje informacemi vycházejícími ze situace.

Celá posádka je na palubě. Kormidelník Rozvora si myje nohy ve škopíku. Plavčík Pepík mu hlídá mýdlo. S mýdlem na moři je to těžká věc. Loď se nakloní, mýdlo vyběhne z ruky. Sklouzne po palubě a v tu chvíli je spolkně ryba, delfín nebo

žralok. Kdo dobře nehlídá své mýdlo na moři, o jé, ten se nazlobí! Ale proč by kormidelník Rozvora hlídal mýdlo sám, když může poručit plavčíkovi Pepíkovi? (Čtvrtek, 1999, s. 37).

V této knize také daleko výrazněji pracuje s časem, objevují se zde například časová shrnutí plavby do Afriky.

Už jsou tři dny na moři (Čtvrtek, 1999, s. 49). *Plují po moři den. Plují dva dny...třetího dne rána řekla matka: „Cítím ve vzduchu koření!“* (Čtvrtek, 1999, s. 63). Co se týká vztahu mezi vyprávění a příběhem, Čvrtkovy vypravěči zpravidla vyprávějí události až po té, co k nim došlo, jde tedy - podle Genetta (Rimmon – Kenanová, 2001, s. 96), o tzv. „vyprávění poté“, což je nejběžnější princip vyprávění lidových pohádek.

Díky vypravěči se niť příběhu nikdy neztratí, čtenáře vždy dovede i přes téměř nevyřešitelnou situaci do uspokojivého konce. Čvrtkův vypravěč navíc v dětech zanechává pocit příjemné nejistoty, zda daná postava je opravdu jen smyšlená a zda se fiktivní světy nemohou objevit i v reálném životě.

2.4. Témata a motivy

Já chci ve svých pohádkách povědět, že člověk nemá nikdy žádnou situaci pokládat za neřešitelnou. Pohádkový příběh proběhne leckdy zdánlivě snadno, protože v pohádce je možné všechno, jenže síly zla, proti kterým bojuje dobro, jsou tu ještě větší a zřetelnější, než v životě. Proto bych chtěl, aby lidé, čtoucí pohádky, se četbou posilovali pro nepohádkový život (Čtvrtek, 1985, s. 10).

Témata Čvrtkových pohádek jsou dětem předškolního věku velice blízká, jednak proto, že vycházejí z pohádek lidových, ale také proto, že patří do jejich dětského světa. Velký motivační vliv mají jednající postavy a prostředí, ve kterém se příběhy odehrávají. Příroda, rodinné a přátelské vztahy, spravedlnost, to vše je dětem předškolního věku blízké, srozumitelné a přístupné.

Výrazným znakem Čvrtkových pohádkových próz je návrat některých motivů nebo motivických prvků. Nejen postavy, již zmiňované v předcházející kapitole, se vrací do jiných příběhů, také samotné motivy najdeme ve více knihách.

Nejčastěji k tomu dochází u motivů prostředí. Do přírody, kterou Václav Čtvrtek velice miloval, nás zavádí téměř všechny jeho pohádky. Příroda je v jeho příbězích vnímána jako něco velice důležitého, o co je třeba se starat, pečovat a chránit. Často i postavy, které jakýmkoli způsobem přírodě škodí, bývají potrestány či napraveny.

Velice využívanými motivy jsou ty, které souvisejí se Čtvrtkovým oblíbeným městem Jičín a jeho okolím. Objevuje se hned ve třech pohádkách – Rumcajs, Jak ševci zvedli vojnu pro červenou sukni a O vodníku Česílkovi. Autor v těchto dílech plně využívá znalosti okolní přírody a reálného místního pojmenování. Dočteme se zde například o rybníku Kníže, Prachovských skal, o městě Kbelnice a Kopidlno. Zcela vymyšlený je oproti skutečným reáliím název lesa Řáholec. Podle Čtvrťka je Řáholec les pohádkový a „leží tam, no tam, kde chcete“ (Bílková, 2002, s. 37). Inspirací k novotvaru Řáholec snad byla slovesa „řáholit se“, „řeholit se“, „řehonit se“, „řehtat se“, která znamenají „bavit se“, „veselit se“, „hlučně se smát“ (Bílková, 2001, s. 39).

Nejčastějším tématem vycházejícím z lidových pohádek je boj dobra se zlem. Obojí bývá představováno konkrétními postavami lidí, zvířat i nadpřirozených bytostí a obojí má jasnou charakterizaci. Kladní hrdinové až do konce příběhu zůstávají stále dobří, záporné postavy mají šanci se změnit, napravit. Pokud k této nápravě nedojde, může čtenář očekávat, že objeví-li se v jiném příběhu, znamená to pro kladného hrdinu problém. Předškolní děti potřebují mít vždy jasno, kdo je hodný a kdo ne, hlavnímu hrdinovi drží palce a jejich dušička je uspokojená, když je zrádce a zloduch potrestán. Stejně si to přejí vidět i ve svém životě, proto je jim toto téma tak blízké.

S tím souvisí motiv spravedlnosti a trestu. Každá nastolená situace Čtvrtkových pohádek se vyřeší dobře a spravedlivě, často následuje i trest, který Čtvrtek vždy přizpůsobil konkrétním postavám. Jiný trest čeká Istivého a mocného knížepána nebo piráty, jiný pyšného motýla Ibrahíma či náprstka Pichpice. Knížepán s lokajem končí uvězněn ve věži v komůrce bez kliky, kam původně chtěl nalákat Rumcajse. Piráti z vyprávění pana Kolíska padnou do rukou vládních vojáků. Motýl Ibrahím zmoknul, až mu zplihla křídla a ztratil všechny barvy, náprstek Pichpic je stáhnut zpět pod zem krtkem Bonifácem apod.

Zásadní rozdíl mezi Čtvrtkovými a klasickými pohádkami je opuštění motivu trestu smrti. Čtvrtek tím opět dokazuje znalost světa malých dětí, chce předejít jejich strachu a obavy z tak přísného potrestání bez šance na nápravu. U Čvrtka se usmrcení škodící postavy objevilo jen jednou a to v případě draka, který si chtěl vzít Manku. Ale i v tomto případě je to podáno velice jemně a s nadhledem: *Drak rovnou ze vsí síly na toho druhého. A vletěl do rybníka. Zabořil se do dna tak hluboko, že není moci, která by mu pomohla ven* (Čtvrtek, 1979, s. 47).

Naopak se v těchto pohádkách častěji dočteme o napravení dané postavy k lepšímu, často z důvodu odpuštění či projevu pochopení hlavním hrdinou. Předškolním dětem toto téma ukazuje přirozenou a nenásilnou cestu k pozitivním morálním vlastnostem tak důležitým v současném světě.

Na Josefku s Robátkem se vasrmánek pěkně usmál, protože mu dali dobré jméno Bonifác (Čtvrtek, 1979, s. 120). *Metýnka na Robátka přátelsky zamávala ocasem, protože ji tenkrát u trnek nestřelil rovnou do života* (Čtvrtek, 1979, s. 121). *Medvěd na Josefku s Robátkem po přátelsku zamával tlapkou za tu mísu buchet* (Čtvrtek, 1979, s. 122).

„ Kapitáne, stal se div a div! Sotva Pepík sebral Šátkovi červený šátek, udělal se ze starého piráta docela slušný člověk! Všecko zlé vězelo jen v červeném pirátském šátku! Ale protože slunce pálilo, nemohl Šátek běhat po palubě jen tak s holou hlavou. Půjčil jsem mu proto váš tvrdý klobouk, kapitáne“ (Čtvrtek, 1999, s. 118).

Trochu jiným trestem je útěk či vyhnání zlé bytosti z místa, ve kterém škodil. Děje se tak například „utancováním, které vede k zapomnění zamýšleného činu“ jako je to u pana Kotrče, u jezevce Burdycha, u krále, kterému zatančila víla Amálka. Také „odkutálení“ špatné bytosti vyřeší někdy nastolenou situaci – široká bába je odfouknutá Kordulkou a Amálkou, pan Kotrč z velkého domu se pro svou objemnou kulatost kutálel přes palouk a přes pole a dál, až se docela zakutálel (Čtvrtek, 1979, s. 122). Potrestání škodiče takto neobvyklým způsobem děti baví a těší se, jaké další nápady se objeví v jiných příhodách. Čtvrtek opět svým smyslem pro humor dokazuje, jak je důležité brát život i v těch horších chvílích s nadhledem a úsměvem.

Spravedlivě situaci řeší nejen hlavní hrdinové či pomocníci, ale také se tak chovají i obyčejné věci, například hodiny u Křemílka a Vochomůrky, které je neuchrání před jezevcem Burdychem, když jim chce zbořit chaloupku se slovy: „*My jsme hodiny spravedlivé a musíme ukazovat pořádně*“ (Čtvrtek, 1981, 80). Opět důkaz pro předškolní děti, že spravedlnost není slepá a že by měla platit pro každého.

V pohádkách o Rumcajsovi, ševcovi Kubovi, vodníkovi Česílkovi a hajném Robátkovi je hlavním motivem moc založená na vyšším statusu či bohatství konkrétní postavy (starosta Humpál, kněžna Majolena, boháč Kotrč, jenerálové, vojáci, knížata, baroni, hrabata, lokajové, vojsko).

S mocí velkých pánů souvisí i motiv nesvobody, jak po fyzické stránce postav (Rumcajs má zákaz vstupu do Jičina, maková panenka je unesena veverka Barkou do hnízda, oříškového skřítko chytne veveřák Pizizubka), tak i po té psychické (Rumcajs, švec Kuba, hajný Robátko). Malé děti si na základě těchto motivů mohou uvědomit, co to znamená být svobodný a proč si stát za svým názorem.

Nejdůležitějším a pro malé děti nejbližším motivem Čvrtkových pohádek je přátelství. Znalec příběhů Václava Čvrtka si už ani nedovede představit, co by dělal Křemílek bez Vochomůrky, obr Hrompac bez skřítko Tancibůrka, hajný Robátko bez jelena Větrníka, maková panenka bez motýla Emanuela, vodník Česílko bez kapra osmikiláče nebo víla Amálka bez lesní zvěře. Ani děti předškolního věku nechtějí být samy, touží po kamarádech, se kterými si budou hrát, vzájemně si pomáhat, radit si a třeba se i škádlit a přít ve svých názorech.

Motiv přátelství úzce souvisí s motivem osamělosti, který zastupuje postava a příběh ptáka Klabizňáka. Celé vyprávění pták Klabizňák hledá přítele, touží patřit do nějaké skupiny. Potvrzují to jeho slova: „*Svět je veliký a já v něm nemám přítele*“ (Čtvrtek, 1988, 9). I s tímto motivem se předškolní děti setkávají - jak při vstupu do mateřské školy, když poprvé opouštějí svou rodinu, tak v průběhu školní docházky, kdy dochází k nejrůznějším vztahovým situacím ve skupinách.

Klasický pohádkový motiv lásky vůči opačnému pohlaví prožívají i některé postavy Čvrtkových pohádek. Hajný Robátko má rád Josefku, Rumcajs svou Mankou, maková panenka dá přednost motýlu Emanuelovi před nádherným

tropickým motýlem Ibrahímem. V tomto příběhu se dokonce objevuje i motiv s láskou související, motiv žárlivosti: *A Emanuel spadl žárlivostí z kopretiny* (Čtvrtek, 1969, 40). Malé dítě se ujistí, že ani ono se nemusí stydět mít někoho rádo, že i láska patří do našeho života.

Ne náhodou Čtvrtek ve svých pohádkách vypráví o vzájemné pomoci. Postavy sobě vzájemně pomáhají často z nezištných důvodů, ale o to víc je pak potěší, když jim to druhý oplatí. Křemílek a Vochomůrka vymotají větříky z ostružin a oni pak učešou měsíční vílu, rozpálí ohnivého mužíka, který jim záhy na to vyžene kolčavu z chaloupky, Amálku zachrání mlynář a ona mu pak pomůže od zlé moci vodníka Kebule, maková panenka rozsvítí luční světýlko Ferdinanda a on jí pak najde ztraceného motýla Emanuela a ochrání jí před bodlákem apod. Jak lépe si malé dítě uvědomí, že je třeba pomáhat tomu, kdo to zrovna potřebuje, vidí-li to u Křemílka či Rumcajse. Toto morální pravidlo má v jednání Čtvrtkových hrdinů své významné místo a opět nechybí v téměř žádném příběhu.

Čtvrtek si bravurně pohrával i s motivem času. Některá svá vyprávění posunul do minulé historicky vzdálené doby, jako je tomu u *Rumcajse* a v pohádce *Jak ševci zvedli vojnu pro červenou sukni*. V těchto příhodách se také objevuje motiv války a vojny, který dětem pomáhá s konkrétnější představou dávných věků. K posunu času v historii pomáhají i archaické výrazy (např. prtačina, apatyka), o kterých se více zmiňují v jazykových prostředcích.

Čas souvisí i se střídáním ročních období, což je opět dětem velice blízké a známé téma a také souvisí i s rámcovým programem předškolního vzdělávání. Křemílek a Vochomůrka i víla Amálka prožívají své příhody během celého roku, na jaře se víla narodí, otvírá se studánka, sází semínko, v létě se vaří borůvková povidla, na podzim se chodí na houby, bojuje s rýmou šípkovým čajem, louskají ořechy, v zimě dědci Fujaváci rozhazují pytel sněhu a Křemílek s Vochomůrkou zpívají koledu a cestují pro vánoční stromek. První kapitola z pařezové chaloupky *Jak Křemílek a Vochomůrka měli hodiny s jednou ručičkou* přímo o tomto tématu vypráví.

2.5. Jazykové prostředky

Pohádka by se měla psát, jako když zpívá pták. (Čtvrtek, 1968, s. 216)

Rozmarný tón, osobitý a hravý jazyk, cit pro neobvyklý a poetický výraz patří k hlavním znakům Čvrtkovy umělecké tvorby. Jeho vyprávění jsou velice dynamická právě díky bohatým jazykovým prostředkům, se kterými autor pracoval. Do Čvrtkova uměleckého jazyka patří krátké jednoduché věty, činná slovesa a zvukomalebná citoslovce, přímá řeč, používání expresivních výrazů a synonym, dobového slangu, spisovné, obecné i hovorové češtiny a archaizmů. Využívání těchto jazykových prostředků nám pomáhá přiblížit dobu či místo, ve kterém se konkrétní příběh odehrává, charakterizovat postavy, jejich stav, náladu, upřesňovat naléhavost líčené situace. Slova archaická a dobová čtenáře přesunou do časů dávných, jako je tomu u Rumcajse a ševcovské vojny, expresivní výrazy a zvukomalebná citoslovce pomohu s představou světa víl, skřítků a vodníků, slovesa a přímá řeč zase posouvají děj kupředu a čtenáři umožňují jasnější představu dané postavy a jejího konání. *„Silná a zřetelná diferencovanost řeči ve Čvrtkových pohádkách a příbězích vytváří jejich napětí, konfrontace jednotlivých rovin řeči zvýrazňuje jejich dramatickost. Zároveň je svědectvím bohaté životní empirie, kterou do nich autor vkládá a která je zdrojem jejich obsažné dějové rezonance. To v nich i pro malé čtenáře vytváří dostatečný prostor pro jejich fantazii, pro její pohádkové vyznění v tom nejlepším smyslu slova“* (Šimůnek, 1976, s. 252).

2.5.1. Rovina lexikální

Protože všechny Čvrtkovy příběhy, kterými se tato práce zabývá, mají svého jasného adresáta - dítě, obsahují i slovník vycházející z dětského světa, z jejich zájmů a zkušeností. Okruhy slovní zásoby, z kterých Čvrtek čerpá, se opírají o témata a motivy popisované v předešlé kapitole (příroda, zvířata, rodina, povolání, dětské hry, lidská práce, mezilidské vztahy). Čvrtek dětem svým přirozeným vyprávěcím stylem často vylíčil slovo nadřazené, následně i druhotné (např. ryby – plotice, líni, kapři, štiky, ouhoři, rybička švec, sumec; ptáci – datlové, brhlíci, strakapounek, sojky, dlaskové, hejlové, žluvy a žluny; nádoby na vodu – sudy, hrnce, mísy, džbány a vázičky i skleničku, studna).

Cílem literatury určené dětem je, mimo jiné, obohacování jejich slovní zásoby, proto se autor nebál do vyprávění zasadit i méně používané či zcela vymyšlené výrazy (archaismy, neologismy, hantýrku apod.). Kromě rozšiřování dětského slovníku Čtvrtek svým literárním dílem v dětech nenásilně prohlubuje estetické hodnoty a cit pro jazyk. Ve svých vyprávěních pracuje s metaforou, pro rozvoj představivosti a fantazie dětí využívá sloves, citoslovcí, přirovnání a personifikace, což provokuje dětskou obrazotvornost.

Čtvrtek byl mistrem v hledání nejrůznějších **synonym**, velmi dbal na pocitovou, zvukovou, ale i významovou stránku daného výrazu. Nejčastěji to v jeho díle vnímáme u **využívání dynamických sloves** většinou expresivně zabarvených. U Čtvrťka obláčky jen neplynou, ale *hulí se* z rybníka, žaludy nepadají, ale *sypou se*, Řáholcem se to neotřásá, ale *rumpluje to* jako střela, Rumcajs obra nevyhodil z lesa, ale *vystřnadil*, štika neplave, ale *metelí si to* rovnou za rybičkou, svatební průvod nekráčí, ale *kroutí piruetky*, Rumcajs nechce oholit a ostříhat, ale *posíct* díl vousů a vlasů, knížepán kolem Talijána *tajtrlíkuje* apod.

Synonymy nahrazuje autor i podstatná jména, což opět zcela přirozeně rozšiřuje slovní zásobu malých dětí (např. *kůň, bělouš, komoň, šimlíček*).

Kromě sloves Čtvrtek pracuje s **citoslovci**, která díky své zvukomalebnosti přesně vystihují situaci ve vyprávění a opět upřesňují a konkretizují činnost daných postav (např. žalud *šup* s cylindrem na hlavu, pec je *nadranc*, v tom zatroubí tradadá!, sáhne pod větev a *fr!*, žabka *hop* do zámecké studny, nasedli – tramtarata tramtará – a jeli, tak divně zaržál brekeke, už u toho nebylo žádné trarará, a v tom *pink* – praskla struna).

Postavy ve svých projevech často používají slova citově zabarvená, zkomolená či zcela vymyšlená (neologismy). Tyto výrazy se ale opět opírají o zvukomalebnost a dětský svět, který se neustále rozvíjí a vychází z přirozeného projevu. Výraz *hepčuchuchú, pšík, hapčá* malým čtenářům dá jasně najevo, že daná postava trpí nepříjemnou rýmou, kašlem a nachlazením, zvolání *hromdudy, kruciš, mordyjous, stakrmetn, mordturek, šmarijánko, fagot minaret* představuje postavu, která není v nejlepší náladě, výrazy *bžuchajdá, jupity, fít* či *huperdum* naznačují její dobré rozpoložení, vodník Česílko používá ke své proměně

zaříkávadlo *Kliky mikliky vodnické čáry*, a když se pak zpět vrací do své podoby, nepromění se, ale *odmiklíkuje se* apod.

K dalším frekventovaným jazykovým prostředkům tohoto autora patří práce s **expresivitou**. Citově zabarvená slova jsou přirozeným slovníkem malých dětí, které je rády vyhledávají nejen v literatuře. Václav Čtvrtek díky těmto prostředkům svým čtenářům či posluchačům dokonale přiblížil svět malých skřítků, víl a podobných malých tvorů. V jeho pohádkách nalezneme expresivní podstatná jména (*baba, mužík, svatojánek, huba, chlapisko, aparátek, panáček a panenka, fusekle, škopík, škatule, nešika, hromtrdlo, hrombidlo, ospalec, lenoch, píďa, vrták, pidipísek, jenerál, cylindrovky*), slovesa (*mrskni, odkormidluj, hrnul, hulí, krabí hubičku, datlové repetí, měsíc klimbá, flekla, kucká, zarumploval, začmejral, zadržel, zežučlil*), citoslovce (*himlák hergotík, ujdanáčku, jejulánku, jezuzku, zpropadeně*) a tzv. hypokoristika (*Cipísek, Otylka, Česílko, Dórinka, Trneček, Žužlák*).

Velmi vhodně upřesňuje některé výrazy pomocí **deminutiv** (*tenoučkový potůček, uzoučká stezička maličká víla, rojeničko, hrnečky, pentlička, housličky, ouška, tichoučko, krajíček ramínka, plamínek, šáteček, kladívko, nitkami, semínko, kopeček drápky, pírká, proutek, komůrka, pukrlátko*).

Do vyprávění vkládá kromě spisovného jazyka i **jazyk obecný** (např. *slovutný nohy starostenský, kejklal, ouhoř, vykejloval se z kasáren, recepis, fajfka, špagátek, zejtra, brejle, kudla, sakramentskej, všecko, nastyd se, rybí měchejrek, načumovat oknem, zakejval palcem, hrnec s polívkou, Švejcarsko, Talijánsko, černej, kropenatej*).

Obecnou češtinou často promlouvají i některé postavy, které svou řečí čtenáři připomínají svůj společenský status. Nejvýraznější je to u postavy Rumcajse: „*To je všecko?*“ (Čtvrtek, 1979, s. 32). „*Sakramentskej apatykář*“ (Čtvrtek, 1979, s. 65).

Dětský slovník autor rozšiřuje používáním dobových či zastaralých slov. Nejvíce **archaických výrazů** se objevuje v *Rumcajsovi* a v příběhu *Jak ševci zvedli vojnu pro červenou sukni*. Autor tím jasně nastínil, ve které době se vyprávění odehrává, jakým jazykem se mluvilo, jak se některé věci pojmenovávaly. Pro současné mladé čtenáře je tento jazyk často nesrozumitelný, proto se

pedagog sám musí rozhodnout, jakým způsobem těchto výrazů využije, jak je vysvětlí, popřípadě nahradí synonymem. Objevují se slova jako *groš, apatyka, spektákl, instrument, lajblíček, rajtačka, stříbrňák, frizúra, rohatinka, lučebník, silozpytec, jarmark, krejcar, apatykář, kazajka, měchuřinka, kventlík, kořán, skolek, fakule, mordýři, brazoletky, tříliberní, kopist, kamrlík, mráz jako v morně, koleša, hliňák, štrandlík vody* apod.

Archaismus často souvisí s **hantýrkou** používanou u některých řemesel: myslivost (*halali, kamizola, torba, fořt*), ševcovina (*prtačina, kovadlina, perlík, kordofánská kůže, verpánek, potěh, floky, dratve, had*), vojna (*monteneráky, pěšáci, sapéři, huláni, dragouni, oficína, kanonýr, rajtky, execíruje, varta, bajonet švadrony husarů, frčky*), formanství (*postraňky, konírna, žlab, kozlík*).

Čtvrtek ve svých příbězích vytvořil mnoho **neologismů**. Řada z nich má cizojazyčný základ, ale českou konstrukci. V příběhu o Rumcajsovi, o ševci Kubovi i vodníkovi Česílkovi knížepán s kněžnou mluví „po francouzsku“ *šarmán delisijé ólala, ma šér, tánsijon, án fajér, používají lorňon*, hejtman a císař zas komolí německé výrazy jako *halt, án cvó, direkción, mašíren marš, krajcbenedek, krašé, sofort, execírplac*. Některé cizí výrazy u nás již zdomácněly, převážně z německého jazyka, což vzhledem k historii českého národa je pochopitelné (*vasrmánek* – vodník, *marš* – pochod, *hapruje* – špatně funguje, *grunt* – hospodářství, *do holportů* – do spolupráce, *pro špás* – pro legraci, *študyje* – učení, *rychtyk* – v pořádku, *rynk* – náměstí, *verk* – věc, *móresy* – chování, *kramflek* – podpatek). I když malé děti cizí jazyky ještě většinou neovládají, Čtvrtek tyto výrazy zasazoval do děje tak, aby významově byly snadno uchopitelné i pro začínající čtenáře (např. ryba velká skoro jako *válfiš* – německy *der Walfish* = velryba, *Kebule* se *mírnyxdýrnyx* otočil a zmizel – z německého slovního spojení *mir nicht, dir nichts* = jakoby nic).

Princip jazykové hry se slovy se projevuje v *Kočičinách kocourka Damiána*. Vzniklo zde mnoho nových slovních spojení, které dítě sice nepoužívá, ale snadno jim porozumí. Tyto neologismy ho ještě více vtáhnou do světa hlavního hrdiny, kterým je kocour (*kočkožíšek, hračkočková kočka, kočkoruny, dokočkolečka, kočkousek, kočkoupila, kočžřízenec, kočzoo*).

Při vymyšlení nových slov autor velice vnímal jejich slovní základ, význam i obsahový kontext celého vyprávění a vycházel opět ze slovníku dětí. Dětský čtenář či posluchač se při poslouchání neznámých slov nikdy neztratí. Je pro něj pochopitelné, že myš místo pukrlátka dělá *myškrláto*, že v rybníku teď bude *vodníkovat* vodník Halama, jak vypadají

kormarumpálvratiráhnostěhlepacholemordsecmilionské slzy piráta Kolíska, co se děje, když si myši dělají z kocoura Damiána *špumpřnády* apod.

Autor jazykovou hrou vytvořil i nový zvířecí druh: Kocourka Damiána pocáká zlostná kočka Amálka černou barvou a on vypadá jako *Kropenatec sedmadvacetizubý - Kropenatúrus ojšmejšlikus* (Čtvrtek, 1971, s. 59).

Vtipně nazval města, ze kterých pocházejí postavy charakterizované určitou vlastností: z *Trulancie* je kněžna, která okamžitě chce, co si umane; ze *Sedmisakrů* pochází kněžna Majolena, která neustále nadává.

V Rumcajsovi se objevuje také **familiární** oslovení: „*Mančičko! Hned jsem u tebe!*“ (Čtvrtek, 1979, s. 39).

2.5.2. Rovina zvuková

Zvuková stránka je výraznou součástí Čtvrtkových příběhů. Projevuje se to jak u již zmiňovaných názvů postav či při využívání citoslovcí, ale také v některých verších a krátkých rytmických písničkách, které svými pohádkami autor hojně doplňoval. Rytmus je pro malé děti naprosto přirozenou součástí jejich života, provází je na každém kroku (tlukot srdce, dýchání, chůze, spánek, řeč). Proto jej velice citlivě vnímají, jak v běžných denních činnostech (např. při hře, v pohybu, při objevování přírodních zákonitostí (např. střídání dne a noci či ročního období), tak i ve světě hudby a literatury. První rozvinutější řečové projevy dětí často vznikají na základě dětských veršů a říkadél, která slyší od dospělých či kamarádů. I s tímto faktem Václav Čtvrtek bravurně naložil ve svých pohádkách. Nejjednodušší říkadla se objevují u Křemílka a Vochomůrky.

Křemílek s Vochomůrkou sází semínko s dnes již notoricky známým říkadlem *stávej semínko, holala, bude z tebe fiala, raka se snaží uspat ukolébavkou hajej, dadej, ráčku, já ti zpívám kolíbačku, kolíbačku račí, nynej, klepetáči! Veverka si při sbírání bedel na louce prozpěvuje hupky hupity, smrk a jedle, houby houbity, bedla k bedle, chroupy chroupity, houby houbity, aut! Housličky vyhrávají*

tydlidajda, tydlidajda. Vochomůrka si na houpačce zpívá houpajdyjá houpajdá, společně s Křemílkem si zanotují pro radost lalala lalala dymda dymda holala.

Svůj smysl pro rytmus dokazuje autor také v *Kočičinách kocoura Damiána*, kdy bitevní kočka Pitipačka prohraje boj s Damiánem, protože jí jedna packa uvízne ve sklenici. „*Jde a všichni slyší: táp táp táp duc, táp táp táp duc, to jak Pitipačce vychází krok na tři tlapy holé a na tu čtvrtou ve skleněné botičce*“ (Čtvrtek, 1971, s. 21).

Čtvrtek měl velice rád písně, ve své tvorbě se jim hodně věnoval, např. na motivy lidových písní napsal knihu *Císařská vojna se sultánem a jiné pohádky*, společně s Jiřím Válkem vydal knihu pohádek a písní *Zpívající psíci při měsíci*. Písně zpestřují díla *Pohádky z pařezové chaloupky Křemílka a Vochomůrky, Hrompac a Tancibůrek, Vyprávění bývalého piráta Kolíska a Kolotoč z Afriky.*

*Když chce pirát zlato, tak si chytí člun, když chce čokoládu, má jí tisíc tun.
Nevěř slabikáři, slabikář je lhář, nenajdeš v něm recept na polární zář.
Za rok u pirátů bude kapitán, měkce budeš spávat na houpačce z lan.
Slabikář pirátům nikdy nechybí, pirát krmí slabikářem leda velryby.* (Piráť Kolísko)

*Veselo je na moři, ohé ohé, tancují tam úhoři, ohé ohé!
Taky teta velryba, ohé ohé, skáče, až se prohýbá, ohé ohé!* (Kolotoč a Africe)

Užitím **onomatopoií**, založených na principu hry se slovy a jejich zvukomalebnoti, autor dosáhl přesnějšího vyjádření dané situace.

*Ani to moc nebouchlo, jen to maličko pšíklo. Basa zahromovala jako divoká.
Zabrnkala hudba. Břinklo to a Vochomůrka rozrazil ostruhami led. Brhlíci hvízdají jako flautička a strakapounkové se trochu kazí. Knížepánovi to zapálilo šos, hopsal hoplárům a troubil. Luplo to – a na stůl letí knížecí eso.*

Dramatičnosti Čvrtkova vyprávění napomáhá také opakování některých výrazů – **epixeuxis**, např. *Ptáček začal křičet. Křičí a křičí! Kruciš, kruciš! Kouká a kouká! Tu slečinku musím mít, s tou slečinkou se ožením! Fricek se v tom motá a motá.* Objevují se i zvukomalebné figury - paronomázie (trumpeta zatroubila trará, koně vyhřebelcuje hřebelcem, pro svou kulatost se kutálel, až se docela zakutálel).

2.5.3. Obrazná pojmenování

Obrazná pojmenování jsou ve Čtvrtkově uměleckém jazyce také velice frekventovaným jazykovým prostředkem. Autor zručně nakládá s **metaforou**, což potěší dětského i dospělého čtenáře. Hra s metaforou může být dalším důvodem pro pedagoga, rodiče či prarodiče sáhnout po knize Václava Čtvrťka. *Mance to stisklo duši na semínko; bouřka očeše mákům povadlé korunky; vosa Otylka šermuje žihadlem; mrzlo, až zvonilo; mrak leknutím pustil vláhu; knížepán brzy nemohl unést nohy; každá zloba se bojí, že se jí odplatí; ten bodlák byl tak ježatý, že se rosné kapky bály seskočit z něho dolů do trávy, aby se nepopíchaly; dobrá bota nesmí být těsná, aby si v ní ani malíček nepřipadal jako přiskřípnutá dušička; sladí slovíčka, jako by odsypával cukrátku; hrajete, jako když vola táhnou na most; motýl Emanuel vyváděl ve vzduchu virblata; aby v něm nevystydl hněv; to mu přistrčilo rozum do hlavy; šli k sluníčkové zdi, kde mouchy měly letiště).*

Přímo automatická a naprosto přirozená je autorova **personifikace** zvířat či věcí, které v pohádkách vystupují jako jednající postavy (např. kuna Dórinka, vosa Otylka, blesk Ámos - *z blesku je panáček jedna radost, náprstek Pichpic - náprstek byl umazaný a málem bez smyslů dlouhým pobytem pod zemí, ale za chvíli přišel k sobě a začal zlatě zářit*). Oblíbené je autorovo personifikování neživých předmětů či přírodních živlů propojované metaforou (např. *stromy se před ním uklánějí a hříbky smekají kloboučky; měsíc chvíli bručel; čím byl starosta smutnější, tím kuří oko veseleji mrkalo na vdané paní, co se vykláněly oknem; lesní vzduch dělal divy; nad rybníkem vstávalo slunce; z té námahy vyskočila knížepánovi na čele kapka potu; z okýnka se sypaly slzy jako hrachy; kaštany začaly vyvádět; a ozvěna v pralese mlčí...utekla pod skálu, aby se nemusela dívat, jak to s kapitánem dopadne*). Oživení mraku, blesku či slunce dětem velice poetickým způsobem přiblíží, jak vnímá svět postava, o které se v příběhu vypráví a také jak ho posléze mohou vnímat i ony samy.

Přirovnání, které Čtvrtek volil pro zobrazování pohádkových postav, různých situací a stavů, je pro malé děti dokonalý prostředek jak rozvinout jejich fantazii, jak je navnadit k tomu, aby věci viděly jinak. Autor se nejčastěji opírá o vnější podobu zobrazovaných věcí.

Povedla se jim klouzačka ostrá a zahnutá jak šavle. Rybník Kníže se v lukách blýskal jako očko. Hubu má Holdegrón jako stavidlo a oči jako mlýnské kameny. Pistol jako kornout. Otočil se jako na káče. Tabák silný jako dvanáctispřeží panských valachů. Komtesy se roztočily jako frčky. Manka zbledla jako měsíc. Kobyla se ušklíbla jako sám čert. U pasu měl tenkou jehlu jako kord. V komnatě bylo jako v horké výhni. Krabice byla prázdná jako rybí měchejrek. Celý měsíc byl teď čistě stříbrný jako pětník vyleštěný o kalhoty. Andulka měla celou hlavu jako z litého stříbra. Voda ještě byla ostrá jako ocet. Rybník je jako nebeský oko. Hradecký biskup se vznáší u oltáře jako na pérách. Borůvčí ji připadalo jako vysoké stromy a stébla trávy jako široké lávky.

Čtvrtek dokázal využít i básnického přívlastku – **epiteta**, což je opět důkazem jeho uměleckého citění pro jazyk a poetický výraz.

Pravá noční tma, černočerně smutný ohnivý mužík, zlatý hlas, stříbrný hlas, bledý mládeneček, ostrá střelba, sedminásobná polívka, nýdrlantská pistole, stříbrná konev měsíce, v zemských hlubinách, smrtelná únava, horké srdce, do točených řečí, jemná panenka, rusalčí vlásek, vodnické housličky, měsíční potůček, přísná řeč.

Čtvrtek využíval pestrosti, hravosti a barevnosti české jazyka i po grafické stránce, například užitím pomlček - *Když připluly, řekl jim rybí řečí: „-!“* (Čtvrtek, 2000, s. 34). Velkými písmeny většinou znatelně oddělenými od souvislého textu psal různé cedule, vyhlášky, motta – **ZA PŘÍČINOU ŘÁDNÝ OCHRANY LESA ŘÁHOLCE SE ZAS DÁVÁM NA LOUPEŽNIČINU** (Čtvrtek, 1979, s. 86).

Přestože nalezneme u Čtvrťka obecnou češtinu, neologismy či slova přejatá, český jazyk velice ctil. Většina jeho postav mluví spisovným jazykem, dokonce na nespisovnost výrazů, které se objevují např. v díle *Sedm pohádek o vodníku Česílkovi*, přímo poukazuje a vysvětluje jejich důvod: *„Rybník je má a kapr je taky má!“ Když se knížepán rozčiloval, zadrhoval v češtině. „Všecko je má!“* (Čtvrtek, 2000, s. 8).

Humor snoubící se s poetickými výrazy, zkomolená slova opírající se o smyslu-
plnost slov existujících, znalost českého spisovného jazyka a hra s ním, to vše je

pro Čtvrtkovo dílo charakteristickým rysem, který baví, zajímá a láká současného čtenáře mladšího i staršího věku.

2.6. Kompoziční výstavba

Každá pohádka se čtenáři či posluchači jako první představuje svým názvem. Tituly Čtvrtkových příběhů pro nejmenší děti bývají nejčastěji jmenné, nesou jméno jednoho či dvou protagonistů – *Rumcajs, O makové panence a motýlu Emanueli, Hrompac a Tancibůrek, O víle Amálce a žabce Márince, Sedm pohádek o vodníku Česílkovi, O hajném Robátkovi a jelenu Větrníkovi*. Objevuje se i titul větný – *Jak ševci zvedli vojnu pro červenou sukni*. Některá vyprávění se již v samotném názvu hlásí ke konkrétnímu žánru – *Pohádky z pařezové chaloupky Křemílka a Vochomůrky, Podivuhodné vyprávění bývalého piráta Josefa Kolíska, Pohádka o ptáku Klabizňákovi, Pohádky ze čtyř studánek*. Ale i tajemství má v díle Václava Čvrtka své místo. Tituly *Kolotoč v Africe a Kočičiny kocourka Damiána* čtenáři dávají pouze tušit, o čem vyprávění opravdu bude.

Zaměříme-li se na členění jednotlivých příběhů, objevíme řadu shodných architektonických prvků. Jedním z nich je dělení díla do krátkých kapitol a jejich pojmenování. Z hlediska žánrového patří tyto prózy mezi pohádkové seriály. I tyto často velmi krátké kapitoly mají své specifické větné názvy začínající vždy příslovcem „jak“ a poté pokračující větou, která nás seznamuje, o čem se bude vyprávět. Jako příklad uvádím vždy první kapitolu z jednotlivých knih: *Hrompac a Tancibůrek - Jak líčili na ptáčka s rezavým ocáskem, O makové panence a motýlu Emanueli - Jak potkala motýla Emanuela, Pohádky z pařezové chaloupky Křemílka a Vochomůrky - Jak měli hodiny s jednou ručičkou, Rumcajs - Jak se švec Rumcajs stal loupežníkem, Jak ševci zvedli vojnu pro červenou sukni – Jak to všechno začalo, O víle Amálce – Jak nechala stát myslivce Mušku v lese, O hajném Robátkovi a jelenu Větrníkovi – Jak Robátko odešel z lesa do lesa, O vodníku Česílkovi – Jak hrál s knížepánem Očko*. U *Kočičin kocourka Damiána* je hlavní postavou Damián, kapitoly nesou jeho jméno a pomocí spojky „a“ přidávají další postavu, se kterou se kocour setká – Damián a blecha na konci ocásku, Damián a kočkohravá kočka Jepinka, Damián a účetní kocour Kobliha (pouze ve dvou kapitolách je místo živé postavy napsán nějaký předmět – Damián a skleněná botička, Damián a hodiny s mňoukačkou).

Lidové pohádky mívají na začátku své ustálené formule: Bylo nebylo, Za devatero horami, Byl jednou jeden apod. Čtvrtek svá vyprávění začínal podle potřeby, vždy neopomněl čtenáře zavést do prostředí, ve kterém se děj odehrává, často ho hned také seznámil s hlavním hrdinou. Většinu těchto incipitů jsem již doslovně doložila v kapitole Postavy. Zde uvádím jen některé týkající se převážně prostředí.

To byl les, zelený a pěkný na všechny strany. Stála v něm hájovna, kde žil hajný Robátko (Čtvrtek, 1979, s. 3).

V Jičíně v krámku pod věží dělala už devět let prtačinu švec Rumcajs (Čtvrtek, 1979, s. 9).

To jednou byla na lesním paloučku mlha, zasvitlo do ní slunce a maličko zafoukal vítr (Čtvrtek, 2015, s. 7).

Byl jednou jeden rybníček v lukách pod Jičínem, spíš kalužinka to byla (Čtvrtek, 2000, s. 7).

Na pasece stála pařezová chaloupka (Čtvrtek, 1981, s. 7).

Na kraji rozkvetlého makového pole seděl motýl s malým cylindrem na hlavě (Čtvrtek, 1969, s. 27).

Kolotoč, houpačky a italský kolovrátek na Nedlážděném náměstí patří panu Pulkrábkovi (Čtvrtek, 1999, s. 5).

Za povšimnutí také stojí závěry pohádek, explicity. Opět oproti lidovým pohádkám Čvrtkovy postavy nežijí šťastně až do smrti ani nemívají svatbu, přesto jejich konce jsou optimistické, upokojivé a šťastné.

Víla Amálka se jen usmála: „To já dřív odejdu tam, kam víly chodí přespávat snít.“ A tančila kroky a krůčky, a tančila – a už tam nebyla (Čtvrtek, 2015, s. 82). U tohoto příkladu se dá hovořit o finálním explicitu, ve kterém je jasné, že když není víla, nebude pohádka.

„Co budeš dělat teď, Damiáne?“ Kocourek Damián povídá: „Co bych dělal? Kočičiny. Budu zas dál dělat kočičiny!“ (Čtvrtek, 1971, s. 67).

Josefka povídá: „To jsem si oddychla.“ Popadla Robátka v pase a tancovali spolu na palouku mysliveckou s vyhazováním klobouku. Bonifác měl za tanečnici Metýnku, ti zas skákali liščí s houpavou vlnou. Jelen Větrník jim vytruboval a medvěd Hromburác basoval (Čtvrtek, 1979, s. 124).

„Odejeme do svých komnat,“ povídá Rumcajs. Vzal Manku za ruku a šli spolu domů, do Čech, do jeskyně v lese Řáholci (Čtvrtek, 1979, s. 140).

Přípozdilo se nám. Už na ten pirátský život jen vzpomínám, když se ukládám k spánku do poctivé postele pod červeně a bíle proužkovanou peřinu. Zhasněte lampy. Dobrou noc (Čtvrtek, 1981, s. 63).

A teď hádej, který je Klabizňák? (Čtvrtek, 1988).

*V Pohádkách z pařezové chaloupky, u víly Amálky a makové panenky stojí kapitoly samy o sobě, jsou uzavřeny a propojeny hlavními postavami. Jednotlivé kapitoly začínají velice dynamickým, výrazným motivem a téměř vždy hned v úvodu dochází k nastolení konfliktní situace. Příběh nazvaný *Jak Křemílek a Vochomůrka vařili šípkový čaj*, začíná: *Bylo jaro jako zvon, ale Vochomůrka zas dostal rýmu*. Kapitola nesoucí název *Jak šili kalhoty*, pokračuje: *Jako divá vletěla oknem do světnice vosy Otylka*. V příběhu *Jak víla Amálka seděla v klícce*, se dozvíme: *Jednou šla víla Amálka po mezi kolem šípkového keře. Vtom slyší, jak někdo volá hláskem tenčím než nitka*. V úvodu vyprávění *Jak ji navštívil blesk Ámos*, se dočteme: *Maková panenka se podívala na nebe a povídá Emanuelovi: „Schovej si někam cylindr, za chvíli je tu bouřka.“**

*V pohádce *Hrompac a Tancibůrek* výjimečně narazíme na jiný rámeček, než kterým je postava či prostředí. Je tím lapací klíčka pro ptáčka, který se posmívá Hrompacovi, že je hromotluk a nic nesvede, a díky které se také upevní přátelství Hrompace a Tancibůrka. Každá další příhoda s tou první absolutně nesouvisející, začíná a končí naprosto stejnými větami, lapací klíčka se stává leitmotivem tohoto díla.*

Lapací klíčka ležela v trávě, ale ptáček nepřiletěl...Hrompac a Tancibůrek se vrátili pod lísku, aby se podívali, jestli už se do lapací klíčky nechytí ptáček s rezavým ocáskem.

V závěru celého vyprávění se opět lapací klíčka objevuje: *Ptáček uletěl, kytky kvetly, malá bílá víla točila bílým slunečníkem a Hrompac a Tancibůrek odešli domů. Do lapací klíčky nalíčili čerstvé oříškové jádro a položili ji do trávy pod lískový keř. Co kdyby přece jen do klíčky zabloudil ptáček s rezavým ocáskem?* (Čtvrtek, 1969, s. 24).

Pro posouvání děje Čtvrtek využíval kauzálního principu, kdy jeden motiv vyplývá z druhého. I zde je třeba zmínit, že Čtvrtek bravurně využíval opakování motivů, či dokonce celých situací, právě pro srozumitelnější výklad a představu vyprávěného příběhu. Pro předškolní děti je tento prvek jakýmsi osvobozujícím aktem, neboť každé dítě se cítí bezpečněji a jistěji v již alespoň trochu známé situaci, která pro oživení může být jen nepatrně pozměněna, přikořeněna. Motivy se opakují například v některých kapitolách z *Křemílka a Vochoomůrky*, tvoří tak jakousi sponu. Motiv hospodaření propojuje pohádky *Jak vařili šípkový čaj, Jak zasadili semínko, Jak si ani nelízlí povídel, Jak šili kalhoty, Jak šli na pařezy, Jak pekli kaštany, Jak jedli kaši*, motiv pomoci druhým *obsahují příběhy Jak učesali vílu, Jak rozpálili ohnivého mužička, Jak ušili obrovi boty, Jak hráli maličké víle*, motiv dětských her nalezneme ve vyprávění o tom, *Jak si udělali houpačku, Jak zahráli bez basy, Jak vezli vejce na sáňkách, o motivu zimy líčí kapitoly Jak měli hodiny s jednou ručičkou, Jak vařili šípkový čaj, Jak šli na pařezy, Jak pekli kaštany.*

Dílo *Kolotoč v Africe* se svým námětem, obsahem i textovým rozsahem liší od zde zmiňovaných pohádkových seriálů. Jeho hlavním tématem je motiv cesty. Kniha má dvacet dva kapitol, které jedním slovem či slovním spojením naznačují další pokračování – *Telegram, Profesor, Co psali černoši, Starosti, Kapitán, Odjezd, Vlaštovka, Třináct beden, Bouře, Vzpoura, Afrika!, Přivítání, V noci, Škola pod vodopádem, Kolotoč v Africe, Bibula hrozí, Afrika čaruje, Lov na kolotoč, Přepadení, Návrat Vlaštovky, Křtiny, Palubní zvonec*. Kromě souvislého textu obsahuje řadu vložených textů (dopis od afrického náčelníka, vývěsní štítky poštovního úřadu, vtipné nápisy na tabulkách – *Netahat! Strýček hroch to nemá rád!*, námořní píseň). Postup chronologický je tu jednou retardován popisem situace na palubě trojstěžníku *Vlaštovka*, která se připravuje na plavbu s kolotočem pana Pulkrábka do Afriky a vyprávěním plavčíka *Pepíka* o vzpouře na lodi a jejím potlačení. Objevuje se zde také pohádkové magické číslo třináct:

„Víte, co to znamená mít na palubě třináct beden? Neštěstí! Bouří! Piráty!“
(Čtvrtek, 1999, s. 44).

Motiv času hraje v tomto vyprávění důležitou roli a opět se mnohokrát opakuje a prolíná celým příběhem. Zvláště pro pana Pulkrábka je čas dost zásadní, protože po obdržení telegramu musí rychle jednat, aby se dostal se svým kolotočem včas na křtiny syna afrického náčelníka. Po obdržení telegramu následuje přímo smršť mnoha překážek – zavřená pošta, přeložení dopisu do češtiny, shánění lodi, počítání nákladu. Vše se zdá být v prýč z důvodu drahého lodního lístku, když se záhy docela náhodou objeví hravý kapitán Berenda, který panu a paní Pulkrábkové nabízí svůj trojstěžník Vlaštovka. Dál děj rychle plyne kupředu, samozřejmě se vyskytne ještě mnoho dalších problémů, ale jak je u Čvtka zvykem, vše se nakonec zklidní a šťastně dopadne. Explicit afrického vyprávění zní tentokrát podobně jako u lidových pohádek, kdy zazvonil zvonec a pohádka je konec: *A Vlaštovka míří přídí rovnou k Evropě. Vítr fouká přes moře. Opírá se do zvonce na lodní zádi dobrého trojstěžníku Vlaštovka. Zvonec se houpá a zvoní, zvoní, zvoní, zvoní* (Čtvrtek, 1999, s. 125).

Dílo se pravděpodobně kvůli svému rozsahu a větším množství zápletek doporučuje i pro jinou věkovou kategorii, než kterou je předškolní věk, tedy čtenářům od osmi let. Z mých zkušeností se s ním ale právě v předškolním zařízení dá mnoho „vytěžit“ a byla by škoda ho odkládat. Protože i když je to příběh delší, v zápletkách komplikovanější, jeho dějová struktura je pochopitelná a při tom dostatečně neobvyklá.

Co se týká kompozičních postupů většiny Čtvrtkových pohádek, nejčastěji využívá principu chronologického, jako je tomu v již zmiňovaném *Kolotoči z Afriky* a v pohádkách *Rumcajs*, *Jak ševci vedli vojnu pro červenou sukni*, *O hajném Robátkovi* a *Vodník Česílko*.

U některých Čtvrtkových děl můžeme vnímat i jakýsi náznak principu řetězového, kdy se jednotlivé příhody dělené do kapitol nabalují na život dané postavy a ta pak jedná a řeší problémy na základě těchto životních zkušeností. Tak je to patrné u *Křemílka* a *Vochomůrky*, víly *Amálky*, makové panenky i kocoura *Damiána*. Opět velmi přínosný fakt pro práci s předškolními dětmi, kdy nejčastěji z důvodů časových a na základě znalostí dětské psychologie

(krátkodobá pozornost, pozornost zaměřená na jednu dějovou linii, vnímání menšího počtu postav) je možné pracovat pouze s některými kapitolami, které ale hlavní postavu neustále rozvíjejí a vysvětlují její následné chování a jednání. Hodně výrazné je to u vyprávění kocoura Damiána, který v každé kapitole získává nové životní zkušenosti.

Retrospektivní kompoziční princip zasadil Čtvrtek do *Podivuhodného vyprávění bývalého piráta Kolíska*. Kniha se zde stává jakýmsi deníkem či vzpomínkou Josefa Kolíska na jeho zážitky z dětství.

Vyprávění dvou mužů z pařezové chaloupky a příhody víly Amálky spojuje využití kalendářního kompozičního principu. Všechny tři postavy prožijí během vyprávění jeden celý rok.

Dalším kompozičním prostředkem využívaným Čvrtkem v pohádkách je kontrast. Ten je nejvíce patrný v přímé řeči některých postav. Například mluva císařpána či knížete viditelně kontrastuje s řečí Rumcajse, stejně jako se liší řeč kolotočáře pan Pulkrábka, profesora Afriky a náčelníka černošského kmene Bambambama. Silná a výrazná diferencovanost řeči ve Čvrtkových pohádkách vytváří jejich napětí, konfrontace jednotlivých rovin řeči zvýrazňuje jejich dramatickosti (opět dohledám autora, s. 252). Kontrastní bývá i prostředí v jednotlivých příbězích – jinak se žije ve městě Jičíně, na zámku či radnici a jinak v jeskyni v lese Řáholci. Kontrastu si lze všimnout také u některých Čvrtkových postav – Křemílek byl dlouhý a hubený, oproti němu Vochomůrka menší a tlustý, Hrompac byl obr a Tancibůrek skřítek.

Bettelheim všeobecně o pohádkách píše: „*Pohádky mají pevnou stavbu s jasným začátkem a zápletkou směřující k uspokojivému vyřešení na konci*“ (2000, s. 58). Čvrtkovy příběhy, určené menším dětem, tento názor potvrzují. Jeho vyprávění má téměř vždy tektonicky uzavřenou výstavbu, děj se plynule rozvíjí, má stručnou, ale dostačující expozici, která často záhy vyvolává kolizi a krizi nutící postavu k řešení. Takové jednání opět nahrává mladšímu dětskému čtenáři v souvislosti s jeho krátkodobější pozorností. Pro Čvrtkovo vyprávění není důležité, zda v něm můžeme přesně určit krizi či peripetie, ale zda svého čtenáře přesvědčí o pravdivosti a naléhavosti dané situace, zda i v něm samotném vyvolá potřebu ji vyřešit. To se mu daří jasně vykreslenými postavami, gradováním děje

akčními slovesy a záměrně uspořádanými motivy a vždy přicházejícím závěrečným happy endem.

2.7. Ilustrace

Pro malé děti jsou obrázky v knize to první, co je upoutá, podle nich si samy často vybírají knížku, kterou chtějí s rodiči číst. Ilustrace dotvářejí, nebo by alespoň měly dotvářet, každou dětskou knihu. Díky nim je text v pohádkách srozumitelnější, ale i zábavnější. Václav Čtvrtek jako zkušený znalec dětského světa to vnímal, a proto na to ve své tvorbě dbal. Pro své pohádky se snažil spolupracovat se zajímavými a zkušenými ilustrátory, kteří řadu Čtvrtkových pohádkových bytostí na základě autorových představ zviditelnili a udělali z nich populární postavy po celém světě.

Jak jsem se již zmiňovala, řada ilustrovaných postaviček vznikla ještě před vydáním knih. Nejznámější je Pilářův *Rumcajs*. **Radek Pilař**, ilustrátor, grafik, malíř a režisér animovaných filmů, svou barevnou kresbou nádherně doladil původně televizní příběhy o spravedlivém loupežníkovi, jeho ženě Mance a synovi Cipískovi. Bílková píše, že „jako vzor pro postavu Rumcajse si vybral svého dědečka, hajného v hlubokých lesích“ (2002, s. 25). K dalším jeho vynikajícím počínům patří ilustrace v knize *O Česílkovi, Šejtročkovi a jednom známém loupežníkovi* a v *Pohádkách ze čtyř studánek*. Kromě již známého Rumcajse vykreslil svým osobitým stylem postavy vodníků, víl, obrů, skřítků, zvířat, ale také knížat a vojáků. Jeho kresby jsou plné barev, v trilogii *Rumcajs, Manka, Cipísek* využívá také ilustrací černobílých se zeleným pozadím. Pilař za své dílo získal mnoho ocenění, je také autorem postavy Večerníčka, která provází večerní pohádky pro děti již přes padesát let.

Mezi další velmi známé postavy Čtvrtkových pohádek patří postava Křemílka a Vochomůrky. Té se ujal výtvarník, animátor a scénárista **Zdeněk Smetana** také zprvu jako tvůrce animovaného televizního seriálu *Pohádky z mechu a kapradí*. Smetana svým výtvarným zpracováním dodal Čtvrtkovým pohádkám další rozměr. Jeho skřítky s obrovským nosem, v košílkách a špičatých čepicích malé děti milují dodnes, převážně díky televiznímu vysílání. V knize *Pohádky z pařezové chaloupky Křemílka a Vochomůrky* najdeme ke každému příběhu jen

jednu ilustraci, ale velice zajímavě zpracovanou. Smetana kombinuje černobíle kreslené postavy s barevným pozadím. Ve své tvorbě se nechal inspirovat Čtvrtkovým světem přírody, pro ztvárnění prostředí používá různé techniky – obtisky listů, štětce nebo rozfoukávání barevné skvrny a její dokreslení. Tyto techniky se velmi hodí pro výtvarné činnosti dětí v mateřské škole – jsou zábavné, jednoduché a ve výsledku i velice pěkné. Smetana pracoval jako animátor ve studiu Bratři v triku, později se stal režisérem v Krátkém filmu Praha. Za své dílo, stejně jako Pilař, získal řadu ocenění na českých i zahraničních přehlídkách.

Václav Bedřich, výtvarník, ilustrátor a režisér řady animovaných filmů oživil svou kresbou postavu víly Amálky. Jemná panenka v bílých šatech, s dlouhými blondátými vlasy, věnečkem na hlavě a s pomněnkově modrými očima také patří mezi ty postavy, které malé děti moc dobře znají a mají rády. Kromě víly najdeme v knize *Říkání o víle Amálce* postavy zvířat (beránek, veverka, medvěd, srneček, ježek), vodníka, obra, skřítko, ale také krále, myslivce, baby či loupežníka, vždy vymalované jemnými barvami s jasnými rysy. Těchto obrázků se dá využít i v praxi, např. k oživení čteného příběhu, v dramatické výchově jako ukázka techniky „živý obraz“. Václav Bedřich kromě Čtvrtkovy víly Amálky režíroval také jeho další pohádky, na kterých se ale nepodílel už jako výtvarník. Patří k nim opět trilogie o *Rumcajsovi a Maková panenka*. Pro děti jako režisér animovaných filmů vytvořil ještě mnoho dalších Večerníčků, např. *Maxipes Fík, Štaflík a Špagetka* či samotnou znělku Večerníčka.

Zajímavá je spolupráce Čtvrtka s Ondřejem Sekorou na knihách *Kolotoč v Africe* a *Lev utekl*, obě z roku 1948. **Ondřej Sekora**, v té době již velice zkušený ilustrátor, spisovatel, žurnalista, karikaturista a grafik, obě knihy doplnil veselými barevnými ilustracemi, které se často zdají být až karikaturami daných postav. V *Kolotoči v Africe* si výtvarně „pohrál“ s postavami pana Pulkrábka, jeho ženy, profesora Afriky a námořníků. Afričtí domorodci většinou vyobrazeny černou a bílou barvou mohou čtenářovi občas připomínat mravence ze Sekorova nejznámějšího díla pro děti *Ferda Mravenec*. Přesně také zachytil postavy zvířat - hroch s obří tlamou, tygr se špičatými zuby, slon s vyvalenými očima. Kniha obsahuje barvené velké ilustrace i drobné černobílé obrázky, které opět vkusně dotvářejí vyprávění o cestování do Afriky s pouťovým kolotočem. „*Ilustrátorovo*

vcítění se do charakteru literárního díla bylo opravdové a výsledek spolupráce spisovatele a výtvarníka je celkově pozoruhodný" (Reissner, 2000, s. 12).

Protože Sekorovy ilustrace jsou plné postav i jednání, lze je v praxi využít při rozvoji komunikativních a jazykových dovedností, mohou sloužit k souvislému a smysluplnému vyjadřování, k rozvíjení zrakového vnímání. Pedagog si je některé může vybrat, okopírovat a děti si z nich pak mohou poskládat příběh, ať už inspirovaný vyprávěním či zcela vymyšlený dle jejich fantazie.

Velice poeticky k dětem promlouvá svými ilustracemi **Gabriela Dubská** z knihy *Kočičiny Kocourka Damiána*. Také je autorkou kreslené postavy makové panenky a motýla Emanuela. V roce 1988 se ujala jeho dalšího příběhu *Pohádky o ptáku Klabizňákovi* a svým výtvarným zpracováním z něho udělala nádherný a pestrý „bilderbuch“, jehož japonské zpracování bylo zařazeno mezi nejkrásnější „bilderbuchy“ světa. Protože v této knize převládají ilustrace nad textem, není snad ani možné těchto ilustrací nevyužít v praxi. Dětem mohou pomoci při souvislém vyprávění, ale i při výtvarných hrách s barvou, s různým materiálem apod.

Jiří Kalousek, malíř, grafik a ilustrátor, s citlivým výtvarným vnímáním obohatil *Vyprávění bývalého piráta Kolíska* a vytvořil animovaný večerníček O Kubovi a Stázině podle Čtvrtkovy předlohy *Jak ševci zvedli vojnu pro červenou sukni*. Kromě ilustrací ke Čtvrtkovým textům vytvořil také ilustrované komiksy - *Otazníky detektiva Štíky* původně uvedené jako jednotlivé krátké příběhy v dětském časopise *Ohníček*, v současné době vydané v knižním souboru (Albatros, 2012). *Obrázky z českých dějin a pověstí* vydané poprvé v časopise *Mateřídouška* získaly v roce 1982 v nakladatelství Albatros také svou knižní podobu. Dále se výtvarně podílel na mnoha dětských leporelech a encyklopediích. Za své dílo dostal v roce 1969 Cenu Jiřího Trnky. Ilustrace v *Podivuhodném vyprávění bývalého piráta Kolíska* se dají opět vhodně použít při vyprávění příběhu nebo pro osvěžení paměti na předešlé lekce.

Již zmiňovaný pohádkový příběh *Jak ševci zvedli vojnu pro červenou sukni* nabyl díky barevným ilustracím **Miloslava Jágra**, malíře, tvůrce kreslených filmů, scénického výtvarníka a keramika, další uměleckou hodnotu. Jágr zvolil pro své výtvarné vyjádření jednoduchou barevnou kresbu, které děti rozumějí, nalézají v

ní vtip, kouzlo a potěšení. Na Mezinárodním festivalu v Nice získal Miloslav Jágr Zlatou stuhu a Stříbrného orla právě za ilustrace k této knize.

Původní vydání pohádky o Amálce z roku 1973 nazvané *O víle Amálce a žabce Márince* ilustrovala výtvarnice, grafička a ilustrátorka **Olga Čechová**. Ta také svým osobitým výtvarným stylem založeným na značné empatii literárního díla obohatila pohádkovou knihu *Čáry máry na zdi* (1961).

Ilustrace v knize se dají v mateřské škole využít nejrůznějšími způsoby.

Z ilustrace se pouhým okopírováním obrázku a následně jeho rozstříháním mohou stát puzzle, které malé děti velmi rády skládají a rozvíjí si tím postřeh, procvičují trpělivost, přesnost i jemnou motoriku. Pro rozvoj komunikativních a jazykových dovedností mohou ilustrace sloužit jako námět k rozhovoru nad obrázkem (co říkají postavy na obrázku, na co myslí, co se jim stalo, kde se nacházejí apod.), na základě ilustrace může vzniknout improvizovaný dialog, monolog či dokonce delší vymyšlený příběh, děti si mohou domýšlet, co se stalo před tím a co po tom. Dále je možné podle ilustrace seskupit děti tak, jak jsou postavy zachyceny na obrázku, a pak tento „živý obraz“ rozpohybovat (např. se zadáním „Co se bude dít, až víla Amálka ošetří ježkovi tlapu, co jí ježek řekne?“). Pro práci s ilustracemi by pedagog měl vybírat kvalitní a umělecky hodnotné kresby, které u dětí rozvíjejí pozitivní vidění světa a posouvají jeho estetické hodnoty. Téměř každý ilustrátor Čtvrtkových knih prokázal při své tvorbě vkus a cit pro dětskou fantazii a představivost, z ilustrací těchto výtvarníků čtenáři Čtvrtkových knih přirozeně vnímají citlivé sladění s textem a atmosférou vyprávěné pohádky.

3. Praktické příklady projektů a jejich realizace

V této části práce popisují pět projektů, které vznikly na základě knih Václava Čtvrťka a které byly realizovány v mateřské škole Nad Štolou v Praze 7 s předškolními dětmi. Protože jsem v této škole učitelkou, často jsem pracovala s celou třídou v rámci běžného pracovního dne. Běžnou třídu navštěvuje až dvacet osm dětí, které nemají žádné zkušenosti s dramatickou výchovou a u kterých, zvláště u těch mladších, je potřeba více času na základní jednoduché úkony, jako je například usazení do kroužku, posílání předmětu po kruhu, vytvoření řady či zástupu, naslouchání partnera, který mluví apod.

Také jsem pro realizaci některých projektů využila zájmového kroužku dramatické výchovy Divadlení, který jsem v mateřské škole založila a který probíhá jednou týdně po dobu čtyřiceti pěti minut s menším počtem členů (do patnácti dětí) ve věku 5 – 7 let.

U každého projektu je popsáno, pro jakou skupinu dětí byl plánován, se kterou předlohou a jakým způsobem pracoval, co bylo jeho cílem, jakých metod a přístupů dramatické výchovy využíval, jak dlouho trval. Občas je kurzívou zaznamenán popis realizované činnosti, který mi připadal pro praktické využití celé realizace důležitý. Konec projektu uzavírají nápady vycházející z reálné skutečnosti, se kterými se dá následovně pracovat.

V posledních letech během své praxe s předškolními dětmi jsem zjistila, že mi v plánech chybí zápis o reflexi. Není tomu tak, že by neprobíhala, jen ji nenazývám vždy pojmem reflexe. Téměř po každé činnosti vidím na dětech, potřebují-li něco říct, na něco se zeptat, tak se na chvíli zastavíme a probereme to. Předškolní děti jsou daleko bezprostřednější než děti staršího věku, a když je něco naštvě nebo mrzí, dají to téměř okamžitě najevo a nečekají na otázku: Co se ti na dnešní práci líbilo, co tě naštvělo, kdy ti nebylo dobře apod. Pro reflexi používám komunitní kruh, kdy se společně usadíme a nahlas popřemýšlíme o předešlé či nadcházející činnosti a situaci, ale také se snažím věnovat se dětem individuálně. Mnoho dětí se totiž ani nechce se svými pocity svěřovat celé třídě. Čas na individuální přístup k dětem je jednou z největších výhod pro učitelku v mateřské škole. S dětmi se vidí i po skončení lekce, při pobytu venku, při obědě, při ranních hrách. Proto má na určitou reflexi čas i mimo plánovanou lekci. Je důležité, abych si jako učitelka či lektorka dramatické výchovy byla vždy

vědoma toho, že přestože reflexi ve své přípravě nepopisují a neplánují jako speciální aktivitu, nesmím ji opomíjet a musím ji umět zařadit i v nečekané situaci, i kdyby se nedostalo na následující plánovanou činnost.

Všechny vypracované projekty, jejich náplň, cíle i vzdělávací oblasti vycházejí také z třídního kurikula vypracovaného dle požadavků Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání.

3.1. Vodník Česílko

Vyprávění vodníka Česílka provázelo třídu předškoláků na jaře roku 2014 po dobu jednoho týdne. Pracovali jsme s knihou *O Česílkovi, Šejtročkovi a jednom známém loupežníkovi*, ve které jsme se zaměřili na *Sedm pohádek o vodníku Česílkovi*. Vyprávění o Česílkovi obsahuje sedm pohádek dělených do uzavřených kapitol. Pro práci jsem vybrala jen dvě, které naplňovaly mnou zvolená témata. V úvodní lekci jsem se zaměřila na seznámení s vodníkem a jeho rybníkem, v následující práci jsem již pracovala s konkrétní dramatickou situací nastolenou autorem v pohádce. Klasicky vystavené lekce dramatické výchovy byly čtyři, dvě uzavřené podle konkrétní kapitoly z knihy. Příběh o tom, jak se Česílko stěhoval do městského rybníka jsem musela rozdělit do dvou lekcí. V týdnu, kdy tento projekt probíhal, jsme si s dětmi četli další kapitoly z knihy, vyprávěli a poznávali jsme svět vody, rybníků a sladkovodních ryb. Zkoušeli jsme i některé pokusy s vodou (rozpuštění koření – sůl, paprika, cukr, skořice), tvořili jsme bubliny a hráli si s nimi, poslouchali hudební skladby složené na téma voda, zpívali si písničky (*Holka modrooká, Už se ten Tálínskej rybník nahání*), vysvětlovali jsme si koloběh vody v přírodě, zkoušeli jsme hrát karetní hry. Při výtvarných chvílkách jsme malovali a míchali barvy vody, kreslili vodníky, stříhali barevné pentličky apod. Hráli jsme mnoho pohybových her zaměřených na téma voda („Rybičky, rybáři jedou“, „Na vodníka“, „Lovení rybek na prut“). Dotkli jsme se i tématu „Můj domov“, čímž jsme si otevřeli cestu k dalšímu tematicky zaměřenému bloku, kterému je možné se více věnovat v dalším týdnu.

Skupina dětí, která se účastnila projektu o vodnicích, neměla žádné zkušenosti s metodami dramatické výchovy. Mne jako učitelku děti trochu znaly ze školních společenských akcí (Vánoce, Mikulášská, divadelní představení, návštěva galerie apod.), takže naše seznámení proběhlo klidně, nenásilně a naprosto přirozeně,

ve třídě panovala příjemná atmosféra, děti se zájmem a aktivně „prožívaly“ příběh o nešťastném vodníkovi. Také perfektně fungovala spolupráce s třídní učitelkou, která se i po dobu mé nepřítomnosti aktivně do projektu zapojila a vnášela do něho nové nápady.

Námět: *Jak Česílko hrál s knížepánem očko, Jak se Česílko stěhoval do městského rybníka*

Témata: Svět rybníků. Co to znamená být někomu přítelem. Jak je voda důležitá, kde jí hledat, jak se o ní starat? Co to znamená mít a nemít domov?

Cíle osobnostně – sociální: Procvičíme smyslové vnímání. Spolupracujeme ve dvojicích, připomene si význam slova přátelství a domov. Poznáme některé morální vlastnosti lidí na základě pohádkových postav.

Cíle pedagogické: Prozkoumáme vlastnosti vody. Zopakujeme si pohádkové postavy. Zaměříme se na svět vody a vodníků. Dokážeme pojmenovat některé druhy sladkovodních ryb, poznat je na obrázku (kapr, sumec, štika, úhoř, okoun). Seznámíme se s jejich životem, dýcháním. Poznáváme, že hudba má různě vysoké tóny a může mít rozdílné tempo i dynamiku.

Cíle dramatické: Zkusíme vytvořit oživlou sochu – pantomimickým pohybem ztvárnit konkrétní činnost člověka. Přijmeme učitele v roli. Vnímáme a reagujeme pohybem na tempo hudby a výšku tónů.

Skupina: cca 25 dětí ve věku 5 – 7 let (třetí třída mateřské školy)

Čas: Čtyři dopolední lekce trvající 40 – 50 minut + námětové činnosti probíhající v rámci dvou týdnů.

Metody a techniky: Zastavený pohyb, pohybové hry, asociace, skupinová pantomima, vnitřní myšlenky, ozvučený obraz, škála postojů.

Strategie vedení: Boční vedení, zadávání instrukcí, učitel v roli, otázky, komunitní kruh, reflexe.

Pomůcky: Kniha o Česílkovi, hrnek s poklopem, předměty pro smyslové hry, velká modrá látka, vodnický klobouk, šála a klobouk pro roli knížepána, vodnické brýle na roli vodníka Halamy (svářečské brýle, na kterých jsou nalepené bílé půlky polystyrenových koulí jako oči vodníka).

Lekce 1. – Vodník Česílko a kapr Osmikiláč

- 1) Pohybová hra: „Rybičky, rybáři jedou“
- 2) Komunitní kruh: Děti mají zavřené oči. Po kruhu posílám mokrou houbičku. Dávám dětem čichnout k dětské mastičce Rybilka. Pak bublám brčkem do vody. Děti oči otevřou a vidí vodu ve sklenici.
- 3) Asociace – Když se řekne voda, napadne mne...
- 4) Prostředí, sochy – Velká modrá látka představuje rybník. Děti se při kouzelném zaříkadlu promění v něco, co může být v rybníce či u něj. Koudel, žoužel, ptačí trus, proměnit se v něco rybníkového zkus! Koho se učitelka dotkne, může říct, v co se proměnil.
- 5) Oživené obrazy – co mohou dělat lidé u rybníka. Než napočítám pět, každý se promění v člověka u rybníka. Na tlesknutí se můžeme pohybovat, na další tlesknutí opět zatavíme jako sochy.
- 6) Komunitní kruh: U rybníka může být i jedna pohádková postava, která má ráda hrnečky. Vodník. Co o něm víme? Mluví ten, kdo má v ruce hrneček na dušičky. „O vodníkovi vím, že je pořád mokrý, topí lidi, jí řasy a rostliny apod.“
- 7) Česílko – já znám jednoho hodného vodníka Česílka. Něco vám o něm přečtu (s. 7).
- 8) Pantomima s bočním vedením ve dvojicích, ve skupině – co mohli dělat vodník Česílko a kapr Osmikiláč? Hrají karty, pročesávají vodní řasy, sází lekníny, hlídají vodu, lenoší u dna, jezdí na sumci apod.

Lekce 2. - Knížepán

- 1) Pohybem představíme pohádkové postavy: Čert, drak, ježibaba, vodník, princezna, víla, knížepán.
- 2) Četba s. 7 – 8. o dalekohledu knížepána a spatření kapra Osmikiláče.
- 3) Učitelka v roli knížepána: Jednou sedí Česílko u rybníka a někdo k němu přišel. Děti představují společnou roli Česílka, učitelka přichází s vysokým kloboukem na hlavě a šálou kolem krku a nařizuje vodníkovi, že mu zítra má přinést svého kapra, že na něho má chuť a že jestli tak neučiní, vypustí mu rybník! Nebo si s ním o toho kapra může zahrát karty. Pokud ano, ať přijde zítra na zámek.

- 4) Pocity Česílka po odchodu knížepána: Zvukem, hlasem nebo jen pohybem děti vyjádří pocity vodníka.
- 5) Postojová osa – děti se v roli Česílka rozhodují, zda půjdou na zámek. Pokud nechtějí, vymýšlejí, jak nad knížepánem vyvrát.
- 6) Četba s. 12 o tom, že Česílko na zámek raději šel, hrál, ale zjistil, že knížepán podvádí. Vodník pomalu osychal, protože knížepán odstranil všechnu vodu z místnosti.
- 7) Komunitní kruh: Kde se dá sehnat voda? Stačí alespoň kapička. Mluví ten, kdo má v ruce hrneček a nějaký nápad.
- 8) Četba s. 13 o nápadu Česílka a záchraně kapra Osmikiláče.
- 9) Reflexe: Co řekl kapr Česílkovi? Děti v roli kapra a Česílka vedou krátký rozhovor. Pracujeme všichni najednou. Kdo chce, může nám svůj rozhovor zahrát.

Lekce 3. – Bez domova

- 1) Pohybová hra „Zachraň se, vodníku!“ Učitelka představuje sucho (šustí igelitem), děti jsou vodníci, kteří si hrají mimo rybník, běhají na louce apod. Ozve-li se sucho, musejí co nejrychleji skočit do rybníka vytvořeného z lana. Koho sucho chytne, ten pomalu usychá na souši (stojí mimo rybník, nehýbá se). Zachránit ho mohou ostatní, že na něj „nakapou vodu“ (ruce nad hlavou a říkají kap, kap, kap).
- 2) Četba s. 23 o vodníku Halamovi, který Česílka vyhodil z rybníka.
- 3) Pocity Česílka – děti se zkusí proměnit ve vodníka Česílka. Co ho napadalo, když ho Halama vyhodil z domova? Kdo chce, může nám svůj pocit sdělit nahlas.
- 4) Slovní hra „Na cestu si sebou vezmu...“ Vodník si sebou na cestu může odnést jednu věc. Každý řekne jedno slovo, další přidá druhé, ale zkusí zopakovat, co už si vodník s sebou vzal. Děti mohou říkat i věci ze svého domova.
- 5) Četba s. 23 – 24 o Česílkově putování.
- 6) Pohybová hra „Obsazený rybník“ – obdoba hry „Na lišku a zajíce“ či varianta pro starší děti „Domy, obyvatele a bezdomovci“. Děti stojí ve dvojicích proti sobě, drží se za ruce, které mají zvednuté do střechy. Jedno dítě představuje Česílka, který hledá domov, druhý vodníka Halamu, který

ho chce chytit. Česílko se před Halamou zachrání schováním do domku (rybníka). Ke komu se Česílko otočí zády, ten je vyhozen z rybníka a utíká hledat jiný rybník. Chytne-li Halama Česílka, role se mění.

- 7) Dopis – ve třídě je schovaný dopis v červené obálce od knížepána. Děti ho hledají. Kdo ho vidí, nikomu nic neříká a sedne si na zem, až ho naleznou všechny děti.
- 8) Četba dopisu, ve kterém knížepán nabízí Česílkovi městský rybník.
- 9) Škála postojů – Přijme vodník tento dar od knížepána? Kdo by ho přijal, postaví se ke klobouku knížepána, kdo raději ne, jde k prázdné obruči.
- 10) Proč jste se tak rozhodli? Jaké to je být bez domova?

Lekce 4. – Vodník Halama

- 1) Pohybová hra „Na vodníka“ – vodník se snaží ulovit co nejvíce pentliček (dušiček). Pentle (cvičící stuhy) mají děti zastrčené za kalhoty jako ocásky. Kdo přijde o ocásek, může si uloupit jiný a zastrčit si ho zpět. V jednom okamžiku se hra zastaví a ten, kdo má nejvíce uloupených pentlí, je nejsilnější vodník.
- 2) Četba s. 24 - 25 o tom, jak se Česílko staral o nový rybník – o výcviku kaprů a rybek.
- 3) Rytmická hra „Rychlé rybky a líní kapři“. Pohyb podle tempa hudby s využití dvou rozlišných hudebních skladeb nebo podle výšky tónů při hře na zvonkohru či piano - na rychlou hudbu a vysoké tóny se děti mění v rybky, na pomalou s hlubokými tóny se válejí v bahně jako kapři.
- 4) Česílko si po práci hraje – děti ve dvojicích pantomimicky hrají nějakou pomyslnou stolní hru. Hry si nejdříve společně připomeneme (Člověče, nezlob se; Prší; Pexeso; Dáma; Šachy).
- 5) Učitelka v roli vodníka Halamy (vodnické brýle) vběhne do třídy a chce opět vyhodit Česílka z domova. Následuje improvizovaný rozhovor mezi Halamou (učitelka) a Česílkem (všechny děti). V tomto případě učitelka jako Halama musí svým výstupem přimět děti, aby na jeho plán nějak reagovaly, aby vymýšlely, jak Halamu odradit a vyhnat z rybníka. Pokud jsou argumenty dětí natolik silné na nevpustění Halamy do rybníka, učitelka v roli Hamaly odchází a následuje varianta A. Pokud se nenajde

důvod, proč Česílka nevyhnat, odchází Halama se slovy, že se vrátí se svou bitevní štikou a pokračuje lekce variantou B.

Varianta A:

- 6) Četba s. 28 o tom, jak Česílko spravedlivě hospodařil ve svém rybníce.
- 7) Tichá pošta – Co říkal kapr, kterého si knížepán přinesl z Česílkova rybníka: Těbůh, trumbero knížecí“.

Varianta B:

- 6) Pohybová hra „Štika honí rybku“: Pravidla jsou stejná jako u známé hry „Na kočku a na myš“, kdy kočka se změní ve štiku, stojí vně kruhu a říká: „Rybíčko, rybíčko, přiblíž se maličko!“ Rybka uvnitř kruhu odpovídá: „Neplavu blíž nebo mě sníš!“ Rybka vyběhne z kruhu na místě, kde jsou zvednuté ruce jako brána a utíká. Štika ji honí, rybka se zachrání návratem do rybníka. Role se pak mění. Pokud štika chytne rybku, je to 1:0 pro Halamu. Pro přirozenější závěr by měla vyhrát rybka.
- 7) Četba s. 28 o výsměchu kaprů knížepánovi na talíři.
- 8) Reflexe: Co se vám vybaví po skončení našeho vyprávění o vodníku Česílkovi? Byly nějaké situace, které vám nebyly příjemné, a kdy jste se naopak bavily? Která postava vám byla sympatická, která nepříjemná? Může se něco takového přihodit i v našem světě? Máte nějakého kamaráda, jako měl vodník kapra?

Další činnosti:

- Společná malba na hudební skladbu „Vltava“ (B. Smetana) temperou, vodovkami.
- Výroba kaprů z papíru – šupiny z mušlí, z korku, z knoflíků.
- Kresba vodníků, vlasy ze zelené vlny, barevné pentličky
- Procvičování barev
- Prohlížení ilustrací vodníků od různých autorů (J. Lada, R. Pilař, E. Plicková, J. Lamka, O. Sirovátko, K. Franta, M. Vydrová, J. Neprakta, Z. Študlarová)
- Písničky a verše o vodě, rybnících, rybách a vodnících
- Kresba domova – „Večer u nás doma“, „Můj pokoj“
- Ekologie: Jak se starat o vodu? Čím se znečišťuje? Kdy se otvírají a čistí studánky?

3.2. Obři, skřítki a víly

Tento projekt byl realizován s dětmi z kroužku dramatické výchovy v mateřské škole a probíhal od října 2015 do ledna 2016, každé úterý odpoledne. Počet dětí se většinou pohyboval mezi deseti a patnácti členy ve skupině, takže jsem měla více času na individuální přístup, propracování některých technik dramatické výchovy, výrobu loutek a na přípravu plánovaného představení, které jsme chtěli s dětmi předvést rodičům na konci pololetí. Většinou šlo o klasické lekce dramatické výchovy, které začínaly rituálem, pokračovaly nějakou návnadou, po té následovala zápletka či jen zvláštní situace, kterou bylo třeba vyřešit.

Hlavním námětem byla kniha Hrompac a Tancibůrek. Z té jsem si vybrala mimo jiné motiv rozdílných světů obrů a skřítků. Protože postavy obra Hrompace a oříškového skřítky prostupují i do pohádky Říkání o víle Amálce, využila jsem dvě kapitoly i z této knihy (Jak vyléčila obra a Jak kutálela oříšky).

Pro příklad trochu jiného přístupu k dramatické výchově a dětem předškolního věku zde popisuji závěrečný scénář, který vznikl na základě deseti čtyřiceti pěti minutových propracovaných lekcí, které mu předcházely. Na začátku našeho setkání s předškoláky v dramatickém kroužku jsme se s dětmi dohodli, že chceme na konci pololetí ukázat rodičům něco z naší práce a před skutečnými „diváky“ si tak osvojit další zkušenosti a dovednosti dramatické výchovy. Vybrala jsem příběh o uvěznění skřítky Tancibůrky ve verčákem Pizizubkou z knihy *Říkání o víle Amálce* kapitola *Jak si kutálela oříšky*.

Tomuto cíli jsem musela přizpůsobit i celý projekt, volila jsem metody a aktivity, které se daly později bez výraznějšího přezkušování, které mladší děti příliš neuspokojuje a ani nemá příliš velký význam, předvést a „zahrát“ rodičům a kamarádům.

Ukázková „divadelní“ hodina „Obři, víly a skřítki“ (19. 1. 2016)

Námět: Hrompac a Tancibůrek, Říkání o víle Amálce, Pohádky z pařezové chaloupky

Témata: Přátelství je nade vše. Každý jsme jiný. Zima a její nástrahy. Ztráta svobody. Co udělat pro záchranu kamaráda?

Cíle osobnostně – sociální: Vytvoříme ve skupině pozitivní atmosféru. Více se seznámíme s každým členem skupiny, vnímáme a respektujeme jeho individuální

potřeby. Zvládneme dodržování nastavených pravidel (herních i společenských). Tvořivou hrou rozvíjíme fantazii a představivost. Nebojíme se říct svůj nápad a stát si za ním.

Cíle pedagogické: Seznámíme se s novou knihou. Pomocí prožitku ve hře si ujasníme nové poznatky o lesním prostředí, ročním období, rozdílných náladách a důležitosti přátelství.

Cíle dramatické: Vydržíme v zastaveném pohybu. Pohybem ztvárníme dané postavy (obr, skřítek, víla) a prostředí (les, vítr). Zvládneme rytmické hry (opakování, gradace) podle zadání. Procvičíme si reakci na zvuk, na jeho tempo, sílu a rytmus.

Skupina: 15 dětí ve věku 5 – 7 let

Metody a techniky: Pohybové hry, pantomimické hry, učitel v roli, hra v roli, skupinová improvizace, společná kresba, simultánní pohyb, myšlenky postavy, rytmické hry (opakování rytmu, jdi za zvukem, hry se silou a hlasitostí zvuku).

Strategie vedení: Boční vedení, narativní pantomima, vyprávění.

Rekvizity: Čelenky s kytkou z filcu, klobouky z filcu, obr nakreslený - loutka, bílé rukavice pro veverčáka, hudba – Žonglování na deset (skladba Obr a víla), Čajkovskij – Labutí jezero, ozvučná dřívka, Orffovy nástroje, lavička, oříšky, papír se slunkem (kulatá kartonová karta).

Postavy: Skřítkci – chlapci, víly – dívky, obr – společná role chlapců, veverčák Pizizubka a obr Hrompac – loutka voděná a mluvená lektorkou, vypravěč (vyprávění psané kurzívou) – lektorka.

1) Přivítání – rituál

„ Jednou to v jedněch skalách luplo a vyvalil se jako z vajíčka obr Hrompac“

2) Skála a narození obra – dívky tvoří z těl skálu, chlapci jí prolézají a tvoří skupinovou postavu obra, hraje hudba.

3) Co vidí obr? Pohyb po místnosti ve skupině na hudbu, štronzo, chlapci říkají silným hlasem, co vidí obr z výšky.

„Na lesním paloučku se udělala mlha, do ní zasvitlo slunce a maličko zafoukal vítr, a stojí tu jemná panenka.“

4) Zrození víly z děvčat na hudba.

5) Tanec obrů a víl na hudbu – střídání podle změny v hudbě (skladba Obr a víla z Cd „Bubnování na deset“).

6) Báseň – Rozhovor s obrem (P. Šrut) – dialog mezi vílou a obrem

Víly: Bydlíš tu sám ve sluji, jak se daří, obře?

Obři: Na suchu si vesluji, dělá mi to dobře.

Víly: A tobě se nestýská? Že tu nejsi se ženou?

Obři: Není tady dost místa, jsem v podnájmu s ozvěnou.

7) Hra na ozvěnu – vytleskávání rytmu či opakování pohybu, gesta podle zadání lektorky.

„A byl tu podzim. Obr Hrompac byl zalezlý ve své jeskyni a po pasece se zatočil studený vítr, očesal z lísky listí a zpřeházel trávu, až to víle profouklo sukničku.“

8) Vítr - gradování hry na ozvučná dřívka (chlapci) podle vedení lektorky (ruka na zemi znamená ticho, nahoře silný zvuk), dívky v roli víly tančí podle zvuku, rytmu dřívek.

„A najednou tu byl oříšek. Víla si s ním chvíli kutálela, ale najednou to v něm prasklo a objevil se panáček. A hned se dal do práce. A víla, aby si nepřivedla ostudu, také nezahálela.“

9) Pantomima – co děám jako skřítek, který se právě vyklubal z oříšku?
Jakou činnost vykonávám jako víla?

Představování – štronzo, představí se nám pohybem a slovem ten, koho se dotkne slunko (lektorka). „Jsem studánková víla“. „Jsem zalévací skřítek“.

„Aby se zahřáli, kutáleli si s oříškem.“

Dvojice (víla a skřítek) si kutálejí vlašským ořechem.

„Pak si ale víla vzpomněla, že má taneční povinnosti na sousední pasece. Odběhla a skřítek na ni čekal.“

- 10) Veverčák Pizizubka přichází a mluví se skřítkem (lektorka s loutkou)
– Kdo jsi? Co tu děláš? Nemáš oříšek?

Chlapci v roli skřítky říkají, že mají hodně oříšků, protože jsou skřítky z oříšku. Veverčák je chamtivý a chce Tancibůrkovy ořechy.

„Když tě chytnu, odnesu si tě do hnízda na borovici.“

- 11) Honička – veverčák chytá skřítky a zavírá ho na strom (lavičku)

„Odtud mi neuteče, pohodlně si lehnu a ty mě budeš krmit jadrky.“

- 12) Pocity skřítky uvězněného na stromě podkresleného hudbou.
Veverčák odchází pochlubit se své přítelkyni veverce Barce. Skřítkové si posílají oříšek a říkají své pocity: „Je mi zima, smutno, stýská se mi po víle, mám hlad a žízeň apod.“

Když měla víla po tanečních povinnostech, vrátila se k lísce. Panáček nikde a všude byla hustá mlha. Pouze po zvuku poznala, kde její přítel je.

- 13) Zvuková slepárna – chlapci hrají na Orffův hudební nástroj (rumba koule, triangel, chřestidlo, rolnička, dřívko, drhlo, činely) a dívky jdou poslepu za zvukem, na kterém se ve dvojici předtím domluvily.

Když víla našla skřítky, objevil se veverčák: „Co tu chceš?“

- 14) Víla přemlouvá Pizizubku (role lektorky či plyšová loutka), ať pustí skřítky – improvizace.

- 15) Víla volá Hrompace – rytmické vydupávání s voláním: „Hrompaci!“
Gradování. Přidávají se skřítkové (chlapci).

- 16) Záchrana – veverčák utíká, obr přichází jako loutka vedená lektorkou se slovy: „A teď už budeme pořád spolu!“ Obr pomáhá skřítkovi z hnízda veverčáka (lavička).

- 17) Všichni volají: *Hurá!!! A třesky plesky, bylo nám tu spolu hezky!*

Závěrečné postřehy a hodnocení ukázkové hodiny:

Příběh o skřítcích a vílách jsme na konci roku s dětmi realizovali dvakrát a pokaždé měl velký úspěch. Obě „představení“ měla jinou energii, každé bylo svým způsobem originální – pokaždé se sešla jiná skupina dětí s jinou náladou a elánem (poprvé nás bylo z patnácti třináct, podruhé jen deset), některé aktivity jsem při druhé repríze pro aktivizaci dětí částečně pozměnila. Opět jsem si uvědomila, že s předškolními dětmi je lepší činnosti předem příliš nezkoušet (pokud nemá lektor v plánu vyjet s představením na přehlídku), protože největší kouzlo těchto našich ukázek je vždy v improvizaci, a pokaždé záleží na naladění a rozpoložení dané skupiny.

3.3. Kolotoč v Africe

S postavou pana Pulkrábka a jeho starodávným dřevěným kolotočem jsme se potkávaly na jaře a v létě roku 2015 opět s celou třídou předškoláků. Do mateřské školy jsem docházela jednou týdně dopoledne na přibližně jednu hodinu. Řízená činnost probíhala po dopolední svačině, cca od 9 – 10 hod. se všemi předškoláky v jejich třídě. S dětmi jsem se již seznámila v prvním pololetí, kdy jsme spolu pracovali na projektu „Vodník Česítko“, takže již znaly můj přístup, některé mé často využívané metody, hry i činnosti. Také jsme se vždy přivítali a po skončení lekce rozloučili společným pohybovým rituálem. Někdy jsem zůstávala déle, abych lépe poznala vztahy dětí ve skupině při volné hře, abych si i vyslechla jejich aktuální zážitky, starosti a radosti, popřípadě abych pomohla s výtvarnou činností, která vycházela z tohoto projektu.

Co se týká práce s touto knihou, musela jsem si najít hlavní vyprávěcí linku a trochu tomu celé dílo přizpůsobit. Pro přehlednější a jasnější děj příběhu jsem si vybírala jen ty nejdůležitější úryvky, které vyprávění logicky posouvají kupředu, které děj příliš nekomplikují, které neztrácejí nit příběhu, a které nám pomáhali si představit danou situaci, se kterou jsme poté pracovali. Vynechala jsem mnoho kapitol, jednak těch, které se týkají vzpoury na lodi Vlačovka (*Vzpouř, Návrat Vlačovky*) a přepadení kmenem zlých Krabulů v čele s kouzelníkem Bimbulou (*Bibula hrozí, Přepadení*). Tyto témata jsem zcela vypustila. Mnoho kapitol jsem nahradila pouze krátkým vyprávěním či přímo nějakou aktivitou a metodou dramatické výchovy (pohybovou hru, pantomimou, bočním vedením,

dopisem, hrou v roli apod). Celá kniha se dá využít na předčítání při odpoledním odpočinku, ale až po skončení projektu, aby se dětem vyřazenými pasážemi nezkomplikoval prožívaný příběh v lekcích.

Námět: *Kolotoč v Africe*

Témata: Jak to vypadá na pouti. Práce námořníků na lodi. Afrika – jiný národ, jiná kultura. Exotická zvířata. Afrika čaruje. Co pro zvířecí postavy na kolotoči znamená svoboda?

Cíle osobnostně – sociální: Prohlubujeme práci ve skupinách, ve dvojicích, vzájemné vztahy a respekt. Trénujeme trpělivost a vnímání druhých při střídání v zadaných aktivitách. Dokážeme se pro něco rozhodnout a stát si za tím, popřípadě si svůj názor obhájit.

Cíle pedagogické: Rozšíříme si poznatky o exotických zvířatech. Poznáváme svět a jiné národy. Pracujeme s mapou, s encyklopediemi. Vnímáme rozdílné lidské rasy (běloši, černoši) i jejich kultury.

Cíle dramatické: Pohybem a zvukem (hlas, hudební nástroj) dokážeme vyjádřit postavu, zvíře, prostředí. Zkoušíme se domluvit zástupnou řečí. Procvičíme si rytmus při slavnosti v Africe (bubnování na africký buben).

Skupina: 26 předškolních dětí ve věku 5 – 7 let.

Čas: 7 lekcí trvajících cca 50 minut.

Metody a techniky: Pohybová hra, komunitní kruh, skupinová pantomima, postojová osa, hra v roli, zástupná řeč, ozvučené prostředí, vnitřní hlasy, ulička.

Strategie vedení: Boční vedení, zadávání instrukcí, vyprávění, předčítání, učitel v roli, zvukový záznam jako návnada, reflexe.

Pomůcky: Kniha V. Čtvrťka, špejle, bekovka, papírek s telegramem, kytara, židle, lano, větší papírová krabice, Orffovy nástroje, kompas, fotografie či obrázky afrických zvířat, loutka černocho, výtvarné pomůcky na výrobu černochoů (rulička od toaletního papíru, provázek, kuličky, barevné papíry, papírová koule z černého papíru), africká hudba.

Lekce 1. – Poutí

- 1) Hra na prostředí – děti ze svých těl vytvářejí věci, které do daného prostředí patří (les, moře, domov, plavecký bazén, Zoo, samoobsluha, poutí).

- 2) Komunitní kruh: Na pouti mám nejraději...po kruhu se posílá špejle (buď jako vzpomínka na cukrovou vatu či vystřelenou papírovou růži).
- 3) Kolotoč – na pouť patří také kolotoč. Učitelka drží stuhu za jeden konec uprostřed kruhu, každé dítě drží stuhu na konci druhém., otáčíme se společně jako kolotoč podle zadaných rychlostí (1 – 3).
- 4) Četba o panu Pulkrábku a jeho kolotoči, houpačkách a kolovrátku (s. 5).
- 5) Učitel v roli (s bekovkou na hlavě) pana Pulkrábka přibíhá s telegramem: *„Dostal jsem telegram. V neděli! To musí být velice důležitá zpráva, když přišla v neděli, kdy normálně nechodí pošta. Tak si ho přečteme.“* Učitelka v roli čte potichu, kroutí hlavou, nasazuje si brýle, otáčí telegramem na všechny strany apod. *„Tomu nerozumím, to je nějaký divný telegram. Neumíte to někdo přečíst?“* Dává dětem možnost poznat nějaká písmena. Pak čte: *„Bi ibib bebebe eb ib ebebeb bu bibibi eb bambambam. To jsem z toho jelen. Rozumíte tomu někdo? Kdo mi to píše? Potřebuji se trochu projít na vzduchu a promyslet si, co s tím.“* Odchází, vrací se opět jako učitelka.
- 6) Komunitní kruh: Můžeme nějak poradit panu Pulkrábku? Jak se dozví, co má v telegramu? Popřípadě je třeba dovysvětlit, co to takový telegram je. Děti vymyslí, jak a kdo mu telegram přeloží, co v něm asi stojí a kdo mu to píše.
Dnešní děti nevědí, co to telegram je. Počítala jsem s tím. Měla jsem u sebe skutečný telegram, který jsem obdržela v den jeho ukončení (31. 3. 2010) a na základě jeho ukázky jsem vše dětem vysvětlila.
- 7) Četba o profesorovi Afrika – s. 12 a překladu telegramu (s. 20).
- 8) Postojová osa – Pojedeme do Afriky? Kdo chce, aby pan Pulkrábek jel, postaví se k telegramu, kdo by raději zůstal doma, stojí u bekovky. Kdo neví, postaví se doprostřed. Přemýšlejte o všem, co se může honit pan Pulkrábku hlavou – je to daleká cesta, neumí jejich řeč, má na to dostatek peněz, bude to dobrodružství a zábav, není to nebezpečné apod. *Většina dětí chtěla jet do Afriky. Důvod – je tam teplo a moře, jsou tam zvířata, bude to legrace. Ty, co nechtěly, měly strach, málo peněz.*

Lekce 2. – Cesta do Afriky

- 1) Skupinová pantomima, pohybová hra: „Na dopravní prostředky“ -Čím se dá cestovat do Afriky?
Děti samy říkají své nápady a pohybem je předvádějí. Ostatní to dělají po nich (auto, vlak – jedeme za sebou, letadlo -rozpažené ruce apod.).
Pokud nezazní loď, děti lehce navádíme, na čem se dá přeplout moře.
- 2) Četba o trojstěžníku Vlaštovka (s. 37 – 39).
- 3) Stavba lodi – pomocí věcí ve třídě stavíme velkou loď, ať se tam vejdem všichni. Můžeme použít cokoli, ale musíme se na tom společně domluvit.
- 4) Pohybová pantomima – co jsem na lodi, co dělám. Každé dítě si vymyslí nějakou činnost – věším vlajku, myju podlahu, vařím, natírám loď, řídím apod.
- 5) Hra „Kapitán spí“ – když kapitán (učitelka s námořnickou čepicí) je na palubě, hlídá, jestli každý plavčík dělá svou práci. Když si jde do podpalubí odpočinout, plavčíci si mohou dělat, co chtějí. Ale kdykoli se objeví kapitán na palubě, pilně pracují.
- 6) Píseň „Veselo je na moři“ – text z knihy na s. 35 a společné vymýšlení jeho pokračování (celé znění textu v závěru projektu). Hra na kytaru, melodie dle vlastního nápadu učitelky.
- 7) Komunitní kruh: Jak asi cestovali na lodi figurky z kolotoče? Četba o hrochovi z kolotoče uloženého do krabice (s. 35).
- 8) Cestování v krabici – učitelka má v ruce velkou krabici, různým způsobem ji naklání a děti dělají pohyb, jako by byly ony zavřené v té krabici. Jak se asi cítil hroch v bedně?
Co nás ještě potká na moři, si povíme zase příště. Kdo chce, může si namalovat trojstěžník Vlaštovka, plavčíky, moře (možnost výtvarné aktivity na další dny).

Lekce 3. – Bouře

- 1) Komunitní kruh: Připomenutí příběhu o nalodění pana Pulkrábka a jeho kolotoče na trojstěžník Vlaštovka. Děti se ve vyprávění střídají podle své potřeby.

- 2) Pohybová hra: „Na ostrovy“ – námořníci se plaví po moři, občas se objeví ostrov, na který se ale vejde jen patřičný počet lidí. Ten počet zadá učitelka (1 – 5). Obdoba hry „Molekuly“.
- 3) Četba o pověře (s. 43 – 44).
- 4) Komunitní kruh: Co je to pověra? Znáte nějakou? Nešlapat na kanály, vyskočit si třikrát, když vidím trabant, vstávat pravou nohou, pátek třináctého apod.
- 5) Plavba na lodi – pomocí dalekohledu každé dítě jako námořník volá, co vidí. „Vidím delfíny!“ Pak předá dalšímu. Jako poslední si vezme dalekohled učitelka a volá: „Už je to tady! Třináct beden přivolalo bouři! Vidím obrovskou vlnu, jak se k nám blíží. A obloha je černá jako by ji pomazali sazemi! A na pravoboku zasvítil blesk!“
- 6) Bouře – jak to znělo, když se bouře blížila, když vrcholila a když se pak zase vzdalovala, si teď vyzkoušíme. Učitelka rozdává dětem Orffovy nástroje. Nejdůležitější je děti upozornit na pravidla (např. Když si dám ruku na uši, nikdo nesmí hrát na nástroj). Učitelka pak dětem naznačuje svým příchodem, zastavením a odchodem z jedné strany prostoru na druhý, kdy se bouře blíží, vrcholí a mizí. Vše je třeba vyzkoušet víckrát, ale když se to povede, mají z toho skvělý zážitek děti i učitelka.
- 7) Komunitní kruh: Co se stalo s lodí? Mluví ten, kdo má v ruce námořnickou čepici.
- 8) Četba o tom, že loď vydržela (s. 51 – 52).
- 9) Pocity posádky. Každý se teď stane někým z posádky a zkusí si představit, co ho napadalo po takové strašlivé bouři. Koho se dotknu, může nám svůj pocit sdělit.

Lekce 4. – Afričané

- 1) Četba o spatření Afriky (s. 65).
- 2) Komunitní kruh: Co víme o Africe? Kdo chce něco říct, bouchne do afrického bubnu, který stojí uprostřed kruhu.
- 3) Zástupná řeč, pantomima, práce ve skupinách – jak mluví kmen Bambamů. Rozdělím děti do čtyř skupinek a každému zadám nějakou situaci (1. Máme strašný hlad. 2. Pozor, hoří prales! 3. Sláva! Lov se

zdařil! Zabili jsme velkého nosorožce! 4. Umřel nám náčelník. Děti se řečí Bambamů snaží popsat danou situaci.

Nejprve jsme si všichni společně vyzkoušeli říct řečí Bambamů několik vět, např. Au, bolí mne noha. Hurá, vyhrál jsem soutěž v běhu! Brrr, to je zima. Poslouchej, řekni ti tajemství.

- 4) Četba o přivítání posádky (s. 67).
- 5) Bubny – zachycení a opakování rytmu. Učitelka jako první vyububnuje nějaký rytmus na buben. Děti to tleskáním opakuji. Pak i ony mají možnost něco vyububnovat. Je potřeba i v průběhu činnosti děti upozornit, že rytmus musí být jednoduchý, aby ho i ony mohly zopakovat. Je výhodné si při tom říkat nějaké slovo, či slovní spojení, a všimnout si toho, zda daná slabika zní dlouze či krátce (ropucha bí –lá, koloběžka, do toho! apod). U této činnosti je velice praktické, znají-li děti tzv. chodící či vyšlapávanou hru, kdy se slova či věty vyšlapávají podle délky slabik. Na krátkou slabiku se udělá krátký krok, na dlouhou krok delší – cvičení z programu pro předškolní děti na rozvoj grafomotoriky „Metoda dobrého startu“.
- 6) Četba o náčelníkovi Bambambamovi a přivítání paní Pulkrábkové (s. 67 – 69).
- 7) Smyslová hra: „Přátelské poplácání“ – děti stojí v polokruhu, jedno stojí uprostřed zády k ostatním, má zavřené oči. Někdo z ostatních dětí ho poplácá přátelsky po zádech a pozdraví ho jeho jménem: „Ahoj Alice!“ Alice se poté otočí a hádá, kdo ho pozdravil.
- 8) Četba o malém synovi náčelníka Bambama Ko-lo-toči (s. 70).
- 9) Africké miminko - potichu se jdeme podívat k postýlce, ve které spí malý Ko-lo-toč (loutka z ruličky od toaletního papíru)
Následuje individuální výroba afrických postav z ruliček a papíru podle zájmu dětí.

Lekce 5. – Africká zvířata

- 1) Pohybová hra: Proměna v exotická zvířata. Pomocí kouzelného zaříkávadla vás teď proměním v různá zvířata. Pozor, když ta zvířata patří do Afriky, vy se v ně proměníte, ale když ne, zůstáváte jako děti.

- 2) Modelování soch zvířat na kolotoči. Pan Pulkrábek musel rychle postavit kolotoč, protože křtiny se konají už zítra. Práce ve dvojicích – jeden je sochař, druhý socha. Postavte svou sochu zvířete na kolotoč pana Pulkrábka.
- 3) Četba o postaveném kolotoči (s. 84). Všichni usínají, aby byli čilí na zítřejší slavnost.
- 4) Zvukový záznam – děti mají zavřené oči, učitelka vydává různé zvuky (skřípání, vrzání, praskání, bouchání, vrčení, troubení sloní, funění), do toho se ozývají hlasy: „Deset let nesu kolotoč, otáčím se na patě dokola, dokolečka. Mám toho dost! Rozbořím kolotoč, zpřerážím trámky, rozšlapu podlážku. Buďte z ticha, všem vám pomůžu, jen co si rozhýbám klouby, seženu šroubovák a klíč. Hurá! Nejsou tu někde vodní melouny? Jedl bych. Jsem první antilopa, která bude běhat po Africe s kozí bradičkou. To bude senzace! Těším se do pralesa jako malý chlapec. Utečeme do pralesa! A pak každý, kam patří. Rychle, rychle!
- 5) Komunitní kruh: Co jste slyšely? Kdo to říkal? Co se stalo?
- 6) Četba o zmizení kolotoče a rozkaz náčelníka o hledání zvířat v pralesi (s. 97 – 99).
- 7) Pohybová hra: „Lov divé zvěře“

Lekce 6. – Lov zvířat

- 1) Připomenutí příběhu, ukázky ilustrací O. Sekory.
- 2) Cesta do pralesa – boční vedení prostředím pralesa (jdeme křovím, bahnem, přeskakujeme polámané stromy, procházíme potokem, jdeme po kládě přes hlubokou řeku apod.
- 3) Hledání zvířat v pralesi – děti hledají fotografie exotických zvířat poschovávaných ve třídě. Počet fotek je o něco vyšší než počet dětí, aby mělo každé dítě šanci najít svůj obrázek.
- 4) Komunitní kruh: Nalezená zvířata poskládáme do kruhu. Prohlížíme si je, pojmenováváme, vyprávíme různé zajímavosti, zážitky.
Využila jsem originálních fotografií z Afriky, kde jsme před několika lety byla. Prohlížení jsem doplnila zážitky z cestování (např. Jak šakal jedl moje špagety). Děti doplňovaly vyprávění svými zážitky ze ZOO i vědomostmi o některých zvířatech.

- 5) Zvuky zvířat: Zkoušíme si, jaké zvuky mohla dělat zvířata v pralese. Zvuky vymýšlí děti, učitelka má některé v zásobě. Např. antilopa ťuká prsty do země, hroch se bouchá do hrudníku, tygr vrčí, lev řve, šakal štěká, zebra tleská, krokodýl pleská do stehen, had syčí, slon dupe, žirafa hladí dlaně, opice volá huhuhuhu!
- 6) Hledání dvojic zvířat podle zvuku – mezi tím zvířata z kolotoče hledala v pralese své kamarády. Učitelka pošeptá každému dítěti, jaké zvíře a zvuk bude představovat. Dvojice zvířat se pak musí podle zvuku najít. Všichni začínají najednou, která dvojice zvířat se setká, sedá si na zem. Je důležité mít připravených tolik dvojic zvířat, kolik je dětí.
- 7) Rozehrané etudy: Setkání zvířete z kolotoče s opravdovým zvířetem z Afriky. Děti ve dvojicích vymýšlejí, jak vypadalo setkání zvířat v pralese, co si zvířata řekla, jak se chovala.
- 8) Škála postojů – zvířata věděla, že za pár hodin mají být křtiny malého Ko-lo-toče. Přemýšlela, zda se vrátí na kolotoč, anebo zůstanou v pralese. Děti se rozhodují. Kdo chce zůstat v pralese, postaví se k bubnu, kdo chce na kolotoč, stojí u bekovky pana Pulkrábka, kdo neví, zůstane uprostřed. *Nejvíce dětí chtělo zůstat v Africe, protože nechtěly být připevněny ke kolotoči. Tři děti by se raději vrátily, protože je jim v noci v pralese zima. Pět dětí nevědělo, jak se rozhodnout. Jak se rozhodla zvířata z našeho příběhu, se dovíme příště.*

Lekce 7. – Slavnost

- 1) Připomenutí příběhu pomocí živých obrazů – fotografie s názvem. Práce ve čtyřech skupinách podle zadání. Každá skupina si vylosuje název fotografie, obrazu, který bude představovat. Učitelka název každé skupině přečte: 1. Pan Pulkrábek je na pouti. 2. Pulkrábek a spol. jedou na lodi. 3. Češi se vítají s Afričany. 4. Zvířata běhají v pralese. Živé obrazy jsou stále i pro zkušenější předškolní děti náročné. Učitelka musí skupiny obcházet, poradit jim, podporovat je, ať si to zkusí, ať si určí, kdo je jaká postava. Diváci pak popisují, co vidí, co si myslí, že kdo představuje apod.
- 2) Četba o návratu zvířat na kolotoč (s. 94 – 95).

- 3) Křtiny afrického synka Ko – lo – toče, komunitní kruh: Co bych popřál Ko-lo-toči, kdybych byl na slavnosti? Po kruhu si posíláme loutku černouška a přejeme mu jako sudičky.
Dětem jsem připomněla pohádku „Šípková Růženka“, kdy k její postýlce přicházejí dvě hodné a dobré sudičky.
- 4) Tanec na křtinách - zrcadla: Bambamové si připravili na oslavu narození náčelníkova synka africký tanec. Jak to vypadalo, si teď můžeme ukázat. Děti se snaží dělat pohyby podle učitelky jako zrcadla, protože každý africký kmen má svého vedoucího tanečníka. Doprovází nás africká hudba. Vedoucí role může učitelka proměnit s dětmi, které chtějí.
- 5) Smyslová hra „Tichá pošta“: Učitel posílá dětem „poštou“ telegram, který připlaval v lahvi po moři: Na pouti nám chybí kolotoč!
- 6) Komunitní kruh: Kdo to píše? Komu je vzkaz určen? Postupně nám z toho vyjde, že je určen panu Pulkrábkovi, kterému píší lidé z jeho vesnice.
- 7) Hlasy Afriky, hlasy české vesnice - ulička: Pan Pulkrábek neví, jak se rozhodnout. Zkuste mu poradit. Děti se rozdělí do skupin – jedna je pro to, zůstat v Africe, druhá pro návrat domů. Vytvoří uličku, kdy na jedné straně stojí Afrika, na druhé česká vesnice. Jedno dítě v roli Pulkrábka prochází uličkou a poslouchá argumenty. Na konci řekne, co ho víc lákalo a proč. Role Pulkrábka se několikrát může změnit.
- 8) Četba o rozhodnutí pana Pulkrábka vrátit se zpět (s. 124 – 125).
- 9) Závěrečná reflexe: Jak jste si užili toto vyprávění? Která postava se vám líbila nejvíce? Kým byste chtěli v našem příběhu být? Báli jste se někdy? Co vás bavilo?

Další nápady motivované touto knihou:

- Písňe: *Veselo je na moři* (V. Čtvrtek), *Afrika je černá paprika* (divadlo Sklep)
- Básně: *Pět minut v Africe* – J. Žáček, *Mít moře na dvoře* – J. Balík, *Ahoj, moře* – J. Žáček, *Moře slané vody* – R. Malý
- Pohybové hry: „Na žraloka“, Na loď a přístavy (ve dvojicích - podle domluveného signálu plave loď v mlze a hledá svůj přístav)

- Výtvarné hry: Malba, kresba lodí, mořských zvířat, výroba afrických zvířat z papíru, lodí a parníků (origamy), mořské prostředí – hra s pískem, práce s mušlemi, s obložky, se solí (posypat plochu natřenou lepidlem – moře)
- Zkoušíme vázat uzle (lodní smyčka)
- Hledáme sever, jih, východ, západ – práce s kompasem, mapou, globusem
- Literatura s podobnými náměty: Zpátky do Afriky! – J. Dvořák, Moře, strýčku, proč je slané – J. Werich, Ani – muk v Africe – komiks O. Sekory

3.4. Pták Klabizňák

Příběh o ptáku Klabizňákovi jsem prakticky využila dvakrát. Poprvé jako delší projekt s třídou čtyř až pěti letých dětí, podruhé na jednodenní práci s nejmladšími „školovými“ dětmi (ve věku 3 – 4 let), kdy jsem vybrala jen několik aktivit z plánovaného projektu. Dramaticko – vzdělávací projekt pro starší děti probíhal od ledna do února 2016. Scházeli jsme se jednou až dvakrát týdně při dopolední výuce. Náplň našich setkání byla pestrá převážně díky tématům, které Pohádka o ptáku Klabizňákovi nabízí, ale také díky hrám, cvičení a metodám dramatické výchovy. Prožili jsme si klasicky vystavěné lekce trvající cca 45 minut, ve kterých jsme řešili nastolené situace, setkali jsme se s loutkou, pantomimou a pohybovými hrami, hrou v roli, zvukovým záznamem, ale také jsme hodně malovali, lepili, zpívali, četli si verše, pozorovali a krmili ptáky, stavěli hnízda a budky, zkoumali peříčka, hledali stopy ve sněhu, rozlišovali barvy i velikosti ptáků, hledali k nim stejně veliká hnízda a vajíčka nebo jsme pátrali po nových informacích z ptačího světa v encyklopediích i v dalších pohádkách. Zjistili jsme, že existuje mnoho dalších příběhů zabývajících se ptačí tematikou a také jsme se s některými více seznámili – převážně četbou při odpoledním odpočinku nebo při časových prostojích (čekání při obědě na druhé jídlo, na všechny děti, než se nasvačí, převléknou apod.).

Výtvarné činnosti probíhaly nejčastěji při ranních hrách, kdy se děti postupně scházejí ve třídě.

Pohybové hry nejsou číslované, protože většinou předcházely lekci. Uskutečnily se při ranním cvičení před svačinou a řízenou činností nebo po odpoledním odpočinku.

Po některých aktivitách se v plánu objevuje kurzívou psaný text. Zaznamenává konkrétní průběh dětského řešení zadané činnosti.

Co se týká samotného příběhu a textu, ten jsem využila téměř v nezměněné podobě. Jen situaci, kdy Klabizňák jako vrána útočí na zajíčky a chce je sníst, jsem odlehčila tím, že vrána jen létá nízko nad polem, hlasitě kráká a je celá černá, a tím malým zajícům nahání strach. Hodně jsem dětem četla a ukazovala ilustrace Gabriely Dubské, kterých jsme využili i při „oživování“ a opakování příběhu i pro výtvarné hry.

Námět: Pohádka o ptáku Klabizňákovi

Témata: Ptačí svět. Nechci být sám. Vypadáš jinak! Jaký chci být? Chci být krásný, strašidelný či malý, ale ve skupině přátel?

Cíle osobnostně – sociální: Naučíme se respektovat a dodržovat pravidla. Rozvineme spolupráci ve dvojicích, ve skupině. Stojíme si za svým názorem, ale posloucháme i názory druhých. Rozvineme komunikativní dovednosti.

Cíle pedagogické: Seznámíme se s knihou V. Čtvrťka. Prozkoumáme svět ptáků a dozvíme se o nich nové informace.

Cíle dramatické: Dokážeme utvořit kruh, abychom na každého z nás viděli. Hlasem oživíme naše vnitřní myšlenky. Ztvárníme jednotlivé druhy ptáků pohybem i zvukem.

Skupina: 20 – 25 dětí ve věku 4 - 5 let

Čas: Čtyři lekce po cca 45 min

Metody a techniky: Pantomimické hry (skupinová pantomima), pohybové hry, vnitřní hlasy, zastavený pohyb, škála postojů, ozvučené prostředí, zvukový záznam.

Strategie vedení: Vyprávění, předčítání, otázky, zadávání instrukcí, reflexe, učitel v roli, asociace.

Pomůcky: Kniha V. Čtvrťka Pohádka o ptáku Klabizňákovi, obrázky G. Dubské, encyklopedie, nahrané hlasy ptáků, barevná peříčka, dřevěné vejce, výtvarné potřeby na výrobu ptáka Klabizňáka (čtvrťky, tužky, černá tempera na hlavu, žlutý papír na zobák, hnědý natrhaný papír na polepení těla, lepidlo, barevná peříčka, pohyblivé oči), maňásek sovy, sportovní pomůcky (měkké míčky, barevné kroužky), grafické listy

Další literatura: František Nepil – „Já Baryk a sýkorky“, Josef Čapek – „Pohádka ptačí“, František Nepil – Ota Janeček – „Zobáček mi namalujte červeně“, Daisy Mrázková – „Čáp“, Heda Průchová – „Ptačí pohádka“ (s obrázky A. Ladové)

Básně: Josef Lada – Ptáci, Jan Skácel – Havrani, Ivan Magor Jirous – Ptali se nebe obláčky... Jitka Míčková - Z dálky na mě kouká pták, připadá mi divný ňák. Je to vrána, vrabec, páv? Je to on, pták Klabizňák!

Písně: „zima, bude mráz, Huboval vrabčák na zimu, Kos, Čáp letí přes moře (poezie F. Hrubína, J. Skácela zhudebněná Jiřím Pavlicou).

Lekce 1. – Ptačí svět

Pohybové hry: „Ptačí honěná“ - koho se učitelka v roli čarodějnice dotkne, ten se promění v jakéhokoli ptáčka.

„Vrabci a hlídač“ – hra s říkadlem „Usnul hlídač na lavici, všichni vrabci na silnici, až se zrní nazobáme, na hlídače zavoláme. Hlídači!“ Hlídač (učitelka nebo žák) se probudí a chytá vrabce, kteří mu vyzobali semínka ze záhonu. Koho chytí, ten jí pomáhá chytat.

- 1) Návnada: Děti mají zavřené oči, já je obcházím s velkým dřevěným vajíčkem a každému ho na chvíli položí do dlaně. Co to bylo? Jaké to bylo? Komu to asi patří? Rozhovory o tom, jaký rozdíl je mezi tímto a skutečným vejcem. Komu asi patří?
- 2) Komunitní kruh: Já o ptákovi vím, že ...(vejce, zrní, peří, dvě nohy, křídla apod.)
Překvapilo mne, že se děti stále opakovaly, některé dokonce řekly, že nic neví. Přisuzovala jsem to tomu, že je to jedna z prvních aktivit, kdy po nich jako po jednotlivcích chci nějakou odpověď. Samozřejmě měly možnost poslat vejce dál a neodpovídat, ale když vejce tímto způsobem míjelo páté dítě v kruhu, o kterém jsme věděla, že něco ví a dokáže mi to samo říct, začala jsem je povzbuzovat otázkami: Má pták nos, ruce, vlasy? Plave pod vodou? Mluví? Apod. A náš komunitní kruh začal fungovat.
- 3) Improvizace na hudbu doladěná slovem učitelky – „Vylíhnutí z vajíčka“
- 4) Ptačí zvuky: a) dělají je děti, b) poslech z nahrávek
- 5) Pohyb ptáků – skoky, létání – rychlé, pomalé, chůze apod.

- 6) Boční vedení – let různým prostředím (pták letí na strom, na skálu, přes řeku apod.). Štronzo – co vidí?
- 7) Já znám velice zvláštního ptáka, ptáka Klabizňáka. Víte, jak vypadal? Četba první dvojstránky z knihy, poté ukázka ilustrací.
- 8) Pták Klabizňák – Jakou měl hlavu, tělo, ocas? Kresba obyčejnou tužkou na papír.

Lekce 2. – Nechci být sám

Při ranních hrách si prohlížíme ptáka Klabizňáka. Je to vrabec, vrána či páv? Známe tyto ptáky? Najdeme si o nich něco v encyklopedii.

Nejméně děti znaly páva. Tak jsme se mu nejvíce věnovali.

Pohybové aktivity s barevným pírkiem – foukání, vyhazování, šimrání po těle, chůze s pírkiem na hlavě, na ruce, na zádech, běh mezi pírkiem, přeskokování.

- 1) Dělení do skupin podle barev peříčka, pohyb jedné skupiny dle zadané barvy (více místa, více možností si pohrát s pírkiem).
- 2) Komunitní kruh: Co víme o peří? Otázky, nové informace (husí brk na psaní, výplň do peřin a polštářů, bund a spacáků, teplo), pozorování lupou.
- 3) Pohybová improvizace podle zadání: Koudel žoužel ptačí trus, proměnit se ve vrabce zkus (skoky), ve vránu zkus (létání), v páva zkus (pyšná pomalá chůze).
- 4) Klabizňák měl od každého trochu. A proto nejprve letěl k vrabcům. Četba z knihy, kdy ho vrabci, pak vrány i pávi odhánějí.
Při četbě jsem zdůraznila výkřiky daných ptáků. Vždy jsem je s přiměřeným hlasovým zabarvením několikrát zopakovala, aby to evokovalo opravdové ptáky.
- 5) Komunitní kruh: Jak bylo Klabizňákovi? Zažil jsi někdy podobný pocit, podobnou situaci? Rozhovory o kamarádství, jak se k sobě děti chovají při hrách. Jak se chovají k sobě děti, kteří se neznají? Proč se mi někdo líbí a jiný ne?
Narazili jsme na některé situace z ranních her, kdy někdo vyhazoval druhého ze hry, bral mu hračky apod. Také se děti shodly na tom, že si raději hrají s někým, koho znají.

- 6) Vnitřní hlasy: Na co Klabizňák myslel? Co ho napadalo, když seděl sám na stromě – viz obrázek z knihy. Proč tomu tak bylo, si povíme zase příště, ale teď rozveselíme ptáka Klabizňáka tím, že mu nalepíme peří na tělíčko (hnědé natrhané papíry).

Lekce 3. – Vypadáš jinak!

Výtvarné činnosti: Malujeme černou temperou hlavu Klabizňáka, lepíme zobák z barevného papíru a oči, popřípadě barevná pírka na paví ocas. Tyto výtvarné aktivity se dělají v průběhu celého projektu, záleží na aktivitě a potřebách dětí. Některé mají hotovo rychle, jiné potřebují více času i klidu, některé je třeba trochu povzbudit a namotivovat („Tomu tvému Klabizňákovi je zima, dnes je venku velký mráz. A čím bude zobat zrní? A jak si bude namlouvat samičku, když nemá nádherný ocas?“)

Pohybové hry „S vajíčkem“: Hrajeme si s měkkými míčky, zkusíme je nosit pod bradou, rukou, mezi nohama, kotníky, přendávat z jedné ruky do druhé, opatrně vyhazovat, kutálet, zahřívát apod.

„Hod do hnízda“ – naše vajíčka jsou našťastí odolná, proto je můžeme zkusit hodit do hnízda (proutěný koš).

- 1) Zvukový záznam - hlasy ptáků: Na zemi jsou obrázky různých druhů ptáků - sova, vrabec, vrána, čáp, holub, páv (hlasové cvičení dle paní Vostárkové), kukačka. Jaké zvuky vydávají? Zkusíme vše společně. Na jedno tlesknutí oživíme ptáky hlasem (zapnutí nahrávky), na dvě tlesknutí utichneme (vypnutí nahrávky).
- 2) Hra „Najdi svého druha po zvuku“ – dětem pošeptám jeden druh ptáka (každý pták se tu vyskytuje dvakrát až třikrát, záleží na počtu dětí). Na povel vydávají daný zvuk a zároveň musejí poslouchat a najít svou ptačí skupinu. Samozřejmě si některé děti (ze sedmnácti asi pět) nepamatovaly, co jsem jim pošeptala. Tak jsem si rychle něco vymyslela a pošeptala to znovu. Hru jsme zopakovali dvakrát, pro zjednodušení jsem podruhé vynechala páva. Děti si při druhém opakování hned pamatovaly zadaného ptáčka, našly se rychleji, nepotřebovaly ani mluvit. Občas některé potřebovalo

pomocť s vydáváním zvuku, protože jej nebylo slyšet, ale každý našel svou skupinu.

3) Zvuk ptáka Klabizňáka – Jaký asi vydával on zvuk? Jako páv, vrána či vrabec?

4) Vnitřní myšlenky – připomenutí situace, kdy pták Klabizňák sedí smutný na stromě, protože ho nikdo nechce přijmout mezi sebe. Každé dítě se stane Klabizňákem, najde si místo, kde bude sám. Koho se dotknu, může říct, co ptáčka napadalo?

Děti si vzpomněly na slova, která říkali Klabizňákovi pávi (Co tu chceš, ty jedna vráno?), vrabci (Leť si mezi pávy a neujídej!) i vrány (Hrrr - na toho vrabce!). Při vnitřních myšlenkách nejčastěji uváděly, že je jim smutno po mamince a kamarádech.

Teď chvílku počkej, ptáku Klabizňáku, já ti někoho přivedu, kdo ti možná poradí.

5) Učitel v roli sovy (s maňáskem sovy) se Klabizňáka (dětí) ptá, co ho trápí. Pak mu radí, že se musí změnit. Musí se sám rozhodnout, kým bude, zda vrabcem, vránou či pávem. Sova odlétá.

6) Postojová osa: Tak co, ptáku Klabizňáku, kým bys chtěl být a proč? Postavíš se k barevnému pírků (páv), k velkému zobáku (vrána) či k hnědému papíru (vrabec)?

Ve třídě bylo sedmnáct dětí, tři se daly k vránám z důvodů černé barvy a velkého zobáku, šest holčiček se přidalo k pávům pro jejich krásné peří a barevný ocas, většina chtěla být vrabcem, protože je roztomilý, malý, má hezké jméno a vesele si pípá.

7) Reflexe: Jak se asi rozhodl pták Klabizňák? A jak jsme my zatím spokojeni s rozhodnutím? Věděli jsme hned, kým chceme být?

Už podle předchozí aktivity bylo vidět, že děti s výběrem neměly problémy. Jasně u nich rozhoduje vzhled. Jak se ale v knize dočteme, Klabizňák podle krásného ocasu šel také poprvé k pávům. Aby si více uvědomily rozdílné vlastnosti daných ptáků, četla jsme si při odpoledním odpočinku knihu od Hedy Průchové a Aleny Ladové „Ptačí pohádka“, kde datel obchází všechny možné ptáky a zjišťuje, proč on je smutně černý a má jen červenou čepičku. A v příští lekci si to vyzkoušíme.

Lekce 4. – Jaký chci být?

Výtvarná činnost: Dodělání nakresleného ptáka Klabizňáka – výstava obrazů ptáka Klabizňáka.

Pohybové aktivity: Jak létají ptáci? V hejnu. V zástupu. „Do věčka“. Podíváme se na obrázky z encyklopedie, co je to zástup, hejno, „věčko“. Zkoušíme to nejdříve ve trojicích, podle zdatnosti spojíme dvě trojice, ale můžeme zůstat u *nejjednodušší varianty – dvojice se pohybují vedle sebe, či za sebou.*

Z časových důvodů jsem tuto činnost zjednodušila, zkoušeli jsme si jen létání (běhání) za vedoucím dítětem v zástupu a létání v hejnu. Dobře to fungovalo.

- 1) Komunitní kruh: Připomenutí příběhu – vyprávění po kruhu pomocí ilustrací z knihy. Mluví ten, kdo má v ruce sovu (loutka z minulé lekce). *Loutka sovy v rukou dětí a ilustrace z knihy dětem při vyprávění byly velkou oporou. Každý řekl jednu větu, která docela logicky navazovala na tu předcházející.*
- 2) Báseň o ptáku Klabizňákovi.
- 3) Četba o tom, co mu radila sova a měsíc, ukázka ilustrací.
- 4) Komunitní kruh: Co tím mysleli? Co musel Klabizňák udělat?
- 5) Pohybová improvizace v roli páva: Klabizňák se rozhodl proměnit se v páva. *Koudel žoužel ptačí trus, proměnit se v páva zkus!* Chodíme jako pávi, vzdycháme „Ach, to jsme krásní, och, to jsme nádherní, uch, to naše barevné peří!“
- 6) Krátká reflexe: Bavilo vás to? Jak jste si připadali? *Tato akce byla pro děti zábavná, jen když jsem řekla, jestli by je to bavilo dělat celý den, většina z nich říkala, že ne.*
- 7) Zvukový záznam: Pak zkusil být vránou. Jak to vypadalo, si můžeme poslechnout z nahrávky. Učitelka zvukově a slovně přehrává vránu, která útočí na zajíčky. Děti mají zavřené oči nebo sedí zády k učitelce.
- 8) Reflexe: Jaké jste měli pocity? Kým byste v této ukázkce chtěli raději být? Vránou, zajíčkem? A proč? *Z vrány měly děti strach, zaslechly totiž i zoufalé hlasy králíčků a myší, na které útočila. Vše vytvářela učitelka svým hlasem, tak mohla reagovat na reakce dětí a svůj „herecký“ projev situaci přizpůsobit. Někdo chtěl být vránou, někdo ničím.*

- 9) Pohybová hra „Vrabcem a hlídač“: Pak si vyzkoušel být vrabcem. Ti žijí v hejnech, uzobávají člověku zrní a odletí, když se vzbudí.
- 10) Škála postojů: Ke komu se přidal pták Klabizňák teď, když už si to všechno vyzkoušel? Opět ve třídě je na jedné straně pířko páva, uprostřed zobák vrány, na druhé straně hnědý papír jako peří vrabců.
Paví peří, bohužel, zase nezklamalo. Ve třídě bylo 16 dětí – pět dívek stále chtělo být pávem, protože „má přeci to krásné a barevné peří“, víc neřešily. Čtyři děti se přiklonily k vráně opět pro velký zobák, ale vyhovovalo jim také, že z nich má někdo strach. Jedno z nich si to ale při naší debatě rozmyslelo a přidalo se k vrabcům. Tam bylo dětí nejvíc, osm, a důvodem bylo, že kromě roztomilosti rády zobají kukuřici a zrníčka. Pak jsem dovyprávěla, kam se ztratil Klabizňák.
- 11) Reflexe: Co vás bavilo? Bylo vám něco nepříjemné? Rozhodli jste stejně jako v minulé lekci?
Na závěr jsem dětem půjčila knihu o ptáku Klabizňákovi, aby si ji celou prohlédly. Na hraní dostaly i loutku sovy a plyšového zajíčka.

Závěrečné zhodnocení:

Tato třída se se mnou a s mým přístupem a prvky dramatické výchovy setkala poprvé. Cítila jsem, že bychom já i děti potřebovaly na seznámení více času, zvláště na část, která se týká uchopení pravidel. Některé lekce se nám trochu protáhly právě díky organizaci a vysvětlování zadaných činností (např. vytvoření kruhu tak, abychom na sebe všichni viděli, aby se každý vešel). S přibývajícím zkušenostmi a nabýváním jistoty a bezpečí se děti aktivně do her a cvičení zapojovaly (první lekci seděly tři děti a kromě pohybových her se ničeho nechtěly účastnit, v posledních lekcích se mnou pracovaly všechny děti). Postava ptáka Klabizňáka se jim líbila, zaujalo je jeho jméno i vzhled. Jedna maminka za mnou se svou dcerou přišla, že prý dětem vyprávím o nějakém Klabizňákovi. Je to tak? Opravdu si to Ája nevymyslela?

Velice mne potěšilo, že ke konci tohoto projektu děti dokázaly více mluvit a jednat samostatně bez ohledu na to, co řekne jejich kamarád či kamarádka. Také jsem měla obavy, že je ptačí téma omrzí, ale naštěstí je toho tolik, co jsme o

světě ptáků nevěděli, že jakákoli nová informace, nová situace z příběhu děti naprosto vtáhla.

Trochu mne překvapil konec, ale paví peří je paví peří. Mým hlavním cílem nebylo, aby se všechny děti rozhodly jako Klabizňák, ale čekala jsem, že si trochu uvědomí, jaké to je být pyšný nebo nahánět ostatním strach. Snad se tak stalo, ale ono se v životě může ve zdravé míře hodit to i to.

Pro příště si uvědomuji, že kdybych si jako hlavní téma zvolila špatné a dobré povahové vlastnosti, jednu lekci bych navíc věnovala každé konkrétní vlastnosti daného ptáka, pokusila se je převést do světa lidí (pýchu bych dokreslila nějakou další pohádkou, např. Pyšná princezna, O pyšné noční košilce od J. Čapka).

Další činnosti vycházející z tématu

Práce s grafickými listy:

- Do jakého hnízda poletí který pták se svým vajíčkem? Spoj vejce, hnízda a ptáky stejné velikosti (viz příloha).
- Spoj stejné siluety letících ptáků (viz příloha).

Pohybová cvičení:

- „Ptačí hnízda“ - s barevnými kroužky. Každý pták má své hnízdo. Kukačka však ne a čeká, kdy nějaký pták své hnízdo opustí. Hraje-li hudba, ptáci létají a shánějí potravu. Nehraje-li, musí si rychle najít nějaké hnízdo, ale pozor, musejí tam být dřív, než kukačka. Dítě, na které nezbylo hnízdo, se stává pro další hru kukačkou.
- „Hnízdo z těla“ - udělej ze svého těla hnízdo pro malého ptáčka, pro většího (spojí se dvě až tři děti), pro největšího (celá třída).
- „Tahání žížaly“ – přetahování lanem
- „Ptačí nálet“ – děti sedí v kroužku, jedno je uprostřed. Všichni představují různé druhy ptáků (např. vrabec, vrána, kos). Dítě uprostřed říká, že si místo vymění vrabci. Všichni vrabci si musí přesehnout na jiné místo a dítě uprostřed někomu zabírá místo. Ten, kdo zůstal bez místa, se stává

vyvolávačem uprostřed. Může se také místo jednoho druhu ptáka použít „Ptačí nálet!“ Na to si musí předsednout všichni ptáci.

3. 5. Na moři

Divadelní projekt Na moři se realizoval v roce 2010 a opětovně na jaře v roce 2016. Všechny následující záznamy se týkají projektu z roku 2016, ale vycházejí z původního plánu. Protože se mi tento rok sešlo v zájmovém dramatickém kroužku 17 dětí, mnoho aktivit jsem musela pozměnit, některé vynechat a nahradit. V této skupině se také objevilo mnoho samostatně tvořících individualistů, proto jsem nejvíce využívala skupinové improvizace a bočního vedení při pantomimicko-pohybových hrách, ale také četby z knihy, která naštěstí dětí často pohltila a udržela si jejich pozornost. Uvědomuji si, že sedmnáct dětí je v podstatě stejný počet jako v běžné třídě mateřské školy, ale v lednu se mi do „dramaťáku“ dohlásili ještě dva chlapci a já je nedokázala odmítnout. Zvláště, když důvodem byla lepší socializace ve skupině stejně starých dětí (osobní přání a vysvětlení jejich rodičů). Napadlo mne skupinu rozdělit na dvě menší party, ale pak by mnou stanovené cíle na začátku roku (vytvořit z dětí v dané skupině partnery spolupracující a vzájemně se respektující) pomalu postrádaly svůj smysl, protože by se opět začínalo od začátku a v jiné sestavě. Z praxe vím, že jsme se nikdy v dramatickém kroužku nesešli všichni, tak jsem naší početné skupině vyšla vstříc s velkým uvědoměním, že pokud se nás sejde tolik, mnoho aktivit musím přizpůsobit, změnit či zcela vynechat a nahradit již osvědčenými hrami. To se také, jak jsem se již zmínila, stalo.

Plně jsem při práci využívala celou knihu V. Čtvrťka *Podivuhodné vyprávění bývalého piráta Kolíska*. Každou lekci doprovázela četba a ukázka obrázků z tohoto díla a mnoho aktivit dramatické výchovy. V závěru jsme opět pozvali rodiče na „divadelní ukázkou z práce“, která ale tentokrát neobsahovala celý příběh, ale jen některé aktivity (znázornění prostředí živým obrazem, etudy na téma „Jak získat utopenou knihu?“, námořní bitevní stroj – pohyb, pantomima, zvuk).

Námět: *Podivuhodné vyprávění bývalého kapitána Kolíska*

Témata: Proč je důležité naučit se číst? Jaké nás baví knihy? Co se může stát na moři? Co dokáže naše fantazie - musí být polštář vždy jen polštářem?

Cíle osobnostně – sociální: Rozvíjíme spolupráci ve dvojicích i ve větší skupině. Vnímáme své spolužáky, nasloucháme si. Umíme se vyjádřit vyprávěním i pohybem. Procvičujeme smyslové vnímání.

Cíle pedagogické: Seznámíme se s knihou Václava Čtvrťka. Uvědomíme si, jak je zábavné a dobré naučit se číst a prohlížet si knihy. Zkusíme poznat nějaká písmena a napsat své jméno. Dělíme slova na slabiky. Procvičujeme začáteční písmena slov. Dozvíme se více o mořském prostředí a světě námořníků a pirátů.

Cíle dramatické: Ztvárníme pohybem, gestem i slovem zlou postavu (pirát), mořské prostředí. Animujeme, ožívujeme obyčejné předměty, proměníme je v něco, co nám připomínají. Rozvíjíme představivost a fantazii. Vytvoříme skupinový živý obraz.

Skupina: cca 15 dětí ve věku 5 – 7 let

Čas: 10 lekcí o délce 45 minut (dramatický kroužek Divadlení)

Metody a techniky: Pohybové hry, práce se zástupným předmětem - animace předmětu, živé obrazy, pantomimické hry, rytmické hry, zastavený pohyb, ozvučené prostředí, zrcadlení, škála postojů, asociace.

Strategie vedení: Předčítání, vyprávění, zadávání instrukcí, pravidla, boční vedení, učitel v roli, odpočítávání, shrnování.

Pomůcky: Kniha V. Čtvrťka, jednoduchý kostýmní prvek na piráty (vesty, šátky, čepice), židle, lano, obruče, polštář, papír, fixy, tyč na vlajku, špejle, papíry a nůžky na výrobu plošné loutky postavy Kolíska, strachový pytel, velký kus modré látky, papírová lodička, plyšový papoušek, námořnická čepice.

Lekce 1. - Knihy

- 1) Pohybová hra se záchranou – honička, při které se děti mohou zachránit, když si sednou do dřepu a řeknou slovo od písmene C, K, B apod.
- 2) Návnada: Deník Josefa Kolíska, bývalého piráta. Děti si ho posílají po kruhu, prohlíží, přemýšlí, komu asi patří.
- 3) Četba z deníku (text z knihy ze strany 5).
- 4) Komunitní kruh: Popřemýšlejte, jaké znáte knihy, jaké rady posloucháte a vracíte se k nim s rodiči. Kde knihy můžeme sehnat?

- 5) Sochy – hra „Na knihovnu“ – lektorka je návštěvník knihovny, děti se změni v nějakou svou oblíbenou knihu, v postavu z té knihy či cokoli, co je napadne. Lektorka je obchází, půjčuje si je, říká své představy, děti je upřesňují.
Vypůjčila jsem knihu Vinettou, Špalíček od Hrubína, Asterixe a Obelixe, Spidermana, Město Kocourkov, Harryho Pottera, Pipi Dlouhou Punčochu a Co musí znát předškolák (bylo to v období před zápisem do ZŠ).
- 6) Četba z knihy o tom, že Josef nerad chodil do školy a už vůbec ho nebavilo učit se číst (s. 6).
- 7) Živé rozehrané obrazy: Které předměty nebo co je zábavné na škole? Co by nás bavilo víc, než se učit číst?
Děti pracovaly ve dvou či třech ve skupině. Jedna skupinka předvedla školní oběd, druhá se prala o školní přestávce, třetí zlobila učitelku při hodině.
- 8) Živé obrazy obsahující více postav a znázorňující nějakou situaci, jsou pro předškoláky náročné. Je potřeba, aby učitelka spolupracovala, radila skupině, a aby se to nesnažila dotáhnout do dokonalosti. Může se stát i jednou z postav. Jen musí počítat, že má tři skupiny, a že jí v tu ránu bude potřebovat nějaká další. A také si musí dát pozor, aby toho děti nezneužívaly a nenechávaly řešení jen na ní.
- 9) Četba o knihkupci Rotreklovi a jeho prosbě (s. 7).
- 10) Komunitní kruh: Co mi dá kupec, až mu přinesu tu čokoládu, pro kterou mne poslal?
- 11) Četba o darování knihy (s. 8).
- 12) Kresba podle vyprávění: Nakresli, co viděl malý Josef při listování knihou.
Tuto aktivitu jsem z nedostatku času nahradila slovním popisem ilustrace. Děti se střídaly po kruhu, každý řekl jednu větu.

Lekce 2. - Piráti

- 1) Pohybová hra „Pirátská honička“ – honící pirát se drží např. za oko, chytá ostatní dotykem. Chycený se drží za místo, kde se ho honič dotkl a chytá.
- 2) Četba o tom, jak Josef jde spát a knihu hodí pod postel. (s. 10).

- 3) Pantomima: Kdo v té chvíli okolo postele Josefa stál? Sochy u postele (dvě židličky).
Děti se proměnily v různá mořská zvířata, ale i v námořníky a piráty.
- 4) Komunitní kruh: Já o pirátovi vím, že ...(mluví ten, kdo má v ruce pirátskou bambitku).
- 5) Co dělají piráti nejraději – skupinová pantomima. Kradou, spí, jedí a pijí, střílí, plavou, hledají poklady na ostrově apod.
- 6) Piráti se představují: Děti využívají převleků, vymýšlí si každé své jméno a co je jeho nejoblíbenější činnost.
Tato aktivita zabrala hodně času, děti si zkoušely všelijaké převleky (šátky, čepice, vestičky, kravaty, košile) a moc je to bavilo. Objevil se pirát Jack Sparow, Krvavá Jim, Hadostín, Furno, Krvavé oko, Kočičí srdce, Černá Puška, Puňťa, Matlinka, Krvavá bomba, Hák, Krvavý Pirát.
- 7) Ukázka ilustrace na straně 11.

Lekce 3. – Utopená kniha

- 1) Připomenutí příběhu pomocí krátkých etud. Zkusíme si připomenout něco z knihy, jako bychom byli rozpořhybované ilustrace. Děti si mohou knihu prohlédnout. Práce ve dvojicích, všichni hrají najednou (Např. Rotrekl posílá Josefa pro čokoládu.) Jedno dítě je Josef, druhý Rotrekl – improvizovaný dialog.
- 2) Vnitřní hlasy Josefa, když se tam objevili piráti.
- 3) Hra s předmětem: Po kruhu si posíláme nejprve stuhu, krabici, pak pruhořovaný polštář a zkoušíme vymyslet, v co všechno by se to mohlo proměnit.
Zkusili jsme to jen s polštářem. Protože tuto aktivitu jsme dělali poprvé, trvalo delší dobu, než děti pochopily, co po nich chci. Zpočátku viděly v polštáři stále polštář (polštářová bitva, peru se s polštářem apod.). Postupně se začal proměňovat v míč, deštník, létací balon, ptáka, čepici, počítač, knihu, ve štít, dokonce se stal i mladším sourozencem. Hra děti nadchla, mám v plánu ji zapojovat častěji s jinými předměty. V každé další lekci si uděláme rychlé kolečko: Proměň v něco jiného např. pravítko.

- 4) Josefův pokoj – sochy: Jak to vypadalo v Josefově pokoji? Zkuste ze sebe udělat nějakou věc, kterou měl Josef v pokoji. Poslouchejte a vnímejte, v co se proměňují ostatní, ať se neopakujete.
Děti jdou s proměnou do prostoru postupně, v průběhu aktivity jim radím, aby vnímaly, kde už stojí postel a co obvykle bývá u postele. Kde je stůl, neměla by chybět židle apod. Připomínám, že Josef by osmiletý kluk, chodil do školy a nebavilo ho čtení.
- 5) Moře – proměna prostředí, rozpohybování. Četba o proměně Josefova pokoje v moře (s. 14). Až řeknu kouzelné zaklínadlo, zkuste se vy, jako předměty v Josefově pokojíku, proměnit v něco, co by se mohlo objevit na moři. Až tlesknu, moře a vše v něm se pohybuje. Až tlesknu podruhé, moře je pouze nakreslené.
- 6) Josef pluje na moři s třinácti strašlivými piráty. Co bude dál? To se dozvíme zase za týden.

Lekce 4. – V podpalubí

- 1) Pohybová hra: „Na žraloka“ – každý má svůj ostrov (obruč), jeden je žralok, ostatní námořníci plovoucí v moři. Objeví-li se žralok, musí každý námořník utéct na ostrov. Jeden ostrov chybí – ten, na koho nezbyl, se stává žralokem.
- 2) Hra s předmětem – v co se může proměnit obruč?
Po předešlé improvizaci s polštářem tato aktivita fungovala mnohem lépe, nápady dětí byly někdy až neuvěřitelně originální. Přestože jsme se dnes sešli v plném počtu – sedmnáct dětí, obruč se posílala dvakrát dokola z důvodu potřeby dětí - předvést svůj nápad. Obruč se změnila ve volant, v klobouk, ve svatozář, v zrcadlo, v obraz, v okno, v botu, v laso, v míč, v talíř, v tajemnou díru, v králičí noru, v hlaveň děla, v káču.
- 3) Společná stavba lodě ze židlí a kreslení vlajky - každý udělá pouze jednu čáru, kolečko apod., ale celá vlajka by měla tvořit celek.
- 4) Plavba na lodi, četba, co se stalo s knihou (s. 15).
- 5) Komunitní kruh: Proč to ten papoušek zavolaal?
Děti vymyslely, že už se piráti nemají kam vrátit a že se papoušek mohl s knihou utopit.
- 6) Četba z deníku Josefa Kolíska, o jeho zavření do podpalubí (s. 16 – 17).

7) Pocity ve tmě: V kotci pod palubou byla tma a ticho. Všichni jsou schováni pod velkým černým hadrem (strachový pytel) a sami pro sebe si říkají pocity, jaké z toho mají. Pokud nám je chce někdo sdělit nahlas, může. *Všech sedmnáct dětí se do strachového tunelu nevešlo. Rozdělila jsem skupinu na chlapce (10) a dívky (7), a každá tato skupina si do tmavého tunelu vlezla zvlášť. Výhodou bylo i vzájemné naslouchání pocitů Josefa v podpalubí ostatními „neuvězněnými“ dětmi. Kromě dvou dětí promluvily všechny – Mám hlad, strach, smrdí to tu, nemám tu svou pohodlnou postel, stýská se mi po mámě, mám mořskou nemoc, budu zvracet, je tu tma, mám žízeň. Když děti vylezly, tvrdily, že podobné pocity opravdu ve strachovém tunelu prožívaly.*

V tuto chvíli jsem dnešní lekci z časových důvodů musela ukončit (následoval úklid lodě – židlí), ale i přes velký počet přítomných dětí a nedokončení naplánovaných činností, jsem byla velice spokojena a tuším, že i děti se do příběhu více ponořily. Další činnosti se přesunuly do následující lekce. Jedná se o hmatovou hru, četbu a zvukový záznam.

Lekce 5. – Žvandra

- 1) Hra „Sousoší“ – jeden si stoupne do kruhu, v něco se promění a řekne: „Jsem sloup“. Hráč, který má nápad, jde k němu a vytvoří smysluplné sousoší „Jsem vlajka na sloupu“. Pak začíná další jiný hráč.
- 2) Stavba lodě z našich těl – postupně se děti promění v nějaký důležitý předmět na pirátském korábu. Dbáme na to, aby na sebe navazovaly a vnímaly se.
- 3) Tma - hmatová hra: Co je možné ve tmě najít? Co viděl Josef Kolísko v temném podpalubí? Pod látkou jsou schované předměty, každé dítě postupně jeden nahmatá, popíše ho, nakonec i pojmenuje.
- 4) Animace předmětu – každý si vytáhne jeden předmět z pod látky a zkusí s ním ve skupinové improvizaci rozehrát pantomima jako se zástupným předmětem (z boty se stane miska na polévku apod.). Kdo chce, může nám to předvést.
- 5) Četba o tom, co Josef zaslechl v podpalubí. Zatím se nezmiňuji o Žvandrovi (s. 19).

- 6) Zvukový záznam: Co ve skutečnosti je slyšet, když se mele páté přes deváté, si teď vyzkoušíme. Děti najednou říkají, co je napadne. Reagují na pomyslné otevření palubního poklopu učitelkou. Děti se střídají i v roli učitelky (po dvojicích), aby si samy poslechlly, co Josef slyšel.
- 7) Hra Tichá pošta: Co nakonec zaslechl Josef v podpalubí, si pošleme tichou poštou. Mělo by vyjít „Žvandra“. Pokud ne, zkusíme to znovu.
- 8) Asociace – když se řekne Žvandra, napadne mě...je možné udělat jen zvuk, či pohyb, gesto.
- 9) Co nebo kdo to opravdu byl, se dočteme příště.

Lekce 6. – Velrybí hostina

- 1) Pohybová hra: „Velryba, harpuna, pirát“ – obdoba hry „Jehla, nit, uzel“. První dítě je velryba, druhé harpuna, třetí pirát. Tato trojice se honí mezi dětmi, které tvoří mořské prostředí, ale harpuna ani pirát nesmí ztratit velrybu.
- 2) Četba o slzách, našťvaných pirátech a lodním koši (s. 20 – 23).
- 3) Pohybová hra „V lodním koši“ – proutěný koš představuje lodní koš na lodi. Učitelka s ním naklání na stranu a děti se naklánějí stejným směrem, jakoby ony cestovaly v tom koši.
- 4) Pohybová hra „Lov velryby“ – velrybu představuje pruhovaný polštář, děti mají v ruce stuhy s kroužkem na jednom konci a snaží se velrybu zasáhnout – hod na cíl.
- 5) Jídlo z velryby: Co bys z velryby uvařil? Co máš nejraději? Přines to hlavnímu pirátovi, kterého představuje učitelka.
Děti vymýšlí různá jídla, např. velrybí řízek, velrybí guláš, palačinky s velrybou, velryba s čokoládou, velrybí polévka apod.
- 6) Četba o dlouhém pobytu Josefa Kolíska na lodi (s. 26 – 30).
Tato lekce se konala venku – důvod bylo krásné jarní počasí a potřeba více volného prostoru, protože jsme se sešli opět v plném počtu (17 dětí). Samozřejmě, že jsem počítala s rušivými prvky venkovního prostředí, ale za možnost volnějšího pohybu ve větším prostoru to stálo. Děti byly k mému podivu vcelku soustředěné, při pohybových aktivitách vydaly velké množství „přebytečné“ energie, o to víc byly pozorné při četbě a vyprávění. Dramatickou lekci venku mohu jen doporučit!

Lekce 7. – Třicetiletá bouře

- 1) Dopis rodičům, skupinové „psaní“ – Kdyby uměl Josef psát, co by napsal domů. Všechny děti sedí, kdo chce začít psát, postaví se a říká. Pak si sedne a pokračuje další. Vnímejte toho, kdo je před vámi, ať Josefův dopis má smysl. Navazujte na sebe. Vzpomeňte si, když jste psaly dopisy ze školy v přírodě.

Tato aktivita byla vynechána ze dvou důvodů: Plný počet přítomných dětí (17) a jejich potřeba většího pohybu bez plného soustředění. Ale určitě bych tuto aktivitu využila - možná později či s jinou skupinou.

- 2) Pohybová hra: *Mezi vlnami* – děti podbíhají pod točícím lanem.

Na pomoc při držení druhého konce lana jsem si vzala jedno z dětí, které jsme po chvíli vystřídala.

- 3) Četba o bouři (s. 30).

- 4) Bouře – pohyb s velkou modrou látkou (nebo padákem), které se všechny děti drží. Na látce je papírová loď, která nesmí mořskou hladinu opustit. Pohyb děti doplňují zvukem, hlasem a graduji vše podle zadání lektorky (stupnice 1 – 10).

Vše jsem vedla podle číselné stupnice 1 – 10. Pak jsem to zkusila i podle zvyšování a snižování jakési pomyslné hranice vymežující pomocí tyče.

Tuto metodu již děti znají z předcházející práce a nemají s tím problém.

Jen občas se stane, že se někdo na mne nedívá, ale našťěstí pozoruje alespoň své spolužáky. Důležité pro větší soustředěnost dětí je nechat jim čas i na „vyřádní“ a porušování pravidel (vyhodit loď mimo moře, třepat padákem či látkou co nejdéle apod.).

- 5) Četba o třicetileté bouři a velké vlně, na které loď uvízla (s. 31 – 32).

- 6) Komunitní kruh: Co jako posádka uděláme? Zavoláme Žvandru?

Děti se nemohly dohodnout, hádaly se, tak jsem zvolila metodu postojové osy. K oknu jdou děti, které nechtějí zavolat Žvandru, ke dveřím ty, které ho zavolají. Kupodivu se rázem sjednotily – všechny byly pro Žvandru zavolat!

Učitel v roli Žvandy (pirátská šátek na hlavě) nejprve mele, komolí slova a pak začne zpívat jazykolamy – zaříkávadla proti bouři. Piráti to po něm opakují.

Použila jsem jazykolamy z knihy J. Žáčka. Jeden jsem upravila a udělala z něj zaříkadlo pro uklidnění bouře.

*„Na vlnu nalej plno oleje, popleto, vlna ti světlo nezalije a bude to!
Nenamele-ti vlna, namele-ti Emil!“*

- 7) Četba o klidném moři a Žvandrově tajemství (s. 37 – 39).
- 8) Komunitní kruh: Co teď? Jak se naučíme číst? Má někdo nějaký nápad? Promyslete si to a příště uvidíme, co bude dál.

Lekce 8. – Papoušek

- 1) Pohybová hra – „Země, voda“ (nebo „Z vody, do vody“): Děti stojí za lanem položeným na zemi. Tam je země. Řekne-li učitelka voda, musí přeskočit lano do pomyslného moře. Učitelka povely mění, opakuje, těžší varianta je, když se sama přidá a úmyslně to kazí.
- 2) Komunitní kruh – Připomenutí děje z minulé lekce při čtení z knihy.
- 3) Četba – Co napadalo Josefa? (s. 40 - 42).
- 4) Etudy po skupinkách: Kde vzít knihu?
Děti tvořily po třech, čtyřech dětech ve skupině. Napadalo je knihu vylovit prutem na ryby, pomocí ponorky, obléknout se do skafandru a potopit se, dojet si pro ni na nějaký ostrov, zavolat papouška. I z této aktivity je možné čerpat při závěrečné ukázkové hodině, ale je dobré nápady dětí více rozehrát, přidat rekvizity apod.
- 5) Učitelka v roli papouška (loutka papouška) řekne dětem – Josefovi, že vidí, jak jsou smutné a jestli jim může nějak pomoci. Také jim prozradí, že je papoušek z knihy a moc rád by se tam zase vrátil. Také, že umí říkat jen věty, která ho někdo naučí, a že přiletí za chvíli, jestli Josefa něco nenapadlo.
- 6) Komunitní kruh: Co teď? Má někdo nějaký nápad, jak papouška využít?
- 7) Hra „Na papouška“ – dvojice, jeden učí druhého slova, věty, můžou se přidat i pohyby, výrazy v obličejí (obdoba hry Zrcadla). Všichni pracují najednou. Také během papouškování vymýšlejí, co naučí papouška z knížky.
- 8) Učitelka v roli papouška se učí vymyšlenou větu, kterou má vyřídít knihkupci Rotreklovi.

- 9) Sochy „Prostředí“: Papoušek letěl nad mořem, nad africkou džunglí, nad městem, nad pouští apod. Co viděl?
Děti na cinknutí se promění v něco, co patří do zadaného prostředí.
- 10) Četba o čekání na papouška (s. 47).

Lekce 9. – Čtení, psaní

- 1) Pohybová hra – chůze, běh podle rytmu bubínku – štronzo – udělejte ze svého těla písmeno A, V, C. Písmenka dětem ukazují také v psané formě.
- 2) Návada: Jak a kde se naučí Josef Kolíska číst? Děti si ve skupinách prohlížejí slabikáře (Školní slabikář, Ferdův slabikář - O. Sekora, Šmalcovu abecedu - Baobab). Co je to za knihy? Poznává někdo některé písmeno?
- 3) Četba o přinesení knihy papouškem a Josefově smutku, že neumí číst (s. 49 – 50).
- 4) Učitel v roli Josefa Kolíska. Kolíska je smutný. My máme tu možnost ho rozveselit, poradit mu, co by měl dělat. Za chvíli sem k nám Josef přijde. Poznává ho podle námořnické čepice. Zkuste mu poradit a pomoci. Naučíme ho nějaké písmeno?
Po té, co učitelka v roli Kolíska přijde, společně si všichni prohlížíme slabikáře, hledáme známá písmena a jejich podoby ve věcech ve třídě, zkusíme se všichni podepsat, děti učí Kolíska číst...a jde to rychle!
- 5) Četba z knihy (s. 51 – 57).
- 6) Slovní hra „Na mořské obludy“ – jeden jde za dveře, představuje Josefa. Děti si dohodnou nějakého mořského živočicha, který možná existuje, možná jen v pohádkách. Josef přijde, ptá se s tleskáním na každou slabiku: „Jaká mořská příšera vynoří se z jezera?“ Děti odpovídají tak, že si vybrané slovo rozdělí mezi sebe na slabiky (Moř-ský-je-žek, cho-bot-nice). Josef si slovo musí spojit a říct ho nahlas.
- 7) Pohybová hra „Na mořské obludy“ – mořská obluda chce být nejdelší v celém moři, proto se snaží chytit ocas jiné obludě. Hra začíná ve dvojicích. První představuje hlavu příšery, druhý ocas. Hlava chytá ostatním ocasy. Ten, který chytne, přechází k ní, takže už jí tvoří tři děti. Nejdelší obluda vítězí.
Tato hra se může podle času přesunout na další lekci.

Lekce 10. – Rozluštění

- 1) Živé obrazy (ilustrace z knihy) pro zopakování příběhu - každá skupina po cca třech dětech si vylosuje zadání ilustrace („Kolísko dostává knihu“, „Piráti okolo postele“, „Tma v podpalubí“, „Bouře“, „Lov velryby“, „Kolísko se učí číst“). Obraz se může rozpohybovat.
- 2) Komunitní kruh – četba strany 58. Co se asi stalo pirátům? Proč se tolik báli konce knihy?
- 3) Vojenská loď - Četba ze strany 59. Jak vypadala ta loď? Každý se stane součástí vojenské lodě. Stavíme ji postupně, vnímejte a poslouchajte, co představují děti před vámi. „Jsem lodní šroub, záchranný člun, dělo apod.“
- 4) Ozvučení a rozpohybování vojenské lodě v bitvě. Zvuk a pohyb začíná, když pedagog zapne pomyslný zapínač.
- 5) Živý obraz pirátů po bitvě – fotografie
- 6) Četba z knihy – str. 60 – 62
- 7) Komunitní kruh – Jak se Josef dostal zpět do Hrochova Týnce
- 8) Reflexe: Jak se mi příběh o Kolískovi líbil? Co mne překvapilo, co potěšilo, co děsilo? Dopadlo to dobře? Co mě nejvíce zaujalo, co si pamatuji? Mám rád knihy a čtení?

Závěrečná ukázková hodina

Protože i tentokrát měly děti chuť něco rodičům i spolužákům předvést, dohodli jsme se, že rozpracujeme původně improvizované etudy „Kde sežene Josef knihu?“. Z kartonových krabic jsme vyrobili rekvizity (loď, ponorka, potápěčská helma apod.) a jednu hodinu jsme věnovali režii, scénografii a zkoušení jednotlivých rolí. Výsledek byl pro nás i diváky velmi uspokojivý a příjemně uzavřel příběh Josefa Kolíska.

Další činnosti:

- Pirátská píseň – zkusíme si vymyslet svou vlastní pirátskou píseň či vzít text z knihy s rytmiací. V zásobě máme píseň „Veselo je na moři“ (text V. Čtvrtek, hudba J. Míčková) či jazykolamy J. Žáčka
- Skládání papírových loděk
- Kreslení mořských živočichů temperou, křídou

- Výroba mořských příšer z různých materiálů (igelity, provazy, průhledné papíry, bublinková folie)
- Hry s vodou – barvení, stříkání stříkačkou na cíl, pokus a jarem a octem a potravinářskými barvami, malování mokrou rukou na balicí papír
- Živé obrazy - fotografie: Josef stárne. Práce ve skupinách po třech, každá dostane nějaké období a zkusí vytvořit fotografii Josefa, svých kamarádů, rodičů v běžném životě (ne na moři). Postava Josefa má jako poznávací znamení bekovku, je vždy v každém obraze jedna, ostatní ztvárňují prostředí či jiné postavy (učitelky, rodičů apod.)
- Pohybová hra „Na chobotnici“ – jeden je uprostřed, má zavřené oči a visí na něm stuhy (chapadla chobotnice). Ostatní děti se mu je snaží potichu vytáhnout. Koho uslyší, ukáže tím směrem, ten jde zpět na výchozí místo.

4. Postup při plánování dramaticko-výchovného projektu

Před realizací plánovaného dramaticko-výchovného projektu na základě literárního textu je velice důležitá příprava. Při plánování konkrétního projektu můžeme postupovat podle následujících kroků, které však nemusí jít vždy po sobě tak, jak jsou uváděny.

První se zabývá literární látkou, což je také hlavním tématem této diplomové práce. Druhá podkapitola se zaměřuje na skupinu dětí, pro kterou je projekt zamýšlen. Třetí část popisuje konkrétní metody a techniky dramatické výchovy, které jsou v těchto projektech nejčastěji využívány. Poslední velice podstatná podkapitola upozorňuje na možnost změny celé lekce či volby jednotlivých metod, her a cvičení s ohledem na konkrétní skupinu žáků, prostor, čas a situaci.

4.1. Literární „zásobárna“

První bod, který pedagogovi usnadní práci, je zájem a nadšení z vybrané literární látky. V mé osobní práci je literatura to nejpodstatnější, o co se opírám, co mne inspiruje a motivuje, co ve mne vyvolává určité emoce, nálady, myšlenky a probouzí nové nápady.

Dalším krokem, který úzce souvisí s výběrem literární látky, je znalost knihy po obsahové, dějové, jazykové i výtvarné stránce. Důležité je prozkoumání prostředí, do kterého je příběh zasazen, zaměření se na jednotlivé postavy, jejich situace, stavy a jednání, ale také na čas, ve kterém se příběh odehrává. Velice zásadní je také rozsah vybraného literárního díla. Je-li text příliš dlouhý, je potřeba se na základě jeho rozboru rozhodnout, které části vyprávění jsou pro následující práci z hlediska naplnění cílů důležité, které části můžeme přejít pouze ve zkratce a které lze zcela vynechat. Je výhodou se již při prvním či druhém čtení zaměřit na zajímavé a klíčové úryvky z knihy, kterých se dá v projektu prakticky využít.

Pokud to zvolené téma umožňuje, vždy je výhodou opírat se také o odborné texty, jak už v literatuře (encyklopedie, odborné knihy), tak i v jiných zdrojích (internet, televize, rozhlas, film). Zásadní pro plánovaný projekt je, aby měl jasný začátek, prostředek a konec, aby byl ucelený a držel pohromadě.

Po přečtení konkrétního textu je užitečné, když si pedagog vytvoří jakousi myšlenkovou mapu (viz příloha), která může pomoci v hledání témat, motivů i aktivit. Ne pokaždé musí dojít ke zpracování všech nápadů vycházejících z příběhu, ale je dobré o nich vědět a případně jich využít při jiné příležitosti, v jiné situaci, s jinou skupinou apod.

Učitelka v mateřské škole by se měla orientovat nejen v dětské literatuře, ale i v jiných uměleckých směrech. I když si pečlivě vybere nějakou literární látku, na kterou chce děti nalákat a která se hodí pro splnění požadovaných pedagogických cílů, výtvarné a hudební umění jí také může poskytnout škálu možností, jak dětem více představit a objasnit konkrétní téma, problémovou situaci nebo jednání pohádkových postav. S tím souvisí i výběr ilustrací. Pedagog by měl zvážit, zda je vhodné a pro děti i příběh přínosné využít ilustrací z knihy, či je nahradit jinými obrázky či výtvarnými díly.

4.2. Skupina dětí

Při plánování krátkodobého či dlouhodobého dramaticko-výchovného rozboru je zásadní zaměřit se na skupinu dětí, se kterou chceme projekt uskutečnit. Podle potřeb žáků ve skupině, vzhledem k jejich zájmům, schopnostem a celkového naladění je možné v práci s vybranou literární látkou pokračovat nebo se může stát, že zvolenou knihu odložíme a hledáme dál ve své literární „zásobárně“.

Každý pedagog by měl znát alespoň trochu předem skupinu dětí, se kterou má pracovat. Pokud přichází do třídy zcela nových žáků, může se opřít o znalosti z psychologie a pedagogiky, o své zkušenosti a sebejistotu. Citlivému pedagogovi také pomůže vnímání atmosféry a nálady v prostředí, do kterého poprvé vstupuje. Neznáme-li žáky, se kterými budeme pracovat, osobně, je vhodné, pokud to jde, si o nich něco zjistit z dostupných záznamů, od kolegů či vedení školy, ve které pracujeme. Pro další práci je důležité uvědomit si složení skupiny, mít přehled o všech dětech, znát jejich počet, věkové rozložení, vědět, kolik je ve skupině chlapců a kolik děvčat. Pedagog musí vnímat naladění skupiny, její celkový temperament, ale i individuální zvláštnosti každého jedince. Podle těchto faktorů si lépe ujasní potřeby dané skupiny – co děti zajímá, co zvládnou, s čím

potřebují pomoci, zda jsou schopné spolupracovat či raději pracují individuálně, zda vyžadují víc pohybu nebo naopak klidové činnosti apod. Podle jejich potřeb a schopností a podle rámcově vzdělávacího programu si zvolí takové výchovně-vzdělávací cíle, které v plánovaném projektu lze alespoň částečně splnit, které skupině v něčem pomůžou, posunou ji, stmelí a obohatí.

4.3. Metodika

Má práce se v praxi hluboce opírá o metodiku dramatické výchovy, kterou se zabývala průkopnice tvořivé dramatiky na školách Winifred Wardová. Děti si nejlépe osvojí věci, když si je vyzkouší a prožijí. Wardová doporučuje pracovat s kvalitní literaturou či dramatickými událostmi z historie. Díky prožitku a zkušenostem získaných z nějakého příběhu, se u dětí přirozenou cestou rozvíjí tvořivost, citlivost, tvořivé myšlení, zvyšuje se jejich zaujetí a nenásilně se aktivizuje schopnost hledání řešení určitých dramatických situací a konfliktů. Také jim přináší radost, obohacuje je o zážitky, podle kterých si mohou udělat vlastní názor na danou problematiku. Toto učení zkušeností nazývala Wardová „Playmaking“ (volně přeloženo jako „dělání her“) a využívá ho většina pedagogů dramatické výchovy. Také mou práci ovlivnila metodika Geraldine Brian Siksové, která na Wardovou plynule navázala. Metody, které vycházejí z dramatiky Wardové a Siksové a které se v mé práci často objevují, jsou pantomimicko-pohybové a rytmické hry, improvizace a pohybový rituál. Dále využívám metodu učitele v roli, která je běžná ve strukturovaném dramatu a v také v metodice Dorothy Heathcoteové. Učitel v roli musí být schopný improvizace, musí rychle reagovat na skupinu, sledovat ji a vnímat. Děti předškolního věku nemají problém přijmout učitelku v roli, přináší jim to zábavu i napětí a zvyšuje je to jejich zaujatost postavou z vyprávění. Pro začátek je vhodné vstupovat do kladných rolí, například do postavy, která potřebuje nějakou pomoc, která řeší určitý problém apod. Je důležité vědět, co daná postava, do které učitelka vstupuje, chce sdělit účastníkům lekce či celého projektu, jakou atmosféru chce ve třídě vyvolat, jakými otázkami chce děti vyprovokovat k aktivitě jak už slovní, tak i fyzické. Zvyknou-li si děti na tuto metodu, může učitelka vstoupit i do postav záporných, které v příběhu napadají kladného hrdinu či dokonce „útočí“ na samotné účastníky projektu, jen musí citlivě vnímat vyvolané reakce

a včas své jednání zmírnit a hlavně směřovat cíleným směrem, kterým by vždy měla být aktivizace dětí k řešení konkrétního problému.

Co se týká vedení dramaticko-výchovných lekcí, nejvíce se mi osvědčilo boční vedení, zadávání instrukcí a komunitní kruh. Z technik dramatické výchovy využívám často vnitřní myšlenky, postojovou osu a živý obraz.

Volba metod a technik vychází z námětů a témat souvisejících se zvolenou literární předlohou, respektuje aktuální potřeby dané skupiny (např. nějaký problém ve skupině, který je potřeba neodkladně řešit, třídní kurikulum), přizpůsobuje se prostoru a času, který je pro danou lekci či projekt k dispozici.

Závěrem - plánování versus realita

Cílem diplomové práce bylo ukázat, proč hledat náměty a témata dramatických činností pro děti předškolního věku i u tak proslulých a notoricky známých autorů jako je Václav Čtvrtek.

Teoretická i praktická část odhalila mnoho aspektů, proč jsou jeho pohádky stále populární, čím jsou pro současné děti aktuální, zábavné a napínavé, ale také upozornila na některá fakta, která mohou být pro dnešního čtenáře či pedagoga určitou překážkou a se kterými je potřeba počítat a pracovat.

Klíčové v práci s předškolními dětmi je mít na paměti, že i dobře naplánovaný projekt se v průběhu realizace může změnit. V praxi se téměř nikdy nestává, že by jakýkoli projekt proběhl podle přesných plánů a ideální představy. Pro učitelku mateřské školy je velmi důležité a praktické být pohotovou improvizátorkou, která má neustále „zapnuté radary“ na vnímání psychického stavu dětí, na situaci ve třídě, a která přizpůsobuje aktivity podle jejich potřeb. Pokud se opírá o konkrétní materiál, jakým může být právě znalost vybraného literárního příběhu, může rychle měnit, posouvat či přeskakovat činnosti, hry a cvičení a tím snadněji uchopit nečekanou situaci ve skupině dětí, se kterou pracuje.

Většina praktických projektů v této diplomové práci byla tvořena pro pěti až šesti leté děti, tedy pro děti těsně před vstupem do základní školy. Mnoho dětí během tohoto posledního předškolního roku projde značnou změnou chování – v tom lepším případě bývají sebejistější, vnímavější, vyrovnanější, samostatnější, prodlouží se jejich pozornost, někteří umí číst, psát a počítat apod. Bohužel jiné děti, převážně ty sociálně, fyzicky a psychicky méně zralé, mohou vůči těmto svým vrstevníkům nabývat pocitu nejistoty a představy, že nesplňují to, co se od nich očekává. V praxi se to projevuje ztrátou sebedůvěry, uzavřením se do sebe, emoční nestabilitou.

Dramatická výchova je jednou z možných cest, jak dětem ukázat, že každý jsme jiný a že podobné pocity mohou mít i postavy z pohádek. V předškolním věku děti také nejčastěji řeší kamarádké vztahy. U mnohých vzniká přátelství „na celý život“, které ovšem s sebou nese mnoho trápení a neočekávaných konfliktů. I toto téma Čtvrtkovy pohádky popisují a citlivě řeší.

Knihy Václava Čtvrťky jsou pozitivní, moudré a poetické, mají svůj specifický humor i jazyk, řeší morální, etické i společenské problémy s citem a znalostí dětské mentality. Proto stojí i dnes za pozornost dětí, rodičů a pedagogů.

Zdroje

- ČTVRTEK, Václav. *Jak ševci zvedli vojnu pro červenou sukni - Stázina*. 1. Vydání. Praha: Fragment, 2008. 95 s. ISBN 978-80-253-0554-6
- ČTVRTEK, Václav. *Jak ševci zvedli vojnu pro červenou sukni - Kuba*. 1. Vydání. Praha: Fragment, 2008. 95 s.
- ČTVRTEK, Václav. *Kočičiny kocoura Damiána*. 1. vydání. Praha: Albatros, 1971. 68 s.
- ČTVRTEK, Václav. *Kolotoč v Africe*. 2. vydání. Praha: Amulet, 1999. 125 s. ISBN 80-86299-20-1
- ČTVRTEK, Václav. *O Česílkovi, Šejtročkovi a jednom známém loupežníkovi*. 2. vydání. Praha: Olympia, 2000. 128 s. ISBN 80-7033-693-5
- ČTVRTEK, Václav. *O hajném Robátkovi a jelenu Větrníkovi*. 1. vydání. Praha: Albatros, 1979. 124 s.
- ČTVRTEK, Václav. *Podivuhodné vyprávění bývalého piráta Kolíska*. 1. vydání. Praha: Albatros – Praha, 1981. 63 s.
- ČTVRTEK, Václav. *Pohádka o ptáku Klabizňákovi*. 1. vydání. Praha: Albatros
- ČTVRTEK, Václav. *Pohádky ze čtyř studánek*. 1. vydání. Liberec: Severočeské nakladatelství, 1969. 110 s.
- ČTVRTEK, Václav. *Pohádky z Pařezové chaloupky Křemílka a Vochomůrky*. 2. Vydání. Praha: Albatros, 1981. 117 s.
- ČTVRTEK, Václav. *Pohádkový rok*. 1. vydání. Praha: Panorama, 1985. 196 s.
- ČTVRTEK, Václav. *Rumcajs*, 2. vydání, Praha: Albatros, 1979. 140 s.
- ČTVRTEK, Václav. *Říkání o víle Amálce*. 8. vydání. Praha: Albatros, 2015. 82 s. ISBN 978-80-00-03924-4

Použitá literatura

- BÍLKOVÁ, Eva. *Okolo Řáholce. Povídání o Jičíně, Václavu Čtvrťkovi a jeho díle*. Jičín: Městská knihovna, 2002. 68 s. ISBN 80-238-9204-5
- BETTELHEIM, Bruno. *Za tajemstvím pohádek*. Přel. Lucie LUCKÁ. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000
- ČERVENKA, Miroslav. *Významová výstavba literárního díla*. 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, 1992. 155 s. ISSN 0567-8269
- ČTVRTEK, Václav. *Když se píše pohádka. Zlatý máj*, 1968. s. 613

ECO, Umberto. *Šest procházek literárními lesy*. Přelož. GRÝGOVÁ, B. Olomouc: VOTOBIA, 1997. 197 s. ISBN 80-7198-248-2

GEBHARTOVÁ, Vladimíra. Předmluva o velkém pohádkáři. In Čtvrtek Václav. *Pohádkový rok*. 1. vydání. Praha: Panorama, 1985. s. 7 - 10

HEŘMAN, Zdeněk. Převtělení. *Zlatý máj*, s. 138

HEŘMAN, Zdeněk. Zakletí pohádkového románu. *Zlatý máj*, 19, s. 359

HEŘMAN, Zdeněk - BRABEC, Jiří - KARFÍKOVÁ, Věra - FORMÁNKOVÁ, Věra. *Čtyři studie o Františkovi Hrubínovi*. 1. vydání. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960, 227 s.

HETYCH, Josef. Václav Čtvrtek, Ilja Hurník a jejich pohádky s hudební tematikou. In *Zvony a zvonky: Lyrika a hudba v české pohádce*. Jičín: Nadace Jičín – město pohádky, 1995. S. 32 – 37

HRABÁK, Josef. *Poetika*. 2. vydání. Praha: Československý spisovatel, 1977, 368 s.

CHALOUPKA, Otakar - MIRVALDOVÁ, Hana - NEZKUSIL, Vladimír - STEJSKAL, Václav - VORÁČEK, Jaroslav. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. 1. vydání. Praha: Albatros, 1985, 480 s.

LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. Dynamičnost Čtvrtkových pohádek. In *Aktuální otázky literatury pro mládež a jejího studia: Sborník referátů a diskusních příspěvků z konference v Brně dne 11. prosince 1984*. Praha: Albatros. 115 s.

PROPP, Vladimír Jakovlevič. *Morfologie pohádky a jiné studie*. Přel. ČERVENKA, M. – PITTERMANNOVÁ, M. – ŠMAHELOVÁ, H. 2. vydání. Jinočany: H a H Vyšehradská, s.r.o. 2008. 343 s. ISBN 987-80-7319-085-2

MACHKOVÁ, Eva. *Úvod do studia dramatické výchovy*. 2. Vydání. Praha: NIPOS, 2007, 200 s. ISBN 978-80-7068-207-4

MARUŠÁK, Radek. *Literatura v akci. Metody dramatické výchovy při práci s uměleckou literaturou*. 1. Vydání. Praha: AMU, 2010. 195 s. ISBN 978-80-7331-172-8

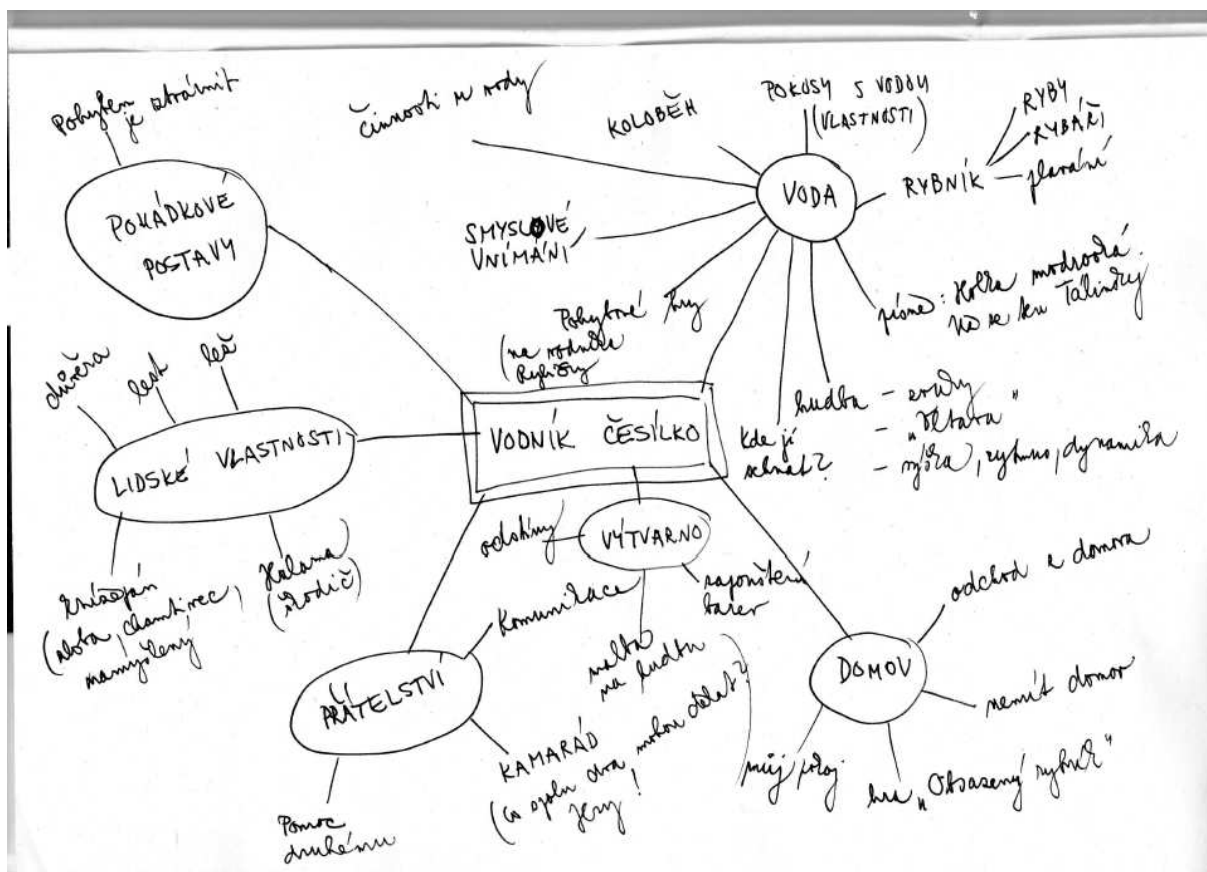
MARUŠÁK, Radek - KRÁLOVÁ, Olga - RODRIGUEZOVÁ, Veronika. *Dramatická výchova v kurikulu současné školy*. 1. Vydání. Praha: Portál, 2008 128 s. ISBN 978-80-7367-472-4

MORGANOVÁ, Norah - SAXTONOVÁ, Juliana. *Vyučování dramatu. Hlava plná nápadů*. Přel. ZÁMEČNÍKOVÁ, Ilona. 1. Vydání. Praha: Sdružení pro tvořivou dramaturii, 2001. 250 s. ISBN 80-901660-2-4

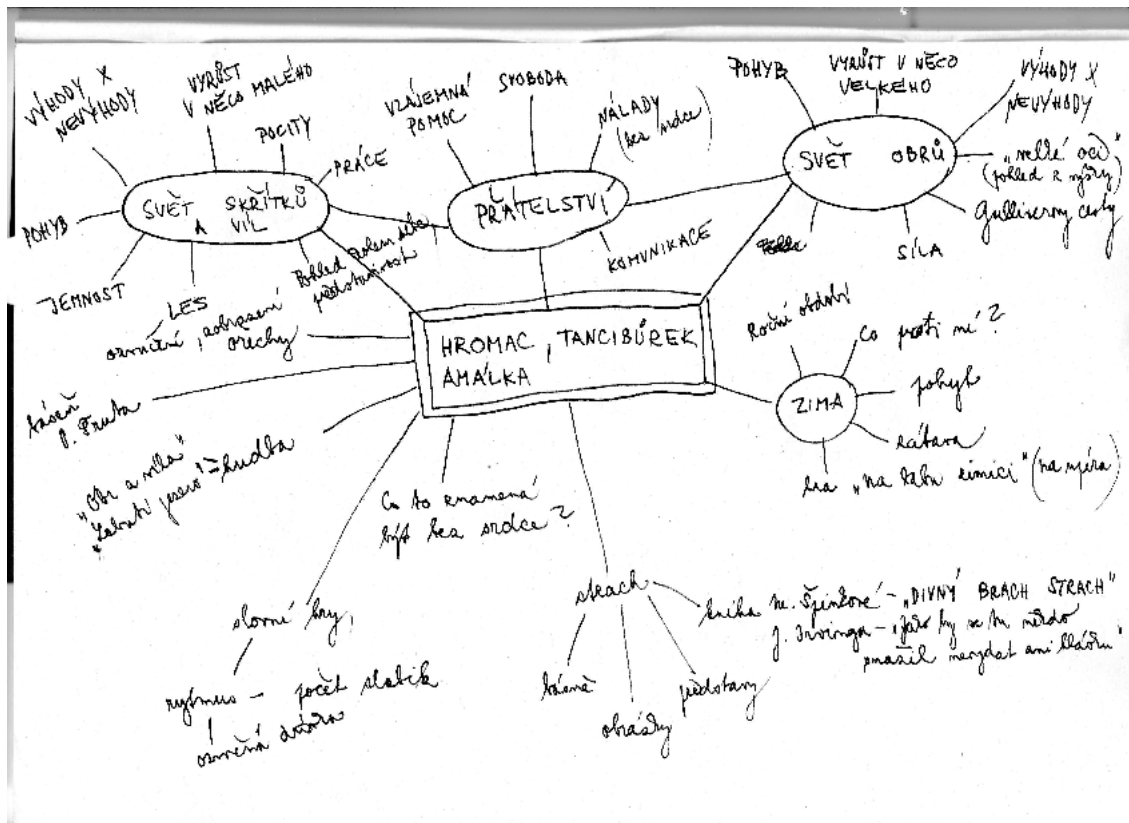
- REISSNER, Martin. Velké africké dobrodružství. *Ladění*, 2000. č. 1, s. 12 – 13
- RICHTER, Luděk. *Pohádka... a divadlo*. 1. Vydání. Praha: Společenství pro pěstování divadla pro děti a mládež Dobré divadlo dětem, 2004. 94 s. ISBN 80-902975-2-8
- RICHTER, Luděk. *Co je co v pohádce*. 1. Vydání. Praha: Společenství pro pěstování divadla pro děti a mládež Dobré divadlo dětem, 2004. 54 s. ISBN 80-902975-3-6
- RICHTER, Luděk. *Od pohádky... k pohádce*. 1. Vydání. Praha: Společenství pro pěstování divadla pro děti a mládež Dobré divadlo dětem, 2004. 95 s. ISBN 80-902975-4-4
- RIMMON-KENANOVÁ, Shlomith. *Poetika vyprávění*. Přel. PICKETTOVÁ, Vanda. 1. Vydání. Brno: Host, 2001. 176 s. ISBN 80-729-004-X
- ŘÍHA, Bohumil. Václav Čtvrtek. *Zlatý máj*, 1977. s. 8 - 9
- ŘÍHA, Bohumil. Václav Čtvrtek. *Zlatý máj*, 1977. s. 8 – 9
- SEKERÁKOVÁ, Anna. *Příběh Mateřídoušky*. 1. Vydání. Louny: KONIÁŠ, 2014. 191 s. ISBN 978-80-904113-4-0
- ŠIMŮNEK, Jaroslav. Moderní český pohádkář. *Zlatý máj*, 1976. s. 250 - 254
- ŠUBRTOVÁ, Milena a kolektiv autorů. *Pohádkové příběhy v české literatuře pro děti a mládež 1990 – 2010*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, 325 s. ISBN 978-80-210-5692-3
- ULIČNÝ, Oldřich. *Prostor pro jazyk a styl. Lingvostylistické analýzy současné české prózy pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1987.
- VALENTA, Josef. *Metody a techniky dramatické výchovy*. 1. Vydání. Praha: Grada, 2008, 352 s. ISBN 978-80-247-1865-1
- VAŘEJKOVÁ, Věra. Není k uvěření... *Ladění*, 1996. s. 28
- VŠETIČKA, František. *Podoby prózy*. Olomouc: VOTOBIA, 1997. 242 s. ISBN 80-7198-262-8
- VYPLELOVÁ, Hana. Večerníčky Václava Čvrtka. *Ladění*, 2007. č. 1, s. 10 - 11

Přílohy

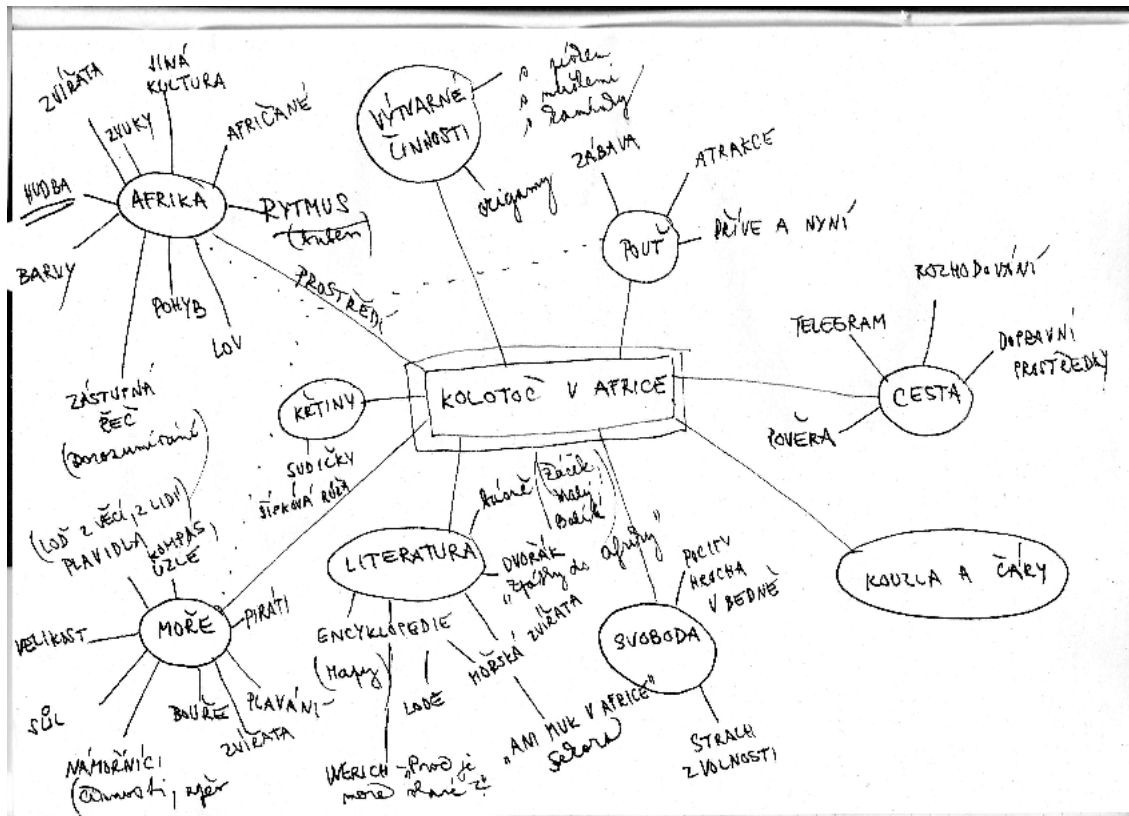
- I. Myšlenkové mapy projektů
- II. Organizační plán ukázkové hodiny „Obři, skřítkci a víly“
- III. Fotografie z realizovaných projektů

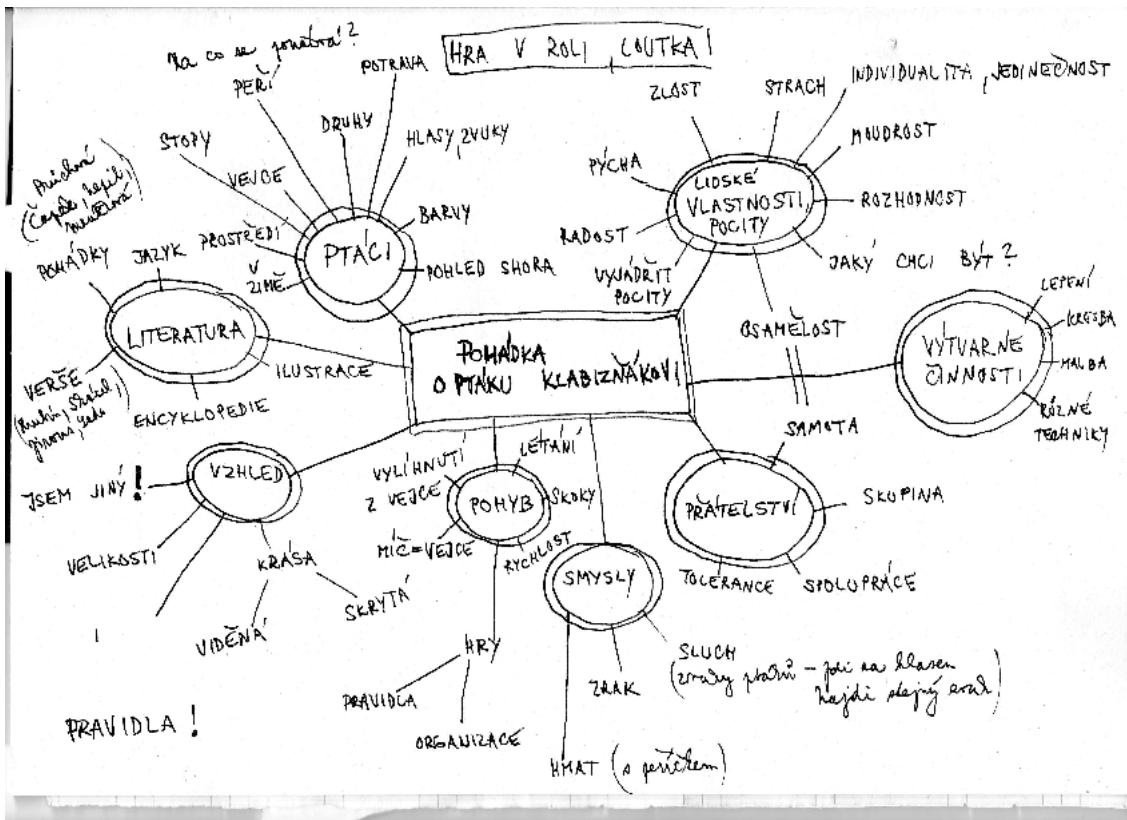
I. 1. – Projekt „Vodník Česílko“

I. 2. - Projekt „Obři, skřítci a víly“

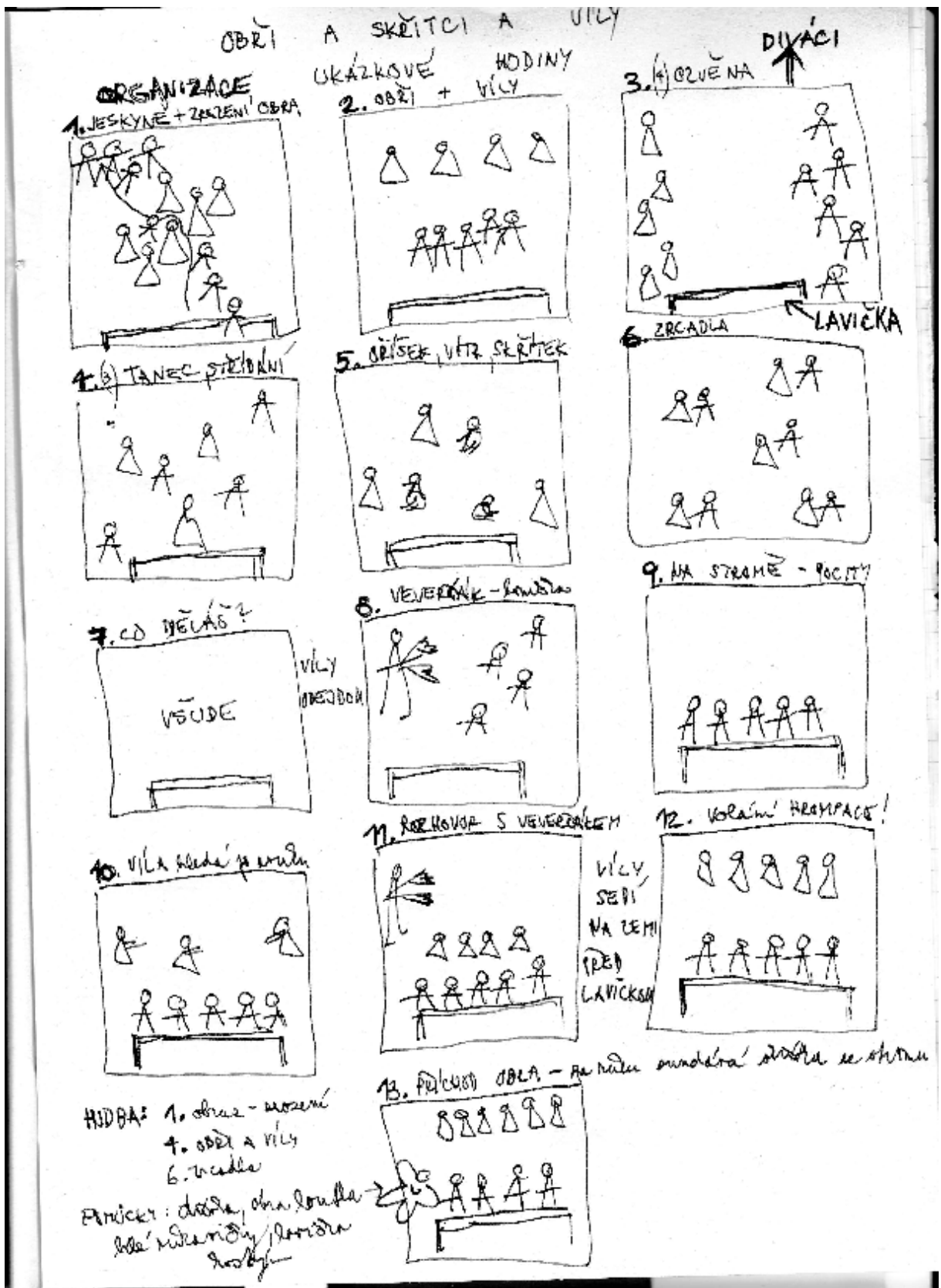
I. 3. - Projekt „Kolotoč v Africe“

I. 4. – Projekt „Klabizňák“

I. 5. – Projekt „Na moři“

II. 1. - Organizační plán ukázkové hodiny „Obři, skřítci a víly“

III. 1. – Obři, skřítkci a víly – rituál

III. 2. – Obři, skřítkci a víly – zrození obra

III. 3. – Obři a víly – pantomimická improvizace

III. 4. – Obři a víly – skřítki v zajetí veverčáka Pizizubky

III. 5. – Obři, skřítkci a víly – rozhovor s veverčákem Pizizubkou

III. 6. – Obři, skřítkci a víly – obr Hrompac zachraňuje skřítky

III. 7. – Kolotoč v Africe – Na pouti

III. 8. – Kolotoč v Africe - Moře

III. 9. – Kolotoč v Africe – Loutka afrického synka Ko-lo-toče

III. 10. – Kolotoč v Africe – Kmen Bambamů

III. 11. – Kolotoč v Africe – Na lodi

III. 12. – Kolotoč v Africe – Zvířata v Africe

III. 13. – Klabizňák – Hry s peřím (3 – 4 leté děti)

III. 14. – Klabizňák – Ptačí hnízda (4 – 5 leté děti)

III. 15. – Klabizňák – Chci být pávem

III. 16. – Klabizňák – Hejno vrbců

III. 17. – Klabizňák – výtvarná práce

III. 18. – Klabizňák – výtvarné práce

III. 19. – Na moři – Pokoj Josefa Kolíska

III. 20. – Na moři - ...a pokoj se proměnil v moře

III. 21. – Na moři – Kolíska a papoušek loví knihu z moře

III. 22. – Na moři – Kolíska se převléká do skafandru